

Løgum Kloster og dets Gods.

Af M. Mackeprang.

I. Klosters almindelige Historie.

Takket være Arkitekt C. M. Smidts skarpsindige og indgaaende Undersøgelser, der ligger til Grund for hans 1931 udgivne, smukke Folioværk „Cistercienser-Kirken i Løgum“, har Sønderjyllands skønneste Kirkebygning faaet en Skildring, der er den værdig, og udover hvilken man paa vor Videns nuværende Standpunkt ikke kan naa. Selve Klosters Historie er derimod endnu ikke skrevet, naar man bortser fra et Par, over hundrede Aar gamle Redegørelser dels i Daugaards Bog „Om de danske Klostre i Middelalderen“ (1830) dels af Kuss i Staatsbürgerl. Magazin X, 496 ff. og den fyldige Skildring af dets Grundlæggelse og ældre Historie, der ganske naturlig indgaar som Led i Smidts Fremstilling, samt den mere kortfattede i Vilh. Lorenzens store Arbejde „De danske Klosters Bygningshistorie“ XI Bd. (1941).

Nu skal det villig indrømmes, at bortset fra et enkelt, ganske vist overmaade vigtigt Omraade er det just ikke alt for meget, vi ved om Klosteret. I nogen Grad hænger dette sammen med, at boglige Sysler ikke synes at have staaet synderlig højt i Kurs i Løgum.¹⁾ Sy n e s, thi for ikke at gøre „de hvide Brødre“ Uret ved vi jo ikke, hvad der kan være gaet til Grunde i Tidens Løb. Det tyder dog ikke helt godt, at da man i Slutningen af Middelalderen ønskede at faa en „Nyudgave“ af Klosters Dødebog d. v. s. Fortegnelse over dem, for hvem der skulde læses Sjølemesser i Kirken, lod man dette Ar-

¹⁾ Om de bevarede Rester af Klosters Bibliotek — ialt 5 Haandskrifter, af væsentlig theologisk Indhold — jfr. Ellen Jørgensen i Hist. Tidsskrift. 8. R. IV, 46 f. og Studien u. Mitteil. zur Geschichte d. Benedictinerordens. 1935. S. 407—11. Jeg skylder Dr. Ellen Jørgensen Tak for denne Henviisning.

bejde udføre i Sorø.²⁾ Og i hvert Fald er der ikke fra Løgum levnet os nogen middelalderlig Aarvog, saaledes som vi kender det fra Søsterklostrene i Sorø og Ryd (Lyksborg), endsiges da som fra Sorø en egentlig Klosterhistorie eller en Fortegnelse over de Stormænd, der var jordet i Klosters Kirke. Til Gengæld er Hovedparten af dets Arkiv paa en Maade bevaret. Desværre dog ikke de originale Dokumenter, men en 1578 taget Afskrift, „Løgumbogen“ som den kaldes, der er trykt i 8. Bind (S. 1—258) af det store Samleværk af vore middelalderlige Kilder „Scriptores rerum Danicarum“.³⁾ Haandskriftets Titel „Udschrifft paa alle 453 Løgum Closters breffue Closters godts och eyendom . . . anrørende“ og den samtidige Indholdsfortegnelses Slutningsbemærkning om forskellige „unyttige“ og derfor ikke afskrevne Breve tyder paa, at det er bleven lavet til praktisk Brug indenfor Godsadministrationen, selvom denne ikke kan have haft synderlig megen Gavn og Glæde af de mange Pavebreve, det indeholder. Mærkeligt er det i saa Fald ogsaa, at Afskriveren, som baade det anførte Citat og Indholdsfortegnelsen viser, har benyttet sig af det danske Sprog. Thi Klosteret tilhørte dengang Hertug Hans d. æ., og Administrationssproget i hans Kancelli var tysk. Heller ikke ved den netop 1578 afsluttede saakaldte „Koldingske Handel“, d. v. s. Afgørelse af Stridighederne mellem Kongen og Hertug Hans om Grænserne for den gejstlige Jurisdiction, hvor man i høj Grad førte gamle Dokumenter i Marken, kan der have været Brug for en saa omfattende Afskriftssamling.⁴⁾

Da der kun er bevaret yderlig faa Originaler, er det van-

²⁾ Scriptores rer. Danic. IV, 577.

³⁾ Efter i 18. Aarh. at have været i Privateje og sidst at have tilhørt Historikeren P. F. Suhm kom den med hans øvrige Samlinger til Kgl. Bibliotek, hvor den har Haandskriftsnumret Nye kgl. Samling 881. 2°. — Suhm fik den som Gave fra den bekendte Flensborgrektor O. H. Møller, Forfatter af det fortjenstfulde Stovværk »Cimbria litterata« (1744), der maa have arvet den efter sin Fader Flensborgrektoren Joh. M.

⁴⁾ Om den »Koldingske Handel« jfr. Sønderjyllands Historie. II, 354 f. En Registrant over de der forelagte Akter fra Løgum er trykt i Ældste danske Archivregistraturer. 5. Bd. S. 763 ff.

skeligt at fælde nogen begrundet Dom om Afskrifternes Korrekthed. Svarende til de Krav, man nu omstunder stiller, er de naturligvis ikke, og paa ét, i og for sig meget vigtigt Punkt, har Skriveren aabenbart set stort paa det, selv om han ellers har gengivet Teksten korrekt. Det er Stednavnene, som han synes at have gengivet i den paa hans Tid brugelige Form uden smaalig Hensyntagen til Originalen. En af de Afskrifter, der kan kontrolleres, er et latinsk Testamente fra 1400, hvorved Klostret — efter Originalen — faar noget Jordegods dels i „Apold in Tønderhæret“, dels i „Byarkaløf, parochie [Sogn] Ader“, hvilket i Afskriften (S. 80) er bleven til „Abyld in Tunderherret“ og „Bierkeleff, parochiæ Wodher“.⁵⁾ Som Stednavnekilde maa Løgumbogen derfor aabenbart bruges med Forsigtighed. Værre for vort Formaal er det dog, at undertiden har et Brev faaet et galt Aarstal eller et fejlagtigt Udstedernavn, hvorpaa flere Eksempler senere skal fremdrages.

Endelig maa Titlen: „Udskrift paa alle 453 Lugum Klosters Breve“ ikke tages altfor bogstavelig. I sine historiske Samlinger har nemlig den flittige Odenselæge Cornelius Hamsfort (d. 1627) gengivet Udtog af en lille Snes Breve, der ikke findes i Løgumbogen, og det ikke blot Breve om „Bansættelser og andre unyttige Handler“, som Afskriveren selv i Slutningen af Indholdsfortegnelsen jo udtrykkelig nævner som ikke-medtagne, men ogsaa en Række Privilegier, samt hvad der er mærkeligst ogsaa et Par Adkomstbreve paa Gods.⁶⁾

Trods disse Skavanker er Løgumbogen dog paa flere Omraader en fortrinlig Kilde til Klostrets Historie, hvad der er saa meget heldigere, som den praktisk talt er vor eneste middelalderlige Kilde.⁷⁾ Den ovenfor nævnte Dødebog, der ligeledes

⁵⁾ Jfr. Kr. Erslev, Testamenter fra Danmarks Middelalder. Nr. 73.

⁶⁾ Bansbreve: Kr. Erslev, Repertorium Diplomaticum. Nr. 704 og 4708 — Adkomstbreve Nr. 83 og 1262. Jfr. f. ø. Arkivoversigten i Repertoriets 4. Bd. S. 120 f.

⁷⁾ For at undgaa de mange Fodnoter er Henvisningerne til den trykte Udgaves Sidetal optagne i selve Teksten.

er trykt i *Scriptores* (4. Bd. S. 575—87), er nemlig overmaade mager, opremser kun Navnene paa dem, for hvem der skulde holdes Aartid, oplyser ikke som andre lignende Bøger, hvorved de havde gjort sig fortjent af Klostret. En middelalderlig Jordebog, som den kendes fra andre Klostre f. Eks. Esrom og Æbelholt, er desværre ikke bevaret, men i ikke ringe Grad afhjælpes dog dette Savn ved et Skattemandtal fra Klostrets sidste Tid (1548)^{b)} sammenholdt med en i Rigsarkivet værende Jordebog fra 1607.

Foruden en talrig Række Privilegier, der fastlægger Klostrets retslige Stilling overfor den verdslige og gejstlige Øvrighed — altsaa Konger, Hertuger og Bisper, paa et enkelt ret vigtigt Punkt ogsaa selve Klosterbrødrenes Retsforhold, indeholder Løgumbogen Afskrifter af Klostrets Adkomstbreve, Lavhævder o. l. paa dets Gods og tillader os derfor i nogen Grad at følge dettes Vækst gennem Tiderne. Men ganske vist ogsaa kun i nogen Grad. Som det senere nærmere skal paa-vises, mangler der nemlig Adkomstbreve paa ca. en Fjerdedel af det Strøgods, det besad 1548, for slet ikke at tale om dets egentlige Stamgods. Til Gengæld indeholder Bogen talrige Breve paa Gods, der dengang ikke var i Klostrets Eje, noget man i og for sig ikke skulde vente. Da som nu blev nemlig ved hvert Godssalg Skøder o. l. ellers regelmæssig overdraget den nye Ejer og udgik altsaa af Klosterarkivet. Hvorfor dette langtfra altid er sket, er vi selvfølgelig ikke i Stand til at afgøre, men gaar man ud fra, at det har været Hovedreglen — og det maa vi antage — er det altsaa udelukket, at man paa Grundlag af Løgumbogen kan følge Bevægelsen indenfor Godsbestanden. Alligevel har ikke mindst denne Side af Klostrets Historie en betydelig Interesse baade i og for sig og tillige paa Grund af de særlige Forhold, der netop her gør sig gældende. Ved Herreklostrenes Sekularisering kortere eller

^{b)} Trykt i *Falkenstjerne og Hude, Sønderj. Skatte- og Jordebøger fra Reformationstiden*. S. 387—90.

længere Tid efter Reformationen blev deres Gods som oftest ikke direkte indlemmet i det Len (Amt), hvori det laa, men vedblev at bestaa som et selvstændigt Len. Dette var ogsaa Tilfældet her, men medens de øvrige Klosterlen Tid efter anden gik op i det paagældende Amt, bevarede det oprindelige Forhold med ægte slesvigsk Konservatisme for Løgums Vedkommende. Uagtet en Opløsning her var saa meget mere nærliggende, som Amtet saa langt fra udgjorde nogen geografisk Enhed, at det tværtimod var spredt over en Snes Kirkesogne, bestod det dog som en administrativ Enhed, indtil den præjssiske Kredsordning indførtes 1867.⁹⁾

Men nu fra Kilden til Værket.

Løgum tilhørte jo Cistercienserordenen, der o. 1100 havde skilt sig ud fra den store, gamle Fællesstamme Benedictinerne, hvis strænge Tugt var kommen paa Afveje. Fra sin Hjemstavn i Burgund fandt den hurtig vid Udbredelse ikke mindst takket være sin stramme Organisation og det Ry, der omstraaled dens egentlige Organisator, den berømte Bernhard af Clairveaux. Til Danmark naaede den 1144, da Ærkebiskop Eskil, der stod den hl. Bernhard personlig nær, indkaldte franske Munke til Herrisvad i Skaane. I den følgende Tid fulgte Kloster efter Kloster, og inden Aarhundredets Udgang havde Ordenen faaet 10 Huse herhjemme.¹⁰⁾

Stifterne var uden Undtagelse Stormænd: Konger, Kongesætlinge eller Bisper, hvilket ogsaa kunde gøres behov. Thi netop denne Ordens Klostre krævede et stort Tilliggende, der dog ingenlunde altsammen behøvede at være under Plov. Et Særkende for Cistercienserordenen var nemlig den stærke Be-

⁹⁾ En Oversigt over Amtets Tilliggende c. 1864 er givet i Trap, Hertugdømmet Slesvig. S. 97—100.

¹⁰⁾ En god Oversigt over Ordenens almindelige Historie er givet i E. Ortveds desværre aldrig fuldførte Værk »Cistercienserordenen og dens Klostre i Norden«.

toning af legemligt Arbejde ved Siden af det egentlige Fromhedsliv, og da Ordensreglerne paabød, at Klostrene skulde lægges i Skove eller Ødemark fjernt fra anden Bebyggelse, kom dens Munke til at virke som Nybrydere og Foregangs-mænd i Landets Opdyrkning omend vist mere i Udlandet end herhjemme.

Nogle af Ordenens Klostre var Nystiftelser, men ikke sjældent var det et ældre Benedictinerbo, der fik en ny Besætning af hvide Munke, som de kaldtes efter deres Kutters hvidgraa Farve i Modsætning til de sorte Benedictinere. Det var saaledes Tilfældet med det mest berømte af alle danske Klostre, Hvidernes stolte Stiftelse i Sorø, hvor Absalon 1161 lod de „hvide Brødre“ afløse de sorte, og det samme gælder for Løgums Vedkommende. Ogsaa paa et andet Punkt minder dets ældste Historie om en Række andre Cistercienserklostres. Flere af dem har aabenbart haft vanskeligt ved at finde deres blivende Sted. Munkene i Øm boede saaledes først i Sminge, derefter 3 Aar i Venge og 4 Aar paa den lille Ø Kalvø i Skanderborg Sø, førend de 1172 fandt deres endelige Hjem paa Tangen mellem Gudensø og Mossø, hvor Klosters Ruiner i vore Dage er bleven blotlagte af C. M. Smidt. Rydkloster, det nuværende Lyksborg, laa først paa Guldholm i Isted Langsø, og ogsaa den første Spire til Løgum maa søges andetsteds, nemlig i Seem 5 km Østen for Ribe. Her laa der fra ældre Tid et Benedictinerkloster, der baade rummede Munke og Nonner, men som et Led i sin Udsoning med Cisterciensernes store Velynder Ærkebiskop Eskil og med dennes Samtykke ombyttede Ribebispen Radulf Benedictinerne med Munke fra Herrisvad og skænkede dem Bispestolens Gods i Seem og Løgum Sogne. Han døde 1171, men da hans Efterfølger Stefan selv havde været Cisterciensermunk og tilmed Abbed i Herrisvad, var det en Selvfølge, at han stadfæstede hans Værk, og under ham flyttedesKlostret fra Seem til Løgum, hvis Kirke allerede Be-

nedictinerne havde ejet. Det maa være sket 1173, thi under dette Aar har Munkene i Ryd noteret i deres Aarvog, at „da kom Munkesamfundet til *Locus dei*, som kaldes Løum“.¹¹⁾

Locus dei d. v. s. Guds Sted var Klosters officielle Navn indenfor Ordenen, som det f. ø. maatte dele med et Par udenlandske Klostre. Hvis det paa nogen Maade var muligt, søgte Cistercienserne nemlig at latinisere de nationale Navne for Klostrene. Lod det sig gøre, oversatte man simpelthen Navnet, saaledes at Ryds Forgænger Guldhalm blev til *Aurea insula* d. v. den gyldne Holm og Holmekloster paa Fyen, det nuværende Brahetrolleborg, kom til at hedde *Insula dei* d. v. Guds Holm. Men ellers lod man sig nøje med et latinsk Navn, der havde en vis Klanglighed med det hjemlige. Dette var saaledes Tilfældet med Løgum, der „latiniseredes“ til *Locus*, og med det af Valdemar d. Store til Tak for hans Frelse fra Blodnatten i Roskilde stiftede Vitskøl ved Løgstør, der ved en ren „Kældermand“ omdannedes til *Vitæ scola* d. v. Livsens Skole, ligesom den hl. Bernhards Kloster Clairveaux omskrevs til *Claravallis* d. v. den berømte Dal.

Naar man mindes Sorøs og ikke at forglemme Ryds Idyl ved den stille Skovsø eller det stormomsuste Vitskøls storladne Udsyn over Limfjordens Øhav, undrer man sig unægtelig over, at man lagde den nye Stiftelse i Løgum, synes næsten at Navnet „Guds Sted“ virker noget blasfemisk! Afgørende for Valget har vel været, at allerede Benedictinerne som nys nævnt ejede Kirken i Løgum, altsaa det nuværende Nr. Lø-

¹¹⁾ Ellen Jørgensen, *Annales danici*. S. 87 jfr. Colbatseraarbogen sstds. S. 43. Man maa sikkert give disse Cistercienserkilder Fortrinnet fremfor den paa Reformationstiden levende Graabrødemunk Peder Olsen, der sætter Cisterciensernes Ankomst til Seem til 1173 og Flytningen til 1175. Sstds. S. 206 jfr. Indledningen. Det maa dog bemærkes, at Hamsfort, hvis Tekst viser, at han netop her har benyttet Klosterarkivet, lader Flytningen foregaa i Radulfs Tid, antagelig 1170 (*Scriptores* I, 278). — Hovedkilden til Klosters ældre Historie er Biskop Omers udaterede Brev, der maa sættes til Tiden 1190—1201, og Pave Innocents III's Brev af 1206 20/1 (*Scriptores* VIII, 182 f. og 193). Jfr. tillige Ribebispekroniken i Kirkehist. Saml. 6. R. I, 28 ff.

gum.¹²⁾ Det er desuden et Spørgsmaal, om Stedet ikke paa de Tider havde en Betydning, om hvilken Mindet forlængst er gaaet tabt. At Sønderjyllands midterste Syssel havde Navn efter Ellum, der kun ligger en halv Mils Vej fra Klo-
stret, kunde jo nok tyde herpaa. For at være fuldt retfærdig maa det desuden tilføjes, at Egnen dengang var mere skovrig end nuomstunder, altsaa har virket mindre bar og trøstesløs end i vore Dage. Foruden Draved og Løgum Skov nævner Jordebogen fra 1607 tre nu forsvundne Skove Ulstruplund, Trelborglund og Kalvehave, „der ligger paa et Bjerg lige overfor Klo-
stret“, og hvis Navn endnu er bevaret for en lille Samling Gaarde og Huse mellem den nuværende Flække og Ellum. Selv om de tre sidste karakteriseres som ganske ringe eller smaa og stærkt forhuggede, har de utvivlsomt været baade større og mere ved Magt omkring 1200, hvilket sikkert ogsaa gælder Løgum Skov, der allerede i 1607 var „ringe paa Bøg og Eg“, og nu væsentlig er skrumpet ind til et Egepur og Krat paa Vognshøjs Skrænter. Her havde Klo-
stret f. ø. i Slutningen af Middelalderen et „Falkeleje“, d. v. s. et Sted hvor der fangedes Jagtfalke, en kærkommen Gave til Fyrster og Stormænd (230).¹³⁾ Og Lobækken gav to Ting, der var lige uundværlige for Munkene: Fisk til deres Bord og Vand til den

¹²⁾ Nr. Løgum som Modsætning til det Syd for Tønder liggende Sdr. L. bruges aldrig i Middelalderen, hvorimod man engang imellem træffer Formen Vester L. (f. Eks. 8 og 19). — F. ø. har Udeladelsen af »Nørre« givet Anledning til en Forveksling med selve Løgumkloster saaledes bl. a. i J. Helms for sin Tid udmærkede Beskrivelse af Klosterkirken i Trap, Hertugdømmet Slesvig. Jfr. S. 78 Note 94.

¹³⁾ Hvor haardt Fortidens Vanrøgt tog paa Skovene, kan netop her bevises med tørre Tal. I 1568 kan der i Løgum Skov, Ulstruplund, Draved og Trelborglund i gode Aar fedes ca. 200 Svin (R. A. Kieler Aflev. A. XX 2184) og i Løgum Skov efter Jordebogen fra 1607 ligeledes i gode Oldenaar 100 Svin, medens Draved her karakteriseres som »uden Frugt«, da den mesten bestod af Birk, Bæverasp, El og deslige. I en Jordebog fra 1704 anslaaes de to sidstnævnte Skove derimod kun til 12 à 16 Svin, og de havde i 16 Aar kun været brugt to Gange. Draved, hvor der nu foruden en rig Underskov var Eg og gamle Bøge samt Bøgeopvækst, anvendtes til Græsning for Heste og 100 Stkr. Ungkreaturer, der for største Delen kom saa langvejs fra som fra Løjt.

Mølle, der var et fast Tilbehør til alle disse Klostre, og som jo her eksisterer den Dag i Dag. Og paa ubrudt Hede, som Munkene efter deres Ordensregler kunde tage under Plov, har der saavist ikke været nogen Mangel. Netop her er der et Punkt, hvor det vilde være af Interesse, hvis man kunde dokumentere Munkenes agrariske Virksomhed, men desværre svigter Kilderne saa nogenlunde. Efter Navnet at dømme ligger det dog nær at tro, at den 1288 omtalte By Nybo, en halv Mils Vej Vesten for Klostret, skylder dette sin Oprindelse (109). Stor var den dog ikke; efter Skattemandtallet og Jordebogen fra 1607 talte den to Helbolsgaarde med tre Fæstere.

Klostrets første Dage i Løgum var lidet lystelige. „Gud, hvis Domme er skjulte og afgrundsdybe“, hedder det i Biskop Omers tidligere nævnte Brev (193 f.), „ramte Stedet med mange og svære Hjem søgelser“. Brødrene blev syge, Kvæget fik Pest, Faarene druknede, to af deres Grangier (Ladegaarde) brændte, og dets „Omgang“ (Korsgangen) hærgedes af Brand, der fortærede næsten alt, hvad man havde af Indbo, Bøger og Klæder. Hvad Ilden havde skaanet, samlede man i Bagerset, men for at gøre Ulykken endnu større, blev dette faa Dage efter „et Offer for de graadige Flammer“. Ogsaa deres Privilegier og Brevskaber blev Luernes Rov, men „ved den Ret, der kaldes Skødning“, overdrog Biskoppen Abbeden Hr. Vagn alt, hvad han og hans Forgængere havde skænket Klostret, og til yderligere Sikkerhed bekræftedes dette af Ærkebiskop Absalon, der havde bivaanet Akten sammen med den fra sit Hjemland fordrevne Ærkebiskop Erik af Nidaros og talrige Klerke og Læg mænd. Nogle Aar senere stadfæstede den berømte Pave Innocents III deres Besiddelser og gav dem — sikkert som en Gentagelse af de brændte Privilegier — Tiendefrihed for den Jord, „de dyrkede med deres egne Hænder og paa egen Bekostning“, samt en Række af de sædvanlige Cistercienserbegunstigelser, først og fremmest Frihed for biskoppelig Indblanding (182—85).

Endnu en Gang ramtes Klostret af Ildsvaade, nemlig 1268, da Rydaarbogen beretter, at „Klostret i Løgum gik til Grunde ved Ild“. ¹⁴⁾ Nu skal man ganske vist være varsom med at drage alt for vidtgaaende Slutninger af Aarbøgenes Notater om disse Brande, der i 13. Aarh. som en hel Epidemi hærgede en Række af vore store Kirker. Alligevel ligger det nær at sætte denne Begivenhed i Forbindelse med Opførelsen af den endnu bevarede Del af Klosters Østfløj med den smukke, rekonstruerede Kapitelsal, men det skal indrømmes, at Tidsfæstelsen af denne derved maaske rykkes lovlig langt ned i Aarhundredet. ¹⁵⁾

Senere hen hører vi intet om den Slags Ulykker, derimod adskilligt om den Overlast, Klostret og Munkene led.

Saa tidlig som 1234 udvirkede man — forøvrigt ligesom Sorø og Esrom — en pavelig Befaling til Rigets Prælater om at banlyse de Folk, der utilbørlig trængte sig ind paa Brødrenes Gods eller Huse eller uretfærdig tilbageholdt, hvad der var testamenteret dem. ¹⁶⁾ Da der samtidig udstedes en Række vigtige pavelige Privilegier for Ordenen i Danmark, drejer det sig her dog rimeligvis mindre om et særlig mod Løgum rettet Angreb end om almindelige Overgreb mod Klostrene, ligesom naar Rydaarbogen fortæller, at Erik Glipping plagede Klostrene med Heste og Hunde. Antagelig har han indlogeret sig hos Munkene, naar han var paa Jagt i deres Nabolag. ¹⁷⁾

Mere talende er en Række Tilfælde, der viser, hvor utrygt Livet kunde være for de hvide Brødre. I 1283 maa Ærkebispens saaledes paalægge et Par Ribekanniker at fælde Dom mellem Klostret og Ridderen Jon Iversen og hans Medskyldige, som var trængt ind i Klostret og der voldelig havde nedbrudt flere Huse, ligesom han og Lave Bondesen havde

¹⁴⁾ Ellen Jørgensen, *Annales Danici*. S. 119.

¹⁵⁾ Lorenzen sætter den i *De danske Cistercienserklostres Bygningshistorie*. S. 88 til c. 1250.

¹⁶⁾ *Bullarium Danicum*. S. 217—18.

¹⁷⁾ *Annales Danici*. S. 116—17.

gjort dem Uret med Hensyn til nogle Ejendomme i Seem (232—33.¹⁸) Det urolige 14. Aarh. gik naturligvis heller ikke sporløst hen over Klostret. I 1320 klager det saaledes sin Nød til Paven. Gejstlige og verdslige fra Stiftet og Omegnen havde „bemægtiget sig Kirker, Kapeller, Jordegods, Bryder og Fæstere“ og i det hele paaført det mangfoldig Skade og Uret, hvorfor Prioren fra Knudsklostret i Odense og et Par Prælater fra Aarhus fik Befaling om at komme det til Hjælp (185—87). Et halvt Aarhundrede senere er det en Mand af Landets mægtigste Æt, Ridderen Hans Limbæk til Trøjborg, der er paa Spil. Uagtet hans Farbroder Henneke Limbæk i sin Egenskab af Hovedsmand paa Tønderhus 1376 havde udstedt et Værnebrev for Klostret, „som mine Forfædre fra fjærne Tider overmaade har yndet“ (234—35), synes Hr. Hans' Kærlighed til Klostret ikke at have været altfor grundmuret. I 1379 erkender han nemlig at være det 150 Mk. lybsk skyldig for den Skade han selv, hans Slægtning Hr. Claus Kundi eller andre af hans Slægt havde forvoldt Klostret og dets Bønder ved at besvære, fange og beskatte dem. I denne Bod var dog tillige indbefattet Betalingen for hans og Hr. Claus' Lejersted i Kirken (7—8).¹⁹ Alt for stabilt synes Forholdet til Limbækkerne i det hele ikke at have været. Fra 1405 foreligger der saaledes en Kvittring fra Abbeden for 20 Mk. l., han havde modtaget som Erstatning for de Plyndringer og den Uret, Claus Limbæks Foged og hans Fæller havde øvet mod Klostret og dets Bønder.²⁰ Kort efter havde Klostret en Strid med en ellers ukendt Mand Oluf Iversen, kaldet „Stensten“, der banlyses af Ærkebispens paa Grund af den Uret, han havde øvet mod Klostret, men hvad der ligger bagved, vides ikke. (Brevuddrag fra

¹⁸) J. I. nævnes 1284 som en af Hertug Valdemars Mænd (Diplomatarium Danicum. III. Nr. 121).

¹⁹) Da han nævnes i Klostrets Dødebog (Scriptores IV, 587), er han vel ogsaa bleven jordet i Kirken. Jfr. dog Repertoriets 1. Række Nr. 3638.

²⁰) Repertoriet 1. R. Nr. 4695.

1387 hos Hamfort i Scriptorum I. 315). Med sine nærmeste Naboer, Gjordsenerne paa Solvig synes Klostret derimod at have levet i Fred, naturligvis bortset fra de snart sagt uundgaaelige Ejendomstrætter, bl. a. om Skovhugst i Draved Skov o. l. (35—38).²¹⁾

For nu at dele Sol og Vind helt lige maa det dog indrømmes, at Munkene paa den anden Side ikke altid har været de rene Engle. I hvert Fald kendes der et Brev fra 1389, hvori Hennike Rantzau forlader Brødrene og deres Bønder al den Uret, de har forvoldt ham og hans (83—84).

Af de talrige Privilegier og Værnebrevne, Klostret gennem sit lange Liv modtog fra Kongerne og Hertugerne, kan vi ikke drage nogen Slutning om deres særlig venskabelige Indstilling overfor Løgum. Slige Breve udstedtes snart sagt til alle Klostre, maatte maaske endda betales ganske klækkeligt.²²⁾ Mere betyder de forøvrigt ikke særlig mange Gaver, det fra Tid til anden fik fra dem, og som vil blive omtalt under Godshistorien.

Ved Hertugdømmernes første Deling 1490 tilfaldt Klostret „for Jagtens og Gæsteriets Skyld“ Hertug Frederik (I).²³⁾ Endestykkerne paa Kirkens gamle Munkestole er prydede med hans og hans første Gemalinde, den 1514 afdøde Anna af Brandenburgs Vaaben, *kan* altsaa være en Gave fra Hertugparret, hvilket jo tyder paa, at Klostret har været velanskrevet ved Hove.²⁴⁾ Men i saa Fald kom der senere en alvorlig Kurre paa Traaden. I 1515 rettede nemlig Ordenens Overhoved, Faderabbeden i Citeaux en mærkelig Skrivelse til de tre Abbeder i Sorø, Herrisvad og Knardrup (205—07). Af troværdige Personer, hedder det her, havde han nemlig erfaret, at „adskillige

²¹⁾ Jfr. ogsaa Repertoriet 2. R. IV. Nr. 7078.

²²⁾ Jfr. Johs. Steenstrup, Studier over Kong Valdemars Jordebog. S. 98. Fra Løgum vides dog intet herom.

²³⁾ Sejdelin, Diplomatarium Flensborgense. I, 683—84.

²⁴⁾ Hvis de da ikke, saaledes som det sikkert er Reglen ved de talrige Kongevaaben paa Renæssancekirkeinventar, blot betegner, at de er udførte i Hertugens Regeringstid, nærmere bestemt 1502—14.

Øretudere, herskesyge Folk og Mænd, der pønser paa nyt“, overfor Hertugen havde fremstillet Brødrene i Løgum som Misgærningsmænd og „Modstandere af hans hertugelige Majestæt“. Disse Bagvaskelser havde gjort saa stærkt Indtryk paa ham, at han pønsede paa at uddrive Brødrene af Klostret og i deres Sted „under Skin af større Fromhed“ indsætte andre Munke enten Cisterciensere eller af en anden Orden. De tre Abbeder skulde derfor paa enhver mulig Maade søge at hindre dette, og hvis det var nødvendigt personlig drage til Fyrsten og bede ham undersøge Sagen nærmere, førend han lyttede til slig Tale. For alle Tilfældes Skyld forbød han desuden paa det strængeste alle Ordensbrødre at betræde Klostret eller dets Gods uden med hans eller Sorøabbedens Tilladelse, hvorved der altsaa blev slaaet Bom for den Mulighed, at Hertugen ved et dristigt Kup kunde fremme sine Planer.

Hvad der ligger bag disse Beskyldninger, ved vi ikke. Da der udtrykkelig tales om Modstand mod Hertugens „Majestæt“, er det naturligvis fristende at sætte dem i Forbindelse med det Modsætningsforhold, der stadig herskede mellem Hertugen og hans Broder og Brodersøn, Kongerne Hans og Christian II, saa meget mere som Klostret ved sin stærke Tilknytning baade til Ribe og de danske Cistercienserklostre ganske naturlig maatte føle sig draget til den Side. Dette er dog kun Gætteværk. Det eneste, der kan siges, er, at Stormen drev over, og at der ikke skete nogen Forandring med Klostret.²⁵⁾

Til sine Stiftsherrer, Bisperne i Ribe, synes Klostret i hvert Fald i den ældre Tid at have staaet paa en overmaade god Fod. I og for sig intet Under. Løgum var jo en biskoppelig Stiftelse, og med Rette nævnes derfor i Dødebogen ikke blot de to tidligere omtalte Bisper Radulf og Stefan, men ogsaa den et Par Menneskealdre senere virkende Gunner som „første

²⁵⁾ Som en Modsætning kan nævnes, at Hertugens Broder Kong Hans i Dødebogen fremhæves som »en særlig Ynder af vor Orden« (Scriptores IV, 580).

Grundlæggere af dette Sted“, en Ære de f. ø. maa dele med tre ukendte Mænd — de første Abbeder? — Rothger, Balduin og Keld, af hvilke de to første efter Navnet at dømmes var Udlændinge.²⁶⁾ Ligeledes var det endnu ved Middelalderens Slutning fast Regel, at Bisperne Radulf, Stefan, Omer, Olav, Gunner og Esger samt Børglumbispen Niels, der havde skænket Klosteret Jordegods, skulde nævnes ved Munkenes Kapitelmøder om Søndagen som Klosters „første Grundlægger eller særlige Velynder“ (Scriptores IV, 578). Det kraftigste Vidnesbyrd om Bispernes Kærlighed til deres Stiftelse er dog, at ikke færre end fire valgte deres sidste Hvilested i Klosterkirken fremfor i deres egen Domkirke: Omer (d. 1204), Oluf (d. 1214), Gunner (d. 1245) og Esger (d. 1273). De jordedes naturligvis paa Kirkens fornemste Plads omkring Alteret, og endnu ved Midten af 17. Aarh. bevarede et paa Korvæggen malet, vistnok fra Middelalderens sidste Dage stammende latinsk Æresvers Mindet om dem, hvor navnlig Gunner roses som „Fredens Elsker, Præsteskabets Perle, enhver Sags kloge Fortolker“.²⁷⁾ Baade om hans og hans Forgænger Omers nøje Tilknytning til Klosteret har vi da ogsaa et ejendommeligt Vidnesbyrd i et af ham 1238 udstedt Brev. Det hedder her, at han af Klosteret har købt en Grund „ved Vandet og saa langt i Syd og Nord fra Biskop Omers Kapel“, som det er nødvendigt for de Bygninger, han vil sætte derpaa, og med fri Forde (Adgangsvej) og fri Ret til at grave Græstørv og hugge Brænde i Klosters Skove. Efter hans Død skal imidlertid baade Grunden samt Huse og Indbo falde tilbage til Klosteret. (242)²⁸⁾.

²⁶⁾ Tre andre, vistnok ogsaa Udlændinge (Thomas, Silvester og Didrik) maa derimod nøjes med Hædersbetegnelsen »Grundlægger af dette Sted« (fundator hujus loci). — Derimod faar Biskop Omer mærkelig nok intet Epitheton.

²⁷⁾ Danckwerths Landesbeschreibung S. 83 — Scriptores IV, 576. Efter den da forsvundne Indskrift var ogsaa Børglumbispen Niels jordet i Kirken. Om hans Godsgave jfr. Løgumbogen S. 217.

²⁸⁾ Den danske Overskrift i Brevbogen henfører Brevet til Ribe men næppe med Rette. Skovhugsten tyder snarere paa Løgum. Jfr. J. Helms i Traps Slesvig. S. 103 Anm.

Bisperne var da heller ikke karrige med gode Gaver til Brødrene. Fra gammel Tid havde de overladt dem Bispetienden af Lø og de til Stiftet hørende Dele af Gram og Rangstrup Herreder (193). Biskop Omer skænker dem Jordegods og fritager Klosters Bønder for al biskoppelig Jurisdiction (243), ligesom hans Efterfølgere, som vi skal se, baade gav dem Jordegods og Kirker.

Det gode Forhold mellem Kloster og Bispestol var saa meget mere bemærkelsesværdigt, som det ingenlunde skortede paa Forhold, der kunde give Anledning til Strid. Ganske vist var Løgum som alle Ordenens Klostre ved et paveligt Privilegium blevet helt fritaget for al Indblanding fra Bispernes Side. Det laa direkte under Paven, og dets øverste Myndighed var det aarlige Generalkapitel i Citeaux, hvor Abbeden efter Reglerne var pligtig til at give Møde. Fremfor alt var det forbudt Bisperne at visitere Klostrene; det tilkom ene Abbeden fra Moderklostret, her altsaa Herrisvad, der i et Brev fra 1299 ligefrem kaldes „vor Overordnede“, og hvis Samtykke indhentes til særlig vigtige Retshandler (f. Eks. 107). Men som saa ofte sejrede hjemlig Skik og Brug over Kirkens internationale Ret, hvilket særlig viser sig paa et Punkt, det aarlige Gæsteri Bisperne overalt krævede af Klostrene. Kom de med stort Følge, kunde dette selvsagt blive meget byrdefuldt, og det var sikkert mere dette end det rent principielle, der i et andet Cistercienserkloster, Øm, gav Anledning til en Kamp paa Liv og Død mellem det og Aarhusbispen, saaledes som det er skildret i den livfulde, men ensidige Klosterkrønike, der som en farvestraalende Blomst lyser mellem de sædvanlige Aarbøgers tørre Græs.²⁹⁾ Thi det er utvivlsomt rigtigt, at Gæsteriet hvilede paa „Hævd og Vedtægt“, som det udtrykkelig hedder i en Voldgiftsdom fra denne Strid, lad saa være, at Dommen er af-

²⁹⁾ Bedst udg. af Gertz i *Scriptores minores*. II, 158 ff. — Oversat af Jørgen Olrik (Øm Klosters Krønike). 1932.

sagt af to Bisper, der jo næppe kan betragtes som helt uvildige.³⁰⁾

Ogsaa fra Løgum kendes Bispegæsteriet, hvis Varighed her ligesom i Øm var tre Uger.³¹⁻³²⁾ Efter hvad Bispestolen ubestridt kunde hævde, ydedes det dog her til Gengæld for nogle Besiddelser, der var givet Klostret ved dets Stiftelse (213—14), og noget lignende gjorde da ogsaa Aarhusbispen subsidiært gældende trods Munkenes Protest.

I Løgum afløstes det 1299 ved en mellem Parterne sluttet Overenskomst (107-09, 213-14)³³⁾, eller indskrænkedes strængt taget til to Dage, og som Begrundelse angives, at Gudstjenesten „paa Grund af Folks Sammenstrømning er ved at forringes, og selve Klostret saavel i det aandelige som i det timelige er ved at tage varig Skade”. Paa god Klostervis stilles det timelige her i Baggrunden, men de meget betydelige Ofre, Klostret til Gengæld maatte bringe, viser, at det ikke har været en helt ringe Ting. Ikke blot maatte det overlade Bispestolen, hvad det ejede i Abterp (Brede S.) og Ballum Marsk, men hvad værre var, tillige give Afkald paa den Bispetiende, det fra Arilds Tid havde ejet i Lø, Gram og de to Rangstrup Herreder.³⁴⁾ Helt gratis gav Bisperne saaledes ikke Slip paa deres Ret. Kun ét forbeholdt Munkene sig, nemlig Ret til paa Ballum Strand frit at lade samle „de Muslinger, som paa Folkesproget kaldes Schillæ”. Som det endnu var Tilfældet langt ned i forrige Aarhundrede, brugtes de til Kalkbrænding og var dobbelt værdifulde, da man i Sønderjylland havde langt til alminde-

³⁰⁾ *Scriptores minores*. II, 239 (Olrik. S. 82).

³¹⁻³²⁾ Det maa ikke forveksles med de mere tilfældige Besøg, Bisperne fra Tid til anden aflægger i Klostret. For at bøde paa de Udgifter, der herved forvoldtes Munkene, skænkede deres gode Ven Biskop Esger dem 1251 et Bol i Emmerske (219—20).

³³⁾ Ejendommeligt nok findes saavel Bispestolens som Klostrets Eksemplar afskrevet i Løgumbogen. Det sidste maa jo være efter en gammel Afskrift, da Originalen selvfølgelig fandtes i Bispearkivet i Ribe.

³⁴⁾ Delingen af Herredet har altsaa fundet Sted noget tidligere end angivet i Trap. IX, 295.

lig Murkalk. Kalken i Danevirkes Valdemarsmur er saaledes hentet helt oppe fra Grenaaegnen.³⁵⁾

Adskilligt mindre havde Klostret at gøre med Bisperne i Nabostiftet Slesvig, men ogsaa med dem synes man at have staaet paa en god Fod. Kongsfrænden Biskop Valdemar gav det saaledes i selve Stiftelsestiden Bispetienden af Bylderup Sogn (207 ff.), og da Ribebispen 1328 havde overdraget Klostret den ellers Bispestolen tilkommende „Helligbrøde“, d. v. s. Bøderne for Slagsmaal paa Helligdage (jfr. Jydske Lov II. 77) af dets Fæstere, fulgte Slesvigbispen Aaret efter hans Eksempel (222 jfr. 234, 245).

Om selve Livet i Klostret og dets indre Forhold ved vi grumme lidt. Det styredes af en Abbed, under hvem der atter stod en Prior, hvis Virksomhed dog ikke har sat sig synderlig mange Spor i Kilderne. Abbeden valgtes af Munkene, men behøvede ingenlunde at være hjemmehørende i Klostret. Af Ømbogen ved vi saaledes, at ikke helt faa af de ældre Abbeder stammer fra dets Moderkloster Vitskøl. Baade i Øm og Sorø var de første Abbeder Udlændinge³⁶⁾ — i Øm saaledes en Englænder, en Tysker og en Franskmand — og noget lignende kan jo godt have været Tilfældet her; den Abbed Gabriel, der omtales i Dødebogen (Scriptores IV, 579), har saaledes næppe været dansk. Den første Abbed, der kan tidsfæstes, nemlig til 12. Aarh.s Slutning, bærer derimod det gode danske Navn Vagn (194), og selvom man ikke af Navne som Nicolaus, Johannes, Henrik eller Thomas kan slutte noget om Nationaliteten, er der dog saa mange udpræget nordiske Navne i Abbedrækken, at man trygt maa kunne gaa ud fra, at efter Stiftelsestiden har Flertallet — for ikke at sige alle — været indfødte Mænd, en ganske naturlig Følge af Klostrets nære

³⁵⁾ Feilberg, Dansk Bondeliv. I, 27. — H. Ødum i »Naturens Verden«. 1938. S. 193 ff.

³⁶⁾ Sorøbogen. I, 112.

Forhold til de øvrige danske Cistercienserklostre. Dette Om-sving er da ogsaa fuldt forstaaeligt. Netop i den første Tid, da Ordenen var ung her i Landet, kunde det naturligvis være vanskeligt at finde danske Munke, der kunde fastlægge hele Klosterlivet, medens det senere hen saa noget nær var nødvendigt at have indfødte Mænd paa denne meget krævende Plads. Thi krævende var den i Sandhed. Abbedens Hverv var jo nemlig ikke blot de rent aandelige og disciplinære, der paahvilede ham som Munkesamfundets Leder. Jævn-sides her-med havde han tillige Styrelsen af Klosters verdslige Forhold, ikke mindst af dets Gods; han blev, efterhaanden som det voksede sig stort og rigt, Godsejer, eller om man vil Godsbestyrer af stort Format. Idelig og atter ser man ham derfor optræde paa Tinge, æske Tingsvidner, Lavhævdsv breve, Markeskelsbreve el. lign. angaaende Klosters vidtspredte Gods; i én bestemt Periode er han tillige Godskøber i stor Stil. Selv om han undertiden afløses af en antagelig særlig retskyndig Broder eller Klosters Foged,³⁷⁾ møder han hyppigst selv, og man forstaar derfor godt, naar Ømkrøniken med en vis Overbærenhed omtaler en Abbed, „der vel havde Duens Enfold, men ejede mindre af Slangens Kløgt, end tilbørligt var“, og som Modsætning fremhæver andre, der baade „var meget dygtige i verdslige Forehavender og saare kyndige i de indre Anliggender“.³⁸⁾ Den gamle Klosterbroder har sikkert Ret. Thi selvom Løgum ikke som Øm maatte kæmpe baade mod Konge- og Bispemagt, maatte det ofte sande, at Datidens jordkære Herremænd og Bønder var haarde Halse, overfor hvem Duens Enfold ikke slog til, og mange og lange Retstrætter maatte det udstaa for at hævde sin Ret. Hvor byrdefuld og krævende Embedet kunde være, fremgaar da ogsaa noksom af, at Øm

³⁷⁾ 1494 nævnes Peder Madsen som Klosters Foged (116), 1502 Nis Thorsen i Bylderup (60), 1546 omtales Klosters »Gaardfoged« (151).

³⁸⁾ *Scriptores minores*. II, 193, 194; (Olrik S. 37, 39).

i det første hundrede Aar af sin Historie havde ikke færre end 17 Abbeder, hvoraf de 13 efter 1200.

Bispen havde ingen Myndighed over Abbeden. Hans nærmeste Foresatte var som nævnt Abbeden i Moderklostret Herrisvad, Faderabbeden, som han kaldtes. Men over ham stod atter Ordenens Generalkapitel i Citeaux, der et Par Gange greb kraftigt ind. Første Gang var i Klosters ældste Dage (1191), da man vedtog at indstævne dets Abbed og Kantoren i Herrisvad til Citeaux, fordi de svigefuldt havde ophidset Munkene mod Faderabbeden. Vilde de ikke møde, skulde Abbeden afsættes af Abbederne i Sorø og Esrom, og Kantoren udstødes af Ordenen. Den egentlige Ophavsmand, en Munk med det fremmedartede Navn Germanus, skulde derimod straks sendes til Sorø og ifalde haard Straf. En halvandet-hundrede Aar senere var det atter galt. I 1352 fik Abbeden i Herrisvad nemlig i Opdrag af Generalkapitlet at undersøge, hvorledes det forholdt sig med hans Kolleger i Løgum og Tvis. Uagtet de var lyst i Ban, fordi de ikke havde betalt de Tilskud, det paahvilede de enkelte Klostre at yde til Ordenens Fællesudgifter, skulde de nemlig alligevel have holdt Messe. Forholdt dette sig rigtigt, skulde han afsætte dem og udnævne nye i deres Sted. I intet af disse to Tilfælde ved vi, hvorledes Sagen endte.³⁹⁾

Baade Løgum og Tvis var Døtreklostre af Herrisvad, og det var derfor i sin Orden, at dettes Abbed her tog Affære. I Kraft af sit Klosters Rigdom kom derimod Abbeden i Sorø i Middelalderens Slutning til at fungere som en Slags Overhoved over samtlige Cistercienserklostre i den danske Kirkeprovins, og det var da ogsaa som alt nævnt til dette Kloster og ikke til Herrisvad, at Løgum henvendte sig, da det skulde have en „Nyudgave“ af sin Dødebog.⁴⁰⁾

³⁹⁾ Caminez, Statuta capituli generalis Ord. Cisterc. I, 192—43. III, 527.

⁴⁰⁾ Sorøbogen. I, 113—14. Jfr. Caminez. V, 326—27 og Repertoriet. 2. R. Nr. 3278.

Før en Ordens Skyld har jeg efter Brevbogen og andre Kilder sammenstillet en Liste over Abbederne med Angivelse af det første og sidste Aar, de nævnes. Det maa dog straks siges, at den navnlig for den ældre Tids Vedkommende er ret ufuldstændig, ligesom der med Hensyn til den nøjagtige Tidsfæstelse ligger en uhyggelig Fejlkilde i den Omstændighed, at to Abbeder af samme Navn undertiden synes at have fulgt efter hinanden.

Vagn: c. 1200 (194).

Povl: før 1206 (196).

Tyge: c. 1213 (Scriptores. I, 285).

Niels: 1224 (237⁴¹).

Jens (Johannes): 1263 (Diplomatarium Danicum. II. Nr. 399) og 1279 (97).⁴²

Thorkil: 1293 (239).

Gunner: 1296 (240); 1303 (17).

Jens (Johannes): 1263 (Diplomatarium Danicum. II. Nr. 399)

Henrik: 1313 (219); 1328 (222).

Thomas: 1340 (245); 1349 (133),

Povl: 1352. (Hist. Tidsskr. 8 R. IV, 46).

Olav: 1365 (72); 1369 (72).

Thomas: 1375 (164); 1390 (216).

Svend: 1397 (239); 1405 (242).

Troels: 1420 (Repertoriet. 1. R. Nr. 5840).

Claus Snoer: 1440 (35); 1442 (Trap. 4. Udg. IX, 284).⁴³

Tyge: 1444 (135); 1464 (238).

Claus, Nicolaus: 1470 (3); 1494 (51).⁴⁴

Jens Broder: før 1496 (Acta pontificum. V. Nr. 3529).

⁴¹ Er vel identisk med den N., der jordedes i Kapitelsalen. (Nationalmuseets blaa Bøger. Løgumkloster. S. 43—44, jfr. Fig. 24).

⁴² Eller snarere 1283 (161), da han vel er identisk med den her nævnte Abbed Joon. I saa Fald er han dog afgaaet før 11. Okt. d. A. (Diplomatarium Danicum. II, Nr. 389).

⁴³ Efter en af Uldall ukendt Klokkeindskrift, hvor han kaldes Nicolaves Snoer.

⁴⁴ Han nævnes atter 1499 (53—54), men da hans Efterfølger allerede forekommer 1496 og 1498, synes Aarstallet at maatte bero paa en Afskriverfejl. Han omtales som død 1500 25/5 (Repertoriet. 2. R. V. Nr. 9087).

Jens Artssen (157) el. *Clarhe* (60): 1496 og 1498 (24, 112); 1504, ^{10/11} (4). Jfr. f. ø. Teksten.

Henning Madsen (37), *Henniche*, *Hennichin* 1504 ^{13/11} (202); 1522 (31).

Tyge: 1521 (225).⁴⁵⁾

Niels Perssen: 1527 (26); 1540 (85).

Morten Iversen: 1546 (65); død 1548. Jfr. S. 111.

Langt de fleste er for os kun tomme Navne, der intet fortæller; alene om et Par af de sidste ved vi lidt mere Besked. Den ene er Abbed *Claus* (ca. 1470—94), der indledte en kraftig Forøgelse af Klostergodset. Selv om der jo er flere Abbeder af samme Navn, er det derfor antagelig ham, hvem Dødebogen — praktisk talt som den eneste — bærer med en lille Karakteristik: „En nyttig Forstander for Klostret, saaledes som Resultatet viser“.⁴⁶⁾ En anset og dygtig Mand har han i hvert Fald været, siden Kong *Christian I* 1480 optog ham i sit Raad (173—74). Den anden er hans nærmeste Efterfølger *Jens Artsen* eller *Jens Clare*, som han ogsaa kaldes. Han traadte for saa vidt i sin Forgængers Spor, som han indledte sin Funktionstid med en Kæmpehandel, der i høj Grad øgede Klostrets Gods (jfr. S. 72), men forøvrigt synes hans Livsbane ikke at have været synderlig straalende. Alene over den Maade, hvorpaa han tiltraadte sin Værdighed, er der noget mystisk. Han var Munk i Klostret (74), og da Abbedværdigheden var bleven ledig efter Abbeden *Jens Broders' Død*, valgte Kapitlet ham til hans Efterfølger, hvorefter han fik Provision af Ordenens Overhoved Abbeden i *Citeaux*, noget hvortil der mig bekendt ikke kendes Sidestykke indenfor Ordenens Historie i Danmark. Trods dette eller maaske netop af den Grund var han imidlertid i Tvivl om, hvorvidt Udnævnelsen kunde holde, og ansøgte derfor om pavelig Provision, som han fik

⁴⁵⁾ Antagelig foreligger ogsaa her en Afskriverfejl.

⁴⁶⁾ Ut patet effectu. Scriptorum. IV, 578.

1496.⁴⁷⁾ Det er den eneste Gang, Paven blander sig i Abbedvalget, og helt heldig synes man ikke at have været. I Løbet af 1504 afløses Hr. Jens nemlig af en ny Abbed, og i et, uheldigvis udateret Brev, hvori han slet og ret kaldes Konventsbroder, taler han selv, om „den Tid jeg var Abbed“ (246). Om han frivillig har nedlagt sit Embede eller ligefrem er bleven afsat, vides ikke. Rimeligvis dog det første, da „Broder Jens Artsen“, eller som han sidste Gang kaldes, „Broder Jens Clare af Lyom Kloster“, baade 1510 og 1521 nævnes som Sognepræst i Arrild, med hvilken Kirke Klostret forøvrigt ikke vides at have haft noget at skaffe (139, 13).

Hvor mange Munke var der nu i Klostret? Det eneste vi ved er, at i et Testamente fra 1400 kræves der, at den afdødes Aartid skal synges af 20 Præster (80—81), og da Munkene af Hensyn til de talrige Privatmesser, der skulde holdes, vist gennemgaaende alle var præsteviede, giver dette nogenlunde deres Antal. I Modsætning til de fleste andre Ordener havde de forøvrigt takket være et paveligt Privilegium den Særret, at de, uagtet de var klostergivne, kunde tage Arv (187). I Praksis har vi et Eksempel herpaa fra Klosters sidste Tid, da en Mand forgæves forsøger at forholde sin Broder hans Arvepart med den Begrundelse, at han „var en Klostermand og havde ej at arve“ (245—46).

De Lægbrødre (Konverser), der navnlig i Ordenens ældre Tid spillede saa stor en Rolle som Landarbejdere, Haandværkere o. lign. i den store Bedrift, Klostrene var, omtales overhovedet ikke i vore Kilder. Derimod har vi et enkelt Eksempel paa det ogsaa fra andre Klostre kendte Forhold, at Læg-mænd indgik et Slags aandeligt Broderskab med Munkene og derved blev delagtige i deres gode Gærninger. De kunde enten

⁴⁷⁾ Acta pontificum Danica. V. 3529. — Jens Broder maa altsaa have fulgt direkte efter Abbed Claus, men hans Funktionstid kan kun have været ganske kort, da Claus i hvert Fald er Abbed 1494 (51). Jens Clares pavelige Provision er dateret 10. Maj 1496, men allerede 11. Jan. s. A. optræder han som Skødemodtager (157).

som Pensionister ligefrem tage Bolig i selve Klostret, eller som den Mand, Peder Skaaning, der her er Tale om, beholde deres egen Husstand. Uagtet han kalder sig deres „Husfælle (familiaris) og Medbroder“, synes dette at fremgaa af det Brev fra 1334, hvori han til Tak for den Velvilje og Hæder, de har vist og forhaabentlig vil vedblive at vise ham, skænker Klostret sit rørlige og urørlige Gods, og ogsaa hvad han fra gammel Tid har haft af dem (64).⁴⁸⁾

Klostrets økonomiske Grundlag var dets Jordegods, men en ikke helt ringe Betydning havde dog ogsaa de Begunstigelser, det i Tidens Løb opnaaede hos Landets Herskere. Da dets ældste Brevskaber jo er brændt, er det første Privilegium, der kendes, et af Valdemar Sejr 1212 udstedt Brev, hvorved han fritager dets Bønder i Løgum Sogn for „al vor Ret og Tjeneste“ (15), hvoraf man uvilkaarlig synes at maatte drage den Slutning, at dets Besiddelser dengang ikke har strakt sig ud over Sognegrænsen. I Hertug Abels Stadfæstelse fra 1249, hvor nøjagtig de samme Udtryk bruges, udvides Privilegiet derimod til at gælde dets „Bønder og Bryder i vort Hertugdømme“ (182), og i et af ham som Konge udstedt Brev af 1251 forklares Udtrykket „al vor Ret og Tjeneste“ som „Ledingsbyrde, Ombudsmandens Krav og de øvrige Afgifter og Byrder, der er vor Ret“ (182), en Formular der gentages i senere Stadfæstelser fra 13.—14. Aarh. (113, 177, 180). Sikkert dækker det de samme Byrder, som i andre af Tidens Fribreve kaldes Inne, Stud og Leding d. v. s. Statshoveri som Ægt, Arbejde paa Befæstningsanlæg o. l., Skat og Krigstjeneste. Men vel at mærke gjaldt Fritagelsen kun for den faste, aarlige Skat, Bønderne fra o. 1200 betalte i Stedet for „Natholdet“, d. v. s. de Naturalydelse man fra gammel Tid havde ydet Kongen, naar

⁴⁸⁾ Ogsaa i Dødebogen omtales adskillige »familiares«. — Om selve Forholdet jfr. Sorøbogen. I, 78—79 og Ortved, Cistercienserordenen. S. 99—100, hvor der gøres Rede for de forskellige Betydninger af Begrebet »familiares«.

han drog paa Gæsteri rundt omkring i Riget.⁴⁹⁾ Derimod omfattede den ikke de ekstraordinære Skatter, der senere hen blev almindelige, „Bederne“ som de kaldes i Hertugdømmerne, en Oversættelse af det latinske tekniske Udtryk *precaria*, Substantivet af Verbet *precor* at bede, idet de forudsætter en Henvendelse fra Fyrsten til de bevilligende Myndigheder, Raadet eller senere Landdagen. Det har sikkert kun været en Undtagelse, naar Hertug Valdemar 1360 for sin Livstid fritog Klostret for „Beder eller Skat“ (180). I hvert Fald fornyedes denne Begunstigelse ikke i de senere Privilegier, og fra Middelalderens Slutning er der tilfældigvis bevaret en af Hertug Frederik (I) udstedt Kvittring for 200 Gylden, Klostret havde betalt i „Landbede og Overskat“.⁵⁰⁾

Nu maa man ikke tro, at Klosters Fæstere i Modsætning til deres Fæller var fritagne for de Byrder som Ægt og „Statshoveri“, der paahvilede disse. Som Fæstere var begge Kategorier fritagne for Skatter undtagen de ekstraordinære, men det Arbejde, de andre skyldte Hertugen, maatte Klosterbønderne gøre for Abbeden. Det ligger i og for sig i Sagens Natur, men fremgaar desuden klart af et Par Tingsvidner. I det ene, der i 1510 æskedes af Abbed Henning, erklærede de 12 Stokkemænd, at de mindedes „somme mere og somme mindre end 60 Aar i deres Tid og hørte af deres gamle Forældre“, at alle, der boede i Lyom Sogn eller „andetsteds i Lyom Birk, aldrig gave Skat, Pligt, eller nogen Redsel . . . andetsteds end til Lyom Kloster“ (12). Og 1512 fik „regelbunden Mand, Broder Hans Hermansen“ et Birketingsvidne, at menige Almue aldrig mindedes, at nogen „haver været fri for Borgegærning at hente Kalk, Sten og Tømmer til Klosters Bygnings Behov“ (228). Her er der altsaa Tale om Ægt til Klostret, men ogsaa Arbejde for Staten maatte Bønderne trods Fribrevene til Tider udføre, selvom dette sker med en

⁴⁹⁾ Jfr. Kr. Erslev, Valdemarernes Storhedstid. S. 148—52.

⁵⁰⁾ Repertoriets 1. R. Nr. 4695.

vis Reservation. Til det nye Dige, Hertugen vilde slaa tværs over Dybet, der dengang skilte Horsbøl (Viding) Herred fra Gesten mellem Højer og Møgeltønder, havde de saaledes i 1512 leveret „Ris, Pæle og anden Nødtørft“ og tillige kørt Tørv og Ved til Teglgaarden ved Tønder. Som det udtrykkelig siges i en af Hertugen udstedt Erklæring, var dette dog sket paa hans „gode Begæring“ og skulde ikke regnes som Pligt eller være til Præjudits for Klosters Privilegier (172). Og da de en halv Snes Aar senere ligesom andre „Kirketjenere“ i Tønder Len maatte være med til at arbejde paa Tønderhus' Befæstning med Volde og Grave, udtaler Hertugen, at dette Arbejde skulde regnes for en „Bede“, altsaa en ekstraordinær Skat (172).

I 1257 gav Kongen Munkene Toldfrihed for deres Skibe, naar de kom til Aabenraa eller andre Havne (178).⁵¹⁾ Dette Fribrev, der altsaa viser, at Munkene drev Handel, og at Aabenraa betragtedes som Løgums naturlige Havneplads, fik dog ikke større Betydning, da det ikke stadfæstedes af Efterfølgerne. Derimod opnaaede man en halv Snes Aar senere en Rettighed, der baade formelt og reelt var en ikke ringe „Herlighed“. Da Erik Glipping 1269 (el. 79) bekræftede de ældre Privilegier, tilføjede han som „en særlig Naade“, at „deres Bryder og Landboer af deres Forbrydelser ikke skal svare nogen anden for Kongens Ret end Hr. Abbeden eller hans Munke, hvem han maatte overdrage en saadan Ret“.⁵²⁾ Dette gentoges 1313 og 1334 af Hertugerne (177, 180), men senere synes Klostret alligevel for en Tid at have mistet denne Ret. I det tidligere omtalte mellem det og Hr. Hans Limbæk til

⁵¹⁾ Løgumbogen har som Udsteder Kong Erik; en gammel Afskrift i Kejserprocessens Akter fra 1424 (Scriptores VII, 326) derimod Christoffer, hvilket sikkert er det rette.

⁵²⁾ De bevarede Afskrifter har dels 1269, dels 1279, hvilket første betragtes som det rette, hvad der dog forekommer mig tvivlsomt. I 1269 sad Kongen nemlig ikke inde med Hertugdømmet og synes derfor ikke at kunne have givet en saadan Ret, hvilket derimod var Tilfældet 1279. Jfr. f. ø. Diplomatarium Danicum. II. Nr. 147.

Trøjborg 1379 sluttede Forlig, hvorved han erkender at skyldte det 150 Mk. lybsk for den Skade, han havde forvoldt det, overdrager han det nemlig i Stedet for denne Sum „den verdslige Jurisdiction i Løgum Sogn, Alslev By og Kummerlev Mark, som Hertug Valdemar tidligere frit havde opladt“ til hans Slægtning af samme Navn. (7—8). Det synes altsaa, som Klostret i dyre Domme har maattet købe en velafhjemlet Ret tilbage. Hvad Klostret herved havde opnaaet, var den saakaldte Birkeret, der dog sikkert kun omfattede det gamle Løgum Sogn, „Birket“ som det kaldtes lige til 1867, ikke det øvrige Strøgods. Det og dets Bønder udsøndredes herved fra Lø Herred og kom til at danne en særlig Retskreds, et Birk, hvor Abbeden traadte i Hertugens Sted og oppebar de Retsbøder, der ved Herredstinget vilde have tilfaldet denne.⁵³⁾ Fra første Færd var det dog antagelig kun de mindre Bøder, 3 Mks. Bøderne, men i et Stadfæstelsesbrev fra Christoffer af Bajern fra 1447 tilføjes det udtrykkelig, at Retten skulde gælde for alle Sager „fra 40 Mk. og nedefter“ (176 jfr. 175).

Birketinget lededes af en af Abbeden udnævnt Lægmand, Tinghøreren eller -holderen; Tingdagen var Mandag (8, 12, 24), og Retssproget var efter de udstedte Tingsvidner o. l. at dømme gennem hele Perioden — ogsaa efter Reformationen — dansk.

II. Klosters Godshistorie.

1. Godsets Omfang.

Gennem Biskop Omers og Pave Innocents III's tidligere omtalte Breve faar vi nogen Oplysning om Klosters Stamgods. Først og fremmest var det Biskop Radulf og hans Efterfølger Stefans Gave, der bestod i Bispestolens Gods i Seem og Løgum Sogne. Hertil føjede Biskop Omer den nu vist

⁵³⁾ Jvnfr. Poul Johs. Jørgensen. Dansk Retshistorie. S. 409 og 508 ff.

forsvundne Lokaltet Ginniggardh,⁵⁴), og tre Bol i Harreby (Hygum S.) fik de snart efter af Valdemar Sejrs, der ikke vilde staa tilbage for sin Fader og Broder, som fandt, „at Cistercienserne burde elskes og hædres fremfor nogen anden Munkeorden under Himlen“(196 jfr. 163). Men tillige havde de jo som alt nævnt fra Ribebisperne forskellige andre Indtægtskilder, nemlig Bispetienden af Lø Herred og af de til Stiftet hørende Dele af Gram- og Rangstrupherred samt Bispetienden af Bylderup Sogn i Slesvig Stift, som Kongsfrønden Biskop Valdemar havde skænket dem (207 ff.).

Samtlige disse Ejendomme og Rettigheder opregnes i Innocents III's Privilegium af 1206 (182 f.) og maa altsaa alle—ogsaa Harreby — have tilhørt Klosteret før den Tid. I Analogi med lignende Stadfæstelsesbreve fra andre Klostre maa man derfor være berettiget til at gaa ud fra, at vi her har en Oversigt over *alt*, hvad Klosteret ejede paa den Tid. Spørgsmaalet er nu blot, hvad og hvor meget det egentlig var. Valdemar Sejrs Gave i Harreby giver sig af sig selv. De tre Bol holdt man trods deres noget afsides Beliggenhed trolig fast ved. De nævnes baade i Skattemandtallet fra 1548 og i Jordebogen fra 1607.⁵⁵ Først ved Ophævelsen af Løgumkloster Amt i 1867 indlemmedes de i Haderslev Kreds tillige med tre Gaarde i Kamtrup og en i Fæsted i samme Sogn, for hvis Erhvervelse der udover et Lavhævdsbrev fra 1493 (166) ikke findes Adkomstbreve i Løgumbogen. Men nu de to andre Godskomplekser, altsaa Bispistolens Besiddelser i Seem og Løgum Sogne, hvormeget omfattede de?

⁵⁴) I Registret til Scriptorer henføres det, omend med Tvivl, til Genser, hvilket næppe er rigtigt.

⁵⁵) Blot er de i denne bleven til 3 Helgaarde og en Halvgaard, hvilket svarer til, at der 1365 bor 4 Mand paa Klosters Tofter i Harreby (164). Ganske vist havde dette allerede ved Midten af 13. Aarh. erhvervet 3 Otting i Absijck Kjær (Abiskjær) tæt ved curia Harreby (S. 163—64), men dette synes ikke at have kunnet give Anledning til en Opdeling af Bolene. Thi uagtet Klosteret 1512 faar Lovhævd paa sine 4 Gaarde i Byen (S. 164—65), har Skattelisten kun 3 Skatteydere, svarende til de oprindelige 3 Bol.

Mindst Besked ved vi om Seem, hvor Navnet Munkegaard endnu minder om Klostertiden. Blot saameget kan siges, at endnu 1501 havde Kloret en Del Jordegods heroppe. I dette Aar mageskiftede det nemlig Munkegaard, Munkemølle — nu Skallebæk Mølle — og to andre Gaarde i Seem med Bispestolen og fik til Gengæld 4 for det mere bekvemt beliggende Gaarde i Borg (Brede S.), Døstrup, Mjolden og Ottersbøl i Mjolden S. (103 jfr. 107). Men foruden disse Ejendomme, der jo sikkert hører til Stamgodset, ejede det tillige en Toft og 2 Otting — altsaa en Halvgaard — i Høm i samme Sogn, som det havde faaet i Sjølemesse gave 1380 (167), og sammesteds havde det uvist naar tillige erhvervet andet Gods. Det var skænket af en ellers ukendt Adelsdame, Fru Gunder, men her som saa ofte havde Arvingerne blandet sig i Sagen. I 1425 udstedte nemlig Væbneren Johan Schelle en Erklæring om, at dette Gods, som hans „Oldemoders“ Søster havde givet til Kloret, tilhørte dette med Rette. Men, tilføjedes der, han skulde have det i sit Væрге, saalænge han levede, og først efter hans Død skulde det falde til Kloret (225). En af disse Gaarde mageskiftedes 1514 ligeledes til Bispestolen mod en Gaard i Randerup (107); hvor den anden er bleven af, lader sig ikke sige, men i hvert Fald havde Kloret 1548 ingen Bønder i Sognet.

I Slutningen af sin Levetid ejede Kloret hele Løgum Sogn, der som Løgumkloster Birk, undertiden kaldet Lyom Herred (f. Eks. 32), kom til at udgøre Kærnen i det senere Amt. Det var dog adskilligt større end det nuværende Nr. Løgum Sogn. Det omfattede nemlig tillige Løgumkloster By og Landsogn, der først udskiltes 1739, samt Alslev og V. Højst, der som det senere skal fortælles 1529 henlagdes til Ø. Højst Sogn, men vedblev at høre til Birket, saaledes at Arnaa dannede Østgrænsen.⁵⁶⁾

⁵⁶⁾ Trap, Hertugdømmet Slesvig. S. 97. Jfr. Løgumbogen S. 103.

Forudsat man kunde gaa ud fra, at vi gennem Løgumbogen havde bevaret samtlige Adkomstbreve, maa Hovedparten af dette meget store Sogn alt fra første Færd have tilhørt Klostret og være indbefattet i Bispens Gave. I al Almindelighed holder denne Forudsætning nu ikke Stik, men paa den anden Side mangler der netop for dette dog relativt store Omraade saa mange Adkomstbreve — saaledes f. Eks. helt for Ellum, Løgum og Landeby — at man uvilkaarlig fristes til at tro, at den her slaar til. Af Brevbogens forholdsvis faa Døkkumenter om Løgum Sogn angaar de fleste den lille Løjtved By, hvor der længe var flere fremmede Ejere. En Kvinde, Anne Assersdatter øgede saaledes sin Jord i Byen med $\frac{1}{4}$ Otting, som hun 1280 fik i Mageskifte af Klostret mod $\frac{1}{3}$ af et Bol i Kærgaard med Mølle og Flod (16).⁵⁷⁾ Lidt efter lidt udvidede Munkene dog deres Besiddelser her. I 1303 køber saaledes en Munk „4 gamle Mark Jord“, som han skænker til Klostret (17), og 1312 køber Klostret selv samme steds for 25 gamle Mark Jord til „4 gamle Mark mindre end en Fjerdedel“ (17). Af Brevbogens Overskrift „...Om 4 Otting Jord paa Løjtved Mark“ fremgaar det, at en Mk. Jord er lig en Otting ($\frac{1}{4}$ af et Bol), idet man aabenbart har set bort fra den manglende Fjerdedel. Det var saaledes to Helgaarde, der i disse Aar kom paa Klostrets Haand, og en tredje Gaard erhvervede det 1320 ved Mageskifte med Aabølling i Brøns eller Roager Sogn (16—17). Godt en Snes Aar efter (o. 1344) købte det endelig — antagelig af den samme Mand — en større Gaard (curia) i Bjerndrup, der i Brevet siges at ligge paa Løjtved Mark og altsaa har været dens Torp (Udflytterby) (17—18). I Begyndelsen af 15. Aarh. skænkede Væbneren Anders Trugelssen, Ejer af det nu forsvundne Dyreborg i Brede Sogn, som Sjælemesse gave for sig og sin Slægt, hvad

⁵⁷⁾ Overskriften i Brevbogen lyder: »Om Kærgaard paa Løjtved Mk.«; nogen Gaard af dette Navn kendes nu ikke her, hvorimod der er en Kærgaard i Nabosognet Agerskov.

han og hans Broder ejede i Kløjing (88), og ligeledes som Sjælemesse gave fik man 1496 Gods i Tornskov (24). Maaske bestaar denne Gave dog blot i et Afkald paa mulige Rettigheder i Gods, Klostret allerede besad, thi i Brevet tilføjes, „om han eller de (hans Forældre) havde der nogen Rettighed i nogen Maade“. Byen bestod efter Jordebogen af 1607 af to Halvgaarde, men i Midten af 14. Aarh. var det en større Gaard (curia) med to Fæstesteder, der ejes af Erik, en Søn af Ridderen Hr. Abel — efter Navnene at dømme et Medlem af Hertugslægtens Sidelinje — som 1349 pantsatte den til Holsteneren Henneke Barnfather (24), altsaa et af de mange Eksempler paa hvorledes den gamle sønderjydske Adel fortrængtes af Holstenerne.

Slutstenen paa Munkenes Erobring af Sognet synes at være en Gave, hvorved en af dets Bønder i Ø. Terp „for sin Sjæls Frelse“ 1512 tilskøder dem 5 Stykker Jord paa Løjtved Mark, 7 Stykker paa Bjerndrup Mark og en Ager paa Visbjerg Mark, hvorpaa han havde Skøde- og Købebrev af to Brødre, „hvad heller de havde det med Rette eller med Urette“ (23). Denne Tilføjelse kunde saavist nok gøres behov, thi en Uge forinden havde Klostret af Kongen tilmageskiftet sig den samme Jord, som Manden i Ø. Terp havde besiddet nogle Aar, og hvoraf han aarlig havde svaret 4 Sk. til Slottet i Aabenraa. Ejerforholdet har altsaa aabenbart været temmelig speget, og helt gratis slap Munkene nu just ikke til „Gaven“. Tværtimod havde de til Gengæld maattet overlade Kongen en Gaard i Ønlev (Rise Hr.), der aarlig svarede 1 rhinsk Gylden = 1½ Mk. lybsk (170). Det synes saaledes at have været en temmelig daarlig Forretning, hvorpaa man vel kun har indladt sig for Arronderingens Skyld.⁵⁸⁾

Overhovedet var der ikke helt sjælden Strid om Ejen-

⁵⁸⁾ Klostrets Genbrev er trykt i Repertoriet. 2. R. VII. Nr. 12262. — Baade her og i Kongens Brev kaldes »Giveren« »vor« Bonde. Ogsaa hans retslige Stilling synes da at have været noget mærkelig.

domsretten til flere Gaarde i Sognet. I 1490 maatte Klostret saaledes skaffe sig et Lavhævdsbrev paa en af Løjtvedgaardene (16), og endnu senere rejste en Mand i Øbjerg (Arrild S.) et — ganske vist forgæves — Krav paa noget ikke nærmere specificeret Jord (246).

Heller ikke i de to til Birket, men ikke til Sognet hørende Byer Alslev og V. Højst, som Klostret tilsidst ejede helt, har det altid været Eneherre. I den sidste køber de saaledes Gods 1361 (27) og tilmageskifter sig 1460 fra sin Nabo Claus Gjordsen paa Solvig den Jord, „han haver liggende paa V. Højst Mark som er hver femte Ager“, mod hver tredje Ager paa Lundsgaards Mark (26—27). I Alslev erhvervede det 1412 fra den nys omtalte Væbner Anders Trugelssen Indløsningsretten til en Toft (7) og fik saa sent som 1517 en Gaard ved Mageskiftte med Hertugen (108). — Det samme gælder den saa tæt ved Klostret liggende Draved Skov. Om denne maa Hertugen 1263 mægle Forlig mellem Klostret og en Mand, der ogsaa havde Part i Skoven, „som kaldes Stuf“ (39), og nogenlunde samtidig køber de af en anden Mand Fjerdedelen af „Alslev Otting“ i Skoven (6—7).

For Klostrets øvrige, mere spredt liggende Besiddelser vil det være mest praktisk at lægge Skattemandtallet fra 1548 til Grund.⁵⁹⁾ Ganske vist giver det kun Skatteydernes Navne, men da deres Antal indenfor den enkelte By med enkelte Undtagelser, først og fremmest selve Løgumkloster (Closterdorp) svarer til Tallet paa Gaardene i Jordebogen fra 1607, er det altsaa fuldt anvendeligt for vort Formaal. Noget andet er, at der dengang ligesom i 1607 godt kan have været flere *Brug*, da det efter Jordebogen er meget almindeligt, at der sidder to eller flere Fæstere paa samme Gaard.⁶⁰⁾

⁵⁹⁾ Sønderjydske Skatte- og Jordebøger fra Reformationstiden. S. 387—90.

⁶⁰⁾ Allerede 1514 siges det om en Gaard i Løgum, der er fæstet af to Brødre, at den »nu er sønderbygt« (227).

Foruden de 7 Harrebygaarde og selve Birket, der omfattede 88 Gaarde, ejede Klostret efter Skattemandtallet ikke færre end 80 Gaarde fordelt paa 20 Sogne. Det kan imidlertid godtgøres, at Godset faa Aar i Forvejen har været c. 10 Pct. større, samt at disse 10 Pct. efter en ret kort „Udlændighedsperiode“ atter er kommen tilbage til sit gamle Herskab.

Uvist naar, men antagelig først efter at han 1532 var bleven Lensmand paa Trøjborg, og i hvert Fald før Kong Frederik I's Død i April næste Aar, købte den pengestærke og godsgridske Wulf Pogwisch til Bukhavn i Angel, nemlig 18 Gaarde af Klostret. I 1551 forlangte Hertug Hans, at Hr. Wulf skulde fremlægge „Brev og Segl“ for Købet, om hvis Retsgyldighed han aabenbart har tvivlet. Vist dog med Urette, thi i det mindste paaberaabte Hr. Wulf sig, at det var sket med høj-salig Kongens „Confirmation, Consents og Bevilling“. ⁶¹⁾ Det har dog aabenbart været Hertugen magtpaaliggende at skaffe Klostret Godset tilbage, thi da det nogle Aar efter Hr. Wulfs Død viste sig, at Sønnen Hans ønskede at sælge det, indledes der 1558 Forhandlinger om en Forkøbsret. Hertil var han ogsaa villig, men Salgsprisen, 10,000 Mk., faldt Hertugen for Brystet: Af Klostrets Registre kunde man se, hvad dette havde faaet, og hvad Godset gav i Rente. Sælgeren fastholdt imidlertid sit Krav ud fra den i Mellemtiden skete Prisstigning; sligt Gods „takseres, agtes og anslaaes“ nu langt højere, end da det købtes, og hans Slægt var villig til at betale denne Sum. Antagelig har Hertugen bøjet sig for dette Argument, og i hvert Fald er Handelen gaaet i Orden, thi i Slutningen af Aaret erklærer Hans Pogwisch, at han derved har skaffet sig sine nærmeste Venners „Ugunst og Had paa Halsen“. ⁶²⁾

⁶¹⁾ Hansborg-Registrant. 5. Bd. S. 351. — Hansborgarkivet XXXIX, 26. Jeg skylder Hansborgregistranternes Udgiver, Arkivar Frk. Caroline Andersen, megen Tak for at have gjort mig opmærksom paa disse og de i den følgende Note anf. Aktstykker.

⁶²⁾ Hansborg-Registr. Bd. 7 B. S. 230 og Hans Pogwisch Breve i Hansborgarkivet XXXIX, 26. — Jfr. desuden Zeitschr. f. schleswig-holst. Gesch. 41. Bd., hvor det siges, at Godset er bleven forbedret med 17—18

Takket være Jordebogen fra 1607 lader dette Gods sig imidlertid paavise med absolut Sikkerhed. Foruden nogle Smaaafvigelser fra Skattemandtallet, for hvilke der nedenfor vil blive gjort Rede, har Jordebogen nemlig Gods i følgende 8 Byer, der overhovedet ikke forekommer i Mandtallet: Sølsted 1 Halvgd., Borg 4 Helgde, Harris 2 Helgde og 1 Halvgd., Randerup 2 Halvgde, Forballum 1 Halvgd., Døstrup 1 Helgd., Lovrup 1 Helgd. og 1 Halvgd., Gesing 1 Ottingsgd.,⁶³⁾ ialt altsaa 15 Gaarde. Da der tilmed i Brevbogen kan paavises Adkomstbreve for Gods i alle disse Byer undtagen Gesing, nærer jeg ingen Tvivl om, at vi her har det tabte, men atter genvundne Gods, saaledes at Jordebogen i Virkeligheden giver et Billede af Klosters samlede Godsbestand c. 1530 eller saa.

Alt i alt har Klostret saaledes ved Middelalderens Slutning i det mindste ejet 193 Gaarde fordelt paa 22 Sogne. Som Kortet S. 63 og den nedenstaaende skematiske Oversigt viser, ligger de alle i Vest- og Midtslesvig mellem Kongeaaen og Vidaaen. Hverken paa Østkysten eller hinsides de to Aaer ejede det dengang Gods og har efter Brevbogen at dømme i det hele kun et Par Gange overskredet Vidaaen, aldrig derimod Kongeaa.

Nu var imidlertid Antallet af de tilbagekøbte Gaarde i de ovenfor nævnte Byer jo ikke 18, men 15. Der mangler altsaa 3, som maa ligge i Byer, hvor Klostret 1548 ejede Gods, og som derfor ikke saa let lader sig udskille. En i Enkelthederne gennemført Gennemgang af de to Kilder viser da ogsaa følgende Smaaafskydninger, hvor der dog ikke er taget Hensyn til selve Klosterbyen paa Grund af de særlige Forhold, der her gør sig gældende:

hele og halve Gaarde, der var købt af Hans Pogwisch. — At Pristigningen i denne Tid har været meget stor, fremgaar bl. a. ved en Sammenligning med det S. 72 nærmere omtalte store Køb, hvor Klostret for 35 Gaarde og en Mølle betaler ca. 5000 Mk., altsaa kun det halve af hvad der forlangtes for de 18 Gaarde.

⁶³⁾ Samt desuden »noget Agerland« i Rurup.

	1548	1607		Tilgang	Afgang
		Helgaarde	Halvgaarde		
Alslev	10	11		1	
Draved	1				1
Søgaard	1		2	1	
Kløjing	4	4	1	1	
Bjærndrup	2	2	1	1	
Abild	3	3	2	2	
Brede	1				1
Abterp	1	2		1	
Drengsted	1	2		1	
Arrild	2	1			1
Ø. Højt	3	3	1	1	
Sottrup	5	4			1
Bedsted	2		3	1	
Harreby	3	3	1	1	
Fæsted	2	3		1	

Af de fire tabte Gaarde er Gaarden i Brede 1553 ved et Mageskifte kommen til Trøjborg, der til Gengæld afgiver den paa Tilgangslisten opførte Gaard i Drengsted. Gaar vi over til Indtægtsiden, er Tilgangen i et Par Tilfælde sikkert af formel Art: Søgaard, der aabenbart er bleven delt i to lige-store Halvgaarde, og Harreby, hvor en Deling ogsaa maa have fundet Sted (jfr. S. 46 N. 55.). Naar de to tilkomne Gaarde i Alslev og Kløjing ikke opføres paa Skattemandtallet, finder dette sin Forklaring i, at de ikke direkte tilhørte Klostret, men ejedes af Nr. Løgum Kirke, saaledes som det direkte siges om Kløj-

inggaarden, medens den anden blot betegnes som „Kirkegaard“ (Kerckenguet), og det samme gælder om den ene Halvgaard i Abild, der har tilhørt denne Kirke.⁶⁴⁾

Mellem de resterende seks maa vi have Lov til at søge de tre manglende tilbagekøbte Gaarde, der jo ikke lader sig identificere. Hvorledes de andre tre er kommet i Klosters Eje, lader sig derimod ligesaa lidt afgøre, som hvad der er bleven af de tre forsvundne Gaarde i Draved, Arrild og Sottrup.

For største Parten af Godset kan det med Sikkerhed eller dog stor Sandsynlighed siges, naar det er kommet i Klosters Eje, men fremfor en trættende Gennemgang af de enkelte Adkomstbreve har jeg foretrukket at give dem i ren skematisk Form som „Noter“ til Skattelisten fra 1548 og Jordebogen med Anførelse af Erhvervelsesaaret og saa vidt mulig ogsaa Erhvervelsesmaaden⁶⁵⁾ samt med Anvendelse af Brevenes egne Ord for det vigtigste i Dokumentet nemlig Erhvervelsens Omfang. Der er dog her det uheldige, at det først i Middelalderens Slutning bliver almindeligt at anvende Enhedsbetegnelsen Gaard. I ældre Tider bruges mere almindelige Udtryk som Gods, Besiddelser, Fædrearv el. lign., og kun i enkelte Tilfælde kan det direkte godtgøres, at „Gods“ (bona) er ensbetydende med Gaard.⁶⁶⁾

⁶⁴⁾ Om Forholdene i Abild, hvor Præsten i Jordebogen opføres som Fæster af en Halvgaard, jfr. Sønderj. Maanedsskr. 1937. S. 205 ff. Jeg takker Arkivar J. Hvidtfeldt for denne Henvisning.

⁶⁵⁾ G = Gave, K = Køb, M = Mageskifte, P = Pant. — En * ved det i 1. Kolonne anførte Antal Gaarde, Klosteret ejede i den paagældende By, betegner, at Tallet er taget fra Jordebogen.

⁶⁶⁾ I sentmiddelalderlige danske Dokumenter kaldes »Gaard« undertiden ligefrem »Gods« — det Gods N. N. paaboer el. lign. — altsaa en Oversættelse af det plattyske »Guet«, der vel atter etymologisk maa forstaas som en direkte Oversættelse af det latinske Tillægsord bonus, hvis Grundbegreb jo er »god«, men som allerede i klassisk Latin i Intetkønnets Flertalsform bona bruges i Betydningen Gods.

I. KLOSTERGODSET C. 1530 MED ADKOMSTBREVE O. L.

Gaarde

<i>Brede Sogn</i>		
Trelborg	2	Ca. 1412: Curia kaldet Trelborg. G. (88).
Storde	1	1327: Curia. (89).
Brede	1	
Abterp	1	1376: Huse, Tofte og 12 Øre Jord. M. (100).
Borg	4*	1272: Alt sit fædrene Gods. (98).
“		1361: Alt sit Gods. M. (243).
”		1501: 1 Gaard. M. (103).
Harris	3*	1365: En Gaard paa 14 Øre Jord. (101).
Vollum	1	
Svanstrup	2	1252: Sine Besiddelser. G. (113).
Kummerlev	2	1277: Halvdelen af sit Gods. G. (109).
<i>Døstrup Sogn</i>		
Døstrup	1*	1360: Alt sit Gods. G. (91).
Lovrup	2*	1499: Lavhævdsbrev paa en Gaard. (90).
Drengsted	1	1518: Lavhævdsbrev paa 1 Gaard. (97).
<i>Mjolden Sogn</i>		
Mjolden	§	1289: „Nogle Jorder“. G. (98); 1492: To Gaarde. K. (101); 1501: 1 Gaard. M. (103).
Ottersbøl	2	1501: 1 Gaard. M. (103).
Forballum	1*	1272: Toft (98).
”		1279: Noget Jord. G. (98).
”		1516: 1 Gaard. G? (100).
<i>Skærbæk Sogn</i>		
Skærbæk	2	1532: Lavhævdsbrev paa 2 Gaarde og 12 Tofter. (77).
Gesing	1*	1485: 1 Gaard. K. (78).
Mosbøl	1	1485: 1 Gaard. K. (78).
Barsbøl	1	” 1 ” ” ”
<i>Randerup Sogn</i>		
Randerup By	2*	1494: 1 Gaard. K. (106)
		1514: 1 ” M. (107).
<i>Vodder Sogn</i>		
Birkelev	1	1400: Alt sit Gods. G. (80); 1532: Lavhævdsbrev paa 1 Gaard (78).
Gonsager	1	1514: Lavhævdsbrev paa 1 Gaard (80). — At der i Brevbogen (82) er indført et Tingsvidne fra 1355 om Salg af Gods

i G., tyder paa, at det tidligere er kommet i Klosters Eje.

<i>Roager Sogn</i>	^{Gaarde}		
Kirkeby (Roager)	1	1532: 1/2 Gaard nævnes som tilh. Klostret (78).	
<i>Brøns Sogn</i>			
Astrup	1	1532: 1 Gaard nævnes som tilh. Klostret. (78).	
<i>Arrild Sogn</i>			
Arrild	2	1380: Alt sit Gods. G. (167); 1508: Lavhævd paa 2 Gaarde (83).	
<i>Bedsted Sogn</i>			
Bedsted	2	1334: 1 Øre Korn. G. (155); 1345: 1 Gaard. G. (145); 1517: 1 Gaard. M. (168).	
Ø. Terp	2	1266: Curia med 14 Øre Jord. K. (148).	
Arndrup	4	1266: Mølle og 2 Otting Jord. K. (148); 1302: 2 „Niding“. (148); 1349: Alt sit Gods. P. (149).	
Gravlund	2	1477: „Al den Ret, som Bønder havde“. M. (152).	
Maarbæk	1		
<i>Toftlund Sogn</i>			
Rømmet	2	1445: „et Gods“. M. (135).	
Stenderup	1	1345: Gods = Gaard. G. (145).	
<i>Agerskov Sogn</i>			
Vellerup	1	1345: to „Gods“ = Gaarde. G. (145); 1360: alt Gods (omnia bona), der havde tilhørt en Selvmorderske. G. (147).	
<i>Ravsted Sogn</i>			
Hejsel	2	1349: Nogle Jorder. P. (149); 1517: 2 Gaarde. M. (168—69).	
Korup	7	1496: 4 Gaarde. K. (157); 1517: 2 Gaarde. M. (169).	
Knivsig	4	„ : 4 Gaarde. K. (157).	
Ravsted	1	„ : 6 Gaarde. K. (157).	
<i>Tinglev Sogn</i>			
Vippelgaard	1	1491: K. (47).	
<i>Ø. Højst Sogn</i>			
Ø. Højst	3	1505: Lavhævdsbrev paa 1 Gaard. (43).	
Budsholm	1	1517: 1 Gaard. M. (168).	

<i>Bylderup Sogn</i>	Gaarde	
Bylderup	1	1368: „Noget Gods”. G. (179).
Lendemark	1	1517: 1 Gaard. M. (169). — Allerede 1509 har Klostret 1 Gaard i Byen. (49).
Bredevad	1	1496: 2 Gaarde. K. (158). — 1509 har Klostret 3 Gaarde. (49).
Sottrup	5	1517: 3 Gaarde. M. (169); 1539: 2 Gaarde. M. (50). — Allerede 1480 har Klostret Gods i Byen. (55, 49).
 <i>Abild Sogn</i>		
Abild	3	1318: Alt sit Gods i A. Sogn. G. (70); 1400: Alt sit Gods. G. (80-81); 1491: 1 Gaard. K. (66); 1519: 1 Gaard, M. (68).
Høgslund	1	1365: 2 Tofte med Hus. G. (71) ^{86a}); 1369: Alt vort Gods (= 1 Gaard). M. (72).
Kongsbjerg	1	1503: M. (5).
Vennemose	1	Tingsvidne fra 1503, at nogle tidligere kratbevoksne Agre, der nu kaldes Munkeagrene, hører Klostret til. (71).
Tykskov	2	
Sølsted	1*	1230—45: Hvad han ejede. K. (219); 1365: 2 Tofte med 2 Ørt. Jord. M. (101); 1389: 1 Gaard pantsættes. (83—84).
 <i>Højer Sogn</i>		
Højer	1	1383: Alt sit fædrene Gods. (84). Jfr. Brev 1389 sstds.
 <i>Daler Sogn</i>		
Daler	1	
 <i>Skast Sogn</i>		
Skast	2	1383: Alt sit fædrene Gods. G. (84); før 1516 2 Gaarde. G.? (100) ^{86b}).

De to Kilder giver os altsaa en Oversigt over Klostergodset c. 1530. Men talrige Adkomstbreve, Tingsvidner, Lavhævder o. l. i Brevbogen vidner om, at det i Aarhundredernes Løb

^{86a} Da Giveren har købt den ene Toft af Raadmanden Niels Humblehaue i Tønder, er den sikkert identisk med den nuværende Gaard Humlehave, et Navn, der forekommer 1543, hvor den dog tilhører Solvig Sønderj. Skatte- og Jordeb. S. 438.

^{86b} De to Gaarde havde af Klostret været pantsatte til Erik Hohenschild, men indløses af Biskop Iver Munk, der 1516 overdrager dem til Klostret.

har haft adskillige andre Ejendomme, hvis Skæbne vi kun rent undtagelsesvis kan følge. Ligesom ved den endelige Bestand gives der her en topografisk ordnet skematisk Oversigt over dette „forsvundne“ Gods med Angivelse af Erhvervelsesaar og -maade, for saa vidt dets Beliggenhed da kan fastslaaes, hvilket i de allerfleste Tilfælde er muligt.⁶⁷⁾ Et Forhold maa dog straks understreges, nemlig at Listen sikkert langtfra giver os en fuldstændig Oversigt over det Gods, der engang har været i Klosters Eje, da det jo nok, som alt tidligere bemærket, maa have været Reglen, at Adkomstbrevene ved Godsets Afhændelse gik over til den nye Ejer.

II. GODS, DER HAR VÆRET I KLOSTRETS EJE.

Nr. Løgum Sogn

Lundsgaard 1460: Hver 3. Ager bortmageskiftes mod hver 5. i V. Højst, (26-27).

**Brede Sogn*

Bodsholm 1279: 3 Otting mindre end 5 gl. Mark. K.? (97).

Abterp 1299: Gods afhændes. (107).

„ 1376: Curia Kogstath [6 Øre og 2 Ørt. Jord] M. (100). — Om Ejendomsretten til denne Gaard har der tidligere været Tvist, men 1289 opgiver Klosteret sit Krav (96-99).

Aaspe før 1527: Et Bol bortmageskiftes mod det ukendte „Gallyborg“ i Brede S. (110, jfr. 112—13).

**Brøns el. Roager Sogn*

Aabølling 1320: 1 Gaard bortmageskiftes mod Gods i Løjtved, Nr. Løgum S. (16—17).

**Vodder Sogn* 1333: Sin Del i curia Holbech. M. (223).

⁶⁷⁾ Et + betyder, at Gaarden eller Byen ikke eksisterer mere — Gods, der ikke kan stadfæstes: 1243: Sættisbol (218) — 1246—73; Norsæh, Bolic og Gamleby (163—64) — 1347: Warwith og Warwithmark (næppe Varde) (223).

- Hellevad Sogn*
 Hellevad By 1517: En Toft. M. (169).
 Svejlund 1477: Jord bortmageskiftes mod Gods i
 Gravlund, Bedsted S. (152).
 Klovtoft 1334: Alt sit Gods. G. (155).
- Egvad Sogn*
 Øbening 1496: 1 Gaard. K. (157). Mageskiftes vistnok
 1517 mod Gods i Sottrup, Bylderup S.
 (50-51).
- Ø. Løgum Sogn*
 Ø. Løgum By 1359: Alt sit Gods. G. (156).
 Genner 1363: Alt sit Gods. G. (156). — Mageskiftes
 1361(!) mod det ovennævnte Gods i
 Borg, Brede S. (243).⁶⁸⁾
- Ris el. Hjorkær Sogn*
 Ønlev f. 1460: 2 Otting. K. (58). — Bortmageskiftes
 1512 mod Jord i Nr. Løgum S. (170-71).
- Bjolderup Sogn*
 Gaaskjær 1488: 2 Gaarde. K. (59).
 Vollerup ? : Pantsat Gods tilbagegivet (81).
 1496: 2 Gaarde. K. (157).
 ” : 1 ” ” ”
 Rebbøl ” : 1 ” ” ”
 Hjolderup ” : 1 ” ” ”
 Todsbøl ” : 1 ” ” ”
- Klipleve Sogn* 1494: Visgaard. K. (54). — Sælges 1511.
 (Diplom. Flensborg. II, 73).
- Kværs Sogn* 1360: + Curia Æbyld. Pantebrevet købes
 (153). — Sælges 1366 (154).
- *Agerskov Sogn*
 Rangstrup 1254: Alt sit Gods. G. ? (222).
 Bovlund 1266: „Hvad Fru Ingrid gamle købte“.
 K. (148).
 ” 1283: Kærgaard med Mølle. M. (16).
 Gestrup 1348: 1 Gaard. G. (146).

⁶⁸⁾ Da det her bevisligt drejer sig om samme Gods, maa altsaa et af Aarstallene — el. maaske begge — være urigtigt.

<i>Branderup Sogn</i>			
" By		1 Marks Jord samt en ubebygget Toft bortmageskiftes 1376 mod Kogsted, Brede S. (100).	
" "		1 Gaard bortmageskiftes 1444 mod 1 i Rømmet (135).	
" "	1345:	Gods [6 Øre Rug i Afgift]. G. (145).	
" "	1347:	Gods. K. ? (223).	
Rurup	1334:	1 Mk. Korn i Afgift. (155).	
+ Skovbøl	":	2 Ejendomme. G. (155).	
<i>*Ravsted Sogn</i>			
Fovderup	1488:	1 Gaard. K. (59).	
" "	1496:	4 " ")	(157)
Ravsted	":	6 " ")	
Havsted	":	5 " ")	
Høgsholt	":	1 " ")	
Stormgaard	":	1 " ")	
<i>*Ø. Højst Sogn</i>			
Holm	1298: ⁸⁹⁾	1 Gaard. G. (219, 233). — Mageskiftes 1369 mod Gods i Høgslund, Abild S. (72).	
Bøgvad	1484:	Klostret afhænder alle sine Rettigheder til Solvig (Repertoriet. 2. R. Nr. 5457).	
+ Bastlund	1503:	Vort Gods. M. (4—5). — Samtidig nedlægges Byen, og Jordene henlægges til Alslev.	
<i>Hostrup Sogn</i>			
Solderup	1517:	2 Gaarde. M. (169).	
<i>*Bylderup Sogn</i>	1380:	Alt sit Gods i Bylderup S. G. (211).	
" "	? :	Pantsat Gods tilbagegives (81).	
" "	1368:	Gods gives i St. f. testamenteret Gods i Bredevad s. S. (179).	
Sollingvraa	1509:	Lavhævdsvbrev paa 6 Gaarde (49).	
" "	1496:	1 Gaard og Møllen. K. (158).	
Bredevad	1509:	Lavhævdsvbrev paa 3 Gaarde (49). Kort efter bortmageskiftes Gods mod 1 Gd. i Drengsted, Døstrup S. (258 jfr. 97).	
Hajstrup	1509:	Lavhævdsvbrev paa 1 Gaard (49).	

⁸⁹⁾ Brevet er udstedt af Biskop Valdemar af Slesvig, der afsattes 1193, saaledes at enten Navnet el. Aarstallet er urigtigt.

<i>Burkal Sogn</i>	
Lydersholm	1237: Al sin Jord mod andet Klostergoods i L. nemlig Grimildholm, Garthe og Brogarthe M. (221). — 1503 mageskiftes mod Bastlund, Ø. Højst S. 1 Gaard og den nu forsvundne Gaard „Haleklamp“ i Burkal S. (5).
Lund	1519: 1 Gaard bortmageskiftes mod 1 Gaard i Abild (68).
Jynnevad	1405: Jynnevad Mark omtales som bortforlenet (242).
Vraagaard	1494:
Rends	„ : 1 Otting Jord } K. (51).
<i>Ladelund Sogn</i>	
	1492: Efter et Tingsvidne synes Klostret at have haft Gods i Bramsted (226).
<i>Ubjærg Sogn</i>	
Sæd	1237: Al sin Jord. M. (221).
<i>Tønder Landsogn</i>	
Hesteholm ⁷⁰⁾	1272: 6 „Astath“ Eng. K. (218).
Emmerske	1251: 1 Bol. G. (219—20).
„	1313: „Sin mødrene Arv“. K. (219).
„	„ : Alt sit Gods. K. (224—25).
Korntved	„ : „ „ „ „ (154).
<i>*Abild Sogn</i>	
Travsted	1528: Tingsvidne om en Toft. (71).
<i>*Skast Sogn</i>	
	1376: 6 Øre Jord bortmageskiftes mod Kogsted, (100).
<i>Ballum Sogn</i>	
	1299: Smaastykker Jord afhændes. (107).
<i>Højrup Sogn</i>	
Arnum	? : Pantsat Gods tilbagegives. (81).
„	1520: Lavhævdsbrev paa 2 Gaarde. (81)
<i>Lintrup Sogn</i>	
Dover	c. 1290: ⁷¹⁾ Del af et Bol. G. (217-18).
Tornum	1493: Lavhævdsbrev paa Gods. (166—67); 1517: 1/2 Gaard sælges til Ribe Kapi- tel (Ældste danske Archivregistr. V, 342).

⁷⁰⁾ Mon det nuværende Hestholm?

⁷¹⁾ Udat. Giveren, Biskop Niels af Børglum, dør i 1290'erne. Gaven stadfæstes 1300 af hans Efterfølger (217).

**Hygum Sogn*

Brøstrup	1334: Alt sit Gods. G. (155).
„	1492: „ein wuste Veltmarcke“, kaldet Br. Mk. (168).
Hjortvad	1517: 1 4-Ottingsgaard sælges til Ribe Kapitel (jfr. Tornum).

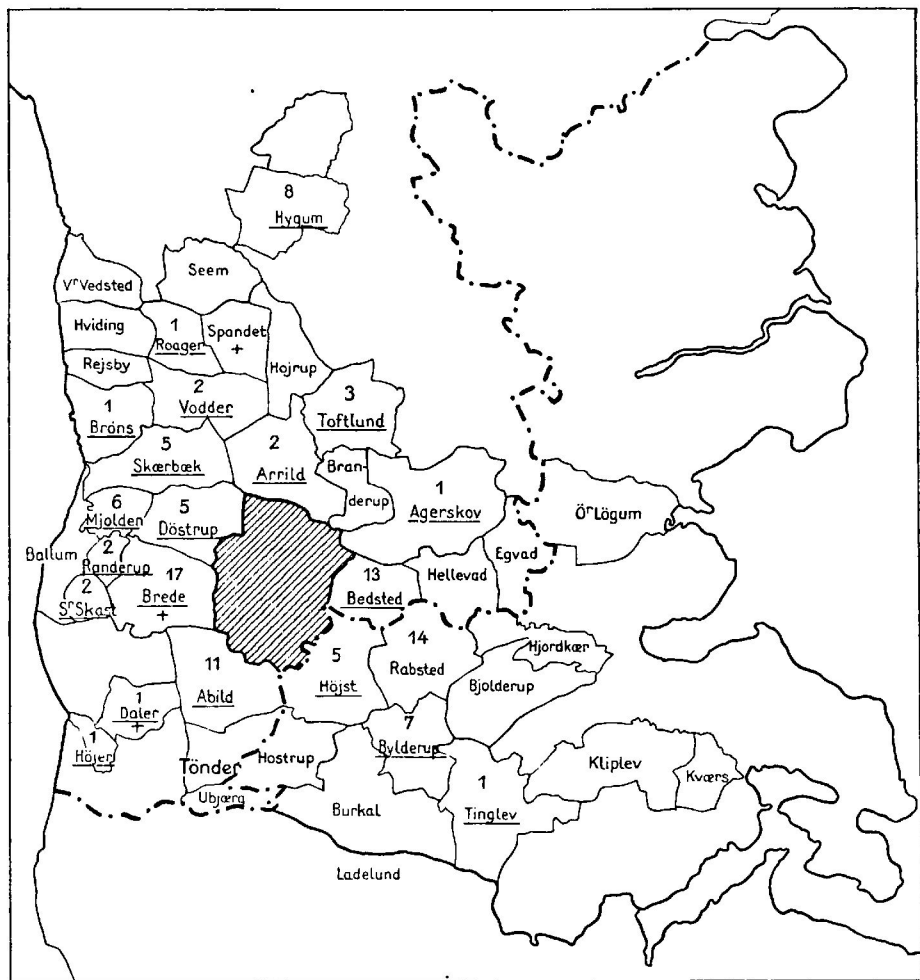
Desuden tilskødede 1294 en fra Roager stammende Accolit, d. v. s. en gejstlig, der havde opnaaet den laveste Præstevielse, Klostret al den Jord, han havde i Aabølling, (Roager eller Brøns S.), Hviding, Yderbjerrum (V. Vedsted S.), Endrup (Hviding S.) og Rejsby, hvad enten han vilde blive i Klostret eller vende tilbage til sin Orden (75).

En Sammenligning mellem de to Lister viser os, at Klostret foruden i de Sogne, i hvilket det c. 1530 optræder som Ejer, i kortere eller længere Tid har haft Gods i lige saa mange Sogne, nemlig Seem, V. Vedsted, Hviding, Spandet, Rejsby, Ballum, Højrup, Lintrup, Branderup, Hellevad, Egvad, Ø. Løgum, Rise (el. Hjordkjær), Bjolderup, Klipleve, Kværs, Burkal, Ladelund (?), Hostrup, Ubjærg og Tønder Landsogn. Og gennemgaar man de Sogne, der findes paa begge Lister, og som paa den sidste er mærket med en Stjerne, ser vi, at Klostergodset i disse er bleven betydelig formindsket. Man har f. Eks. intet i Agerskov By, intet i Rangstrup, Bovlund eller Gestrup. Mest iøjnefaldende er dog, som vi senere skal se, Forholdene i Ravsted og Bjolderup Sogne.

Er det nu muligt paa Grundlag af vort Kildemateriale at kunne afgøre, om Klostret har ført en bevidst Godspolitik, saaledes som det saa smukt er paavist for dets store Søster Sorø?⁷²⁾ Inden vi gaar over til at undersøge dette, maa vi imidlertid foretage et Sidespring. Vi maa se, ad hvilke Veje Klostret overhovedet kom i Besiddelse af sit Gods. Det kunde ske paa tre Maader: Ved direkte Køb, ved Magelæg og ved Gaver.

En kronologisk Sammenstilling og Opdeling efter de tre

⁷²⁾ Af Poul Nørlund i Sorøbogen. I, 77 ff.

KORT OVER KLOSTERGODSET

I de Sogne, hvis Navn er understreget, angiver Tallet Antallet af de Gaarde, Klosteret ejede ved Middelalderens Slutning. Det skraverede Omraade er Birket, hvor Klosteret ejede samtlige 88 Gaarde.

I de øvrige Sogne — hvor Navnet Lintrup skal tilføjes i Sognet Nord for Hygum — har Klosteret en Tid haft Gods, der senere er ud-gaaet af dets Eje.

Et + ved Navnet betegner, at Klosteret ejede Sognekirken.

Den stiplede Linje ned gennem Landet er Skellet mellem Ribe og Slesvig Stift.

Kategorier af de 80 Adkomstbreve, for hvilke Erhvervelsesmaaden kan fastslaaes, er ikke uden Interesse. Bortset fra det Gods, Klostret fik ved sin Stiftelse og senere hen i 12. Aarh., fordeler de sig saaledes:

	Køb	Magelæg	Gave
13. Aarh.	6	3	10
14. „	9	6	18
15. „	11	3	6
16. „	—	8	—

Af de tre Kategorier har Gaverne paa en Maade størst Interesse og fortjener en nærmere Betragtning. Som man vil se, synker Antallet af Gavebreve stærkt henimod Middelalderens Slutning. Dette er sikkert ingen Tilfældighed eller noget for Løgum alene karakteristisk. En lignende Bevægelse kendes nemlig ogsaa for Esrom og Sorøs Vedkommende og maa derfor anses som typisk for Tiden.⁷³⁾

Interessen for Klostrene har aabenbart været i Dalen. Thi netop for denne, altsaa for Tidens Offervilje, er Gavebrevenes Antal jo en paalidelig Maalestok,⁷⁴⁾ derimod ikke for hvad de reelt indbragte Klostrene, saavist som en enkelt stor Gave kunde opveje mange smaa. Og paa dette Punkt er vi ilde stedd, da mange af Brevene og da navnlig de ældre som alt tidligere bemærket ikke giver os Besked om Gavens Omfang omsat i Enhedsmaalet Gaarde.

Bag denne Offervilje, der maa have kunnet give sig storlaaede Udslag, siden vore gamle Landslove fastsætter Grænsen for hvor meget Gods, man kunde skænke Kirken, laa som det regelmæssig siges i Brevene Trangen til at sørge for sin Frelse, undertiden ogsaa sine Paarørendes. Gennem de

⁷³⁾ Sorøbogen. I, 75.

⁷⁴⁾ Eller burde være det, da en Gave jo kan være et maskeret Køb for paa denne Maade at omgaa Ordensreglernes strænge Forbud mod, at Klostrene købte Jord — senere hen dog kun dyrket Jord (jfr. Ortveds anf. Værk. I, 109). Jeg er dog mest tilbøjelig til at tro, at man heroppe saa langt fra Centret brød sig Fejl om dette Forbud.

gode Gerninger og Munkenes Bønner vilde man vinde en Lettelse af Skærsildens Pine, sikre sig sin Part af Himmeriges Glæder. Sikrest opnaaedes dette naturligvis, naar der til Gaven knyttedes den udtrykkelige Betingelse, at der til Gengæld skulde læses Sjælemesser for Giveren og hans Slægt. Saaledes Tyge Esbernsen, der „ønskende at sørge for sin Sjæls Frelse“ 1345 skænkede Munkene 6 Gaarde, mod at der læstes en daglig Messe for ham ved Maria Magdalenes Alter i Klosterkirken (145—47). Et andet Eksempel er den Henrik, som 1400 skænkede sit Gods i Abild og Birkelev, mod at „Brødrene en Gang aarlig skal holde en af 20 Præster paa hæderlig og tilbørlig Vis sunget Aartid“ for ham og hans Slægt, der samtidig valgte deres Lejersted i Kirken (80—81). Thi alene det at blive jordet indenfor Kirkens Mure var selvfølgelig en stor Betyggelse og — ikke at forglemme — tillige en særdeles god Indtægtskilde for Klosteret. Jævnside med Absalons og Esbern Snares storslaaede Gavnildhed var det først og fremmest den Omstændighed, at Sorø takket være dem blev Hvideslægtens Gravkirke, der gjorde det til Danmarks største og rigeste Kloster. Strængt taget var dette forbudt; efter Ordensreglerne maatte i hvert Fald oprindelig kun Fyrster og høje Prælater jordfæstes i Kirken. Men med dette som med andre Forbud tog man det efterhaanden ikke saa nøje. Det var ikke blot højættede Folk som Hovedsmanden paa Rosborg ved Vejle, Hr. Jacob Rosted, der 1334 gav Klosteret en betydelig Mængde Jordegods for et Lejersted til sig og sin Hustru (155) eller Hans Limbæk t. Trøjborg (7—8);⁷⁵⁾ men ogsaa en ukendt Kvinde, Helene, drog paa denne Maade Omsorg for sit sidste Hvilested. For slet ikke at tale om den „hæderlige Danekvinde“ Gunver Jensen i Kolkaad (Brede S.), der 1510 havde skænket

⁷⁵⁾ Af andre adelige Begravelser i Kirken kan nævnes Hr. Jannichin Jonsen, der 1365 skænker to Gaarde i Høgslund (Abild S.) for sin og sin Hustrus Begravelse (71—72), og Væbneren Andreas Trugelssen, der c. 1410 giver Trelborg i Brede S. (88).

Klostret en Kalk og Disk, 14 Gylden samt en Seng „med hendes Klæder“ og en Gryde, og til Gengæld ikke blot fik Løfte om en Begravelse paa et saa fornemt Sted som foran Helligkors- eller Vor Frue Alter, men ogsaa fik Tilladelse til at indgaa i Kirken, naar hun kom til Messe, hvilket ellers var forbudt Kvinder.⁷⁶⁾

I sit Gavebrev begrundet Jakob Rosted sit Ønske om at jordfæstes i Løgum ved den Hengivenhed, han formedelst sin Slægts Tilknytning til Klostret havde næret til dette, og ogsaa fra den berømte sønderjydske Limbækslægt kendes der en Udtalelse i denne Retning. I sin Egenskab af Hovedsmand paa Tønderhus udsteder Henneke Limbæk 1376 nemlig et Værnebrev for Klostret, „som mine Forfædre fra fjærne Tider saare har yndet“, og som havde vist ham og hans Slægt megen Kærlighed (234—35). Men bortset fra dette Brev, der tilmed kun gjaldt for ét Aar, synes Forbindelsen mellem Klostret og Limbækkerne ikke at have sat sig Spor udover det ovenfor S. 30 omtalte Sonebrev fra 1379, der jo viser, at Forholdet ikke altid har været saa venskabeligt. Det solide Rygstød, der laa i et venskabeligt Forhold til førende Stormandsslægter, synes man i det hele at have manglet, lad saa være at der navnlig i den ældre Tid mellem Giverne er Mænd, der hørte til Samfundets Spidser som Kong Abels Marsk Iver Tagesen, som 1254 skænkede Klostret, hvad han ejede i Rangstrup (222). Bortset fra Valdemar Sejrs og Abels Gaver henholdsvis af Harrebygaardene og Svanstrup samt Brede Kirke har heller ikke hverken Kongerne eller Hertugerne senere skænket det Jordegods. Den eneste Undtagelse er, da Hertug Valdemar 1360 overlod det noget Gods i Vellerup, der havde tilhørt en stakkels Kone i Bedsted, som „ved Djævelens Tilskyndelse“ havde hængt sig, hvorfor hendes Gods „efter Landsloven“ var tilfaldet Hertugen (147). Klostrets bedste Støtte har sikkert Ribebisperne været, men efter den første

⁷⁶⁾ Repertoriet 2. R. Nr. 11651.

Stiftelsestid var det heller ikke store Sager, man fik fra den Kant, væsentlig et Par Kirker, af hvilke den ene ovenikøbet vist var en lidet indbringende Gave.

I Regelen overdroges Godset til Klostret i al Almindelighed, men der kendes dog et Par Eksempler paa, at det gaves til bestemte Formaal. De 4 gamle Mk. Jord i Løjtved, en af Munkene forærede, maatte saaledes kun anvendes til Alterlys (17), og da Biskop Esger af Ribe „betænkende sin Sjæls Frelse og Christi Fattige i Løgums Mangel“ 1251 gav Klostret et Bol i Emmerske, skulde de to Tredjedele af Mælkeprodukterne gaa til Brødrene og Resten til Gæsterne, medens Abbeden efter eget Tykke kunde raade over Kornet og de øvrige Afkastninger (219—20).

Undertiden er der til Gaverne knyttet Betingelser af anden Art, der kunde gøre dem lidt tvivlsomme. At Giveren forbeholdt sig Brugsretten, saa længe han levede, var der jo intet at sige til, navnlig da naar han svarede Klostret en Afgift. (154). Mere ubehageligt var det, naar Marsken Iver Tagesen knyttede den Klausul til sin ovennævnte Gave, at fik han Børn, skulde Hælvten gaa tilbage til dem, eller naar en Borgerkone i Aabenraa ikke blot sikrede sig Ret til at beholde noget Gods i Genner for Livstid, men ogsaa til, hvis hun kom i den yderste Trang, at maatte sælge saa meget, som det var nødvendigt for hendes Behov (156).

Og endelig var der Arvingerne, „de giftige Arvinger der aldrig mættes“, som Povl Helgesen kalder dem. Det var naturligtvis en ærlig Sag, naar Tage „kaldet Klerk“ ganske vist afstod Klostret de Jorder i Mjolden, som hans Fader, der meget passende hed Jens Pave, havde skænket det, men forbeholdt sig den Ret til at indløse det for 40 Mk. Penge, Gavebrevet hjemlede ham (98). Men det var saavist ingen tom Formular, naar der i adskillige Adkomstbreve, det være sig Skøder eller Testamenter o. l., forbødes Arvingerne at hindre Klostret i dets Ret, thi dette kunde særdeles godt hænde. Et

Par Eksempler herpaa skal nævnes, det ene mere for sin kuriøse Forhistories Skyld, det andet for at vise, hvor meget Besvær den Slags Sager kunde volde.

Marie Bebudelsesdag 1297 havde Præsten i Ø. Højst, Hr. Troels opsat Messen, indtil Klosters Prior, som han havde tilkaldt, var kommen, og under Gudstjenesten bad han Sognemændene vente, til han havde haft et Møde med dem. Og paa dette Sognestævne, der fandt Sted „udenfor den nordre Kirkedør“, skriftede Hr. Troels da sine Synder. Han havde tidligere under en svær Sygdom bestemt lovet, „at hvis han skulde komme sig, vilde han saa snart som muligt antage Ordensdragten og indtræde i Klosteret i Løgum; han havde imidlertid dengang ikke opfyldt sit Løfte og ogsaa paa flere andre Punkter krænket Herren, hvilket han saare angrede. Til Frelse for sin Sjæl overdrog han derfor offentligt sit Landbosted i Holm..... til Vor Frue Kloster i Løgum og skødede det i nævnte Klosters Priors Skød at besidde evindeligt“. Afgifterne skulde straks svares til Klosteret, „idet han bekræftede, at han intet havde givet, dersom han selv modtog Afgifterne“. Men da han kort efter døde, nægtede Arvingerne at anerkende Testamentet, hvori de dog selv havde samtykket, og Klosteret klagede derfor til Bispen i Slesvig. Efter et Forhør, hvorfra vor Skildring er taget, forbød Bispen under Trudsel af Banlysning dem at hindre Munkene i deres Ret, og da dette ikke hjalp, banlystes de paa et Kirke-møde i Haderslev.⁷⁷⁾

Vore Kilder beretter intet om, hvorvidt Arvingerne nu faldt til Føje; derimod giver de os god Besked om en nogenlunde samtidig, ulige større Sag. Uvist naar, men antagelig c. 1280, gjorde en ellers ukendt Mand, Knud Snubbe, sit Testamente, hvori han betænkte talrige sønderjydske Kirker og Klostre m. m. Navnlige nød dog Løgum godt af hans fromme

⁷⁷⁾ S. 219, 233. Jfr. med Hensyn til Dateringen, Danmarks Riges Breve. 4. Bd. Nr. 285 (hvorfra Oversættelsen er taget), 288 og 343.

Gavmildhed. Det skulde nemlig have tre Otting i hvert af de to Bol, han ejede i Bollerslev, samt 23 Otting i hans Skov Urne, altsaa i Nærheden af Hertugdømmets gamle Landstingsted. Medens Testamentet blev tiltraadt af hans Søn, blev det anfægtet af Ridderen Jens Urne, en Ætling — muligvis Sønesøn — af den Ketil Urne, hvis Runeligsten fra Bjolderup Kirke 1841 blev skænket til det dengang nye Museum i Kiel, men hvis Slægtskabsforhold til Knud Snubbe er ukendt. Da han tilbageholdt Godset og ogsaa paa anden Maade øvede Vold mod Klostret, indskød dette Sagen baade for Kongen og Ærkebispens, der beskikkede Ribebispens til Dommer. Dommen gik Hr. Jens imod, men han indankede den for Paven, som udnævnte tre fyenske Prælater til Dommere. Efter hvad Munkene paastod, var disse imidlertid meget partiske og havde bl. a. paa Grund af deres Venskab med Hr. Jens „svigagtig udskudt Processen” i mere end et Aar, hvorfor Klostret 1285 rettede en Modappel til Paven. Efter langvarige Retstrætter enedes Parterne endelig om at lade Bisperne af Ribe og Slesvig afgøre Striden ved Voldgift, og 1290 afgav de deres Kendelse til Gunst for Klostret. Noget muggent maa der dog have været ved Sagen, thi uagtet de frakendte Hr. Jens al Ret til Godset, gav de ham dog samtidig Valget mellem at modtage 100 Mk. af Munkene „for at afstaa fra enhver Forfølgelse af dem” eller overtage Stridens Æble for 500 Mk., hvilket sidste han valgte (159-63)⁷⁸⁾

Vender vi fra dette, unægtelig ret lange Sidespring tilbage til Hovedspørgsmaalet: Om Klostret har ført en bevidst Godspolitik, er det klart, at vi i det hele maa se bort fra Gaverne. Thi lad saa være, at Munkene vel nok en Gang imellem kunde have en Finger med i Spillet og lede Gavmildheden i den ønskelige Retning, siger det dog sig selv, at man

⁷⁸⁾ Det virker ret kuriøst, at Hr. Jens midt under Sagen sammen med tre andre af Hertugens »gode Mænd« optræder som Voldgiftsmand i en Skelstrid, Klostret havde. (108—09).

maatte tage, hvad der tilbødes, selvom man derved fik Gods, der laa fjærnt og afsides. Herpaa kunde der imidlertid raades Bod ved Magelæg eller Salg. Gods i Genner (Ø. Løgum S.), der ca. 1360 skænkedes Klostret, mageskiftedes saaledes omtrent omgaaende med Gods i Borg (Brede S.) (156 og 243), og da Klostret 1360 dels ved Gave, dels ved Køb havde erhvervet Pantebrevet paa den nu forsvundne Gaard Æbyld i Kværs S., solgte de det allerede 6 Aar efter (153-54). Den samme Fremgangsmaade kunde selvfølgelig ogsaa anvendes overfor Gods, der fra gammel Tid havde været i Klostrets Eje, saaledes som vi tidligere har set det ved selve Stamgodset i Seem (jfr. S. 47), eller ved enligt beliggende Købegods. En Gaard i Øbening (Egvad S.), der 1496 var erhvervet som Led i et større Godskøb, mageskiftedes saaledes 1539 sammen med en Gaard i Ø. Løgum mod to Gaarde i Sottrup (Bylderup S.) (50). Afgifterne (Landgilden) betaltes jo overvejende in natura, først og fremmest i Korn, og alene af den Grund maatte det selvfølgelig være af Betydning for Klostret i størst mulig Udstrækning at samle Godset i sin Nærhed og at undgaa at have for meget Strøgods, der jo kunde volde Besvær. I det hele og store er dette da ogsaa lykkedes. Af Klostrets 193 Gaarde ligger de 170 indenfor en Afstand af 2 Mil (15 km.) fra Klostret, og af Resten er det egentlig kun den lille Enklave i Hygum Sogn, de 7—8 „Harrebygaarde”, der ligger rigtig langt af Led, nemlig godt 4 Mil (32 km.) borte.

En Gennemgang af Adkomstdokumenterne viser da ogsaa, at man overhovedet aldrig har befattet sig med Køb eller Magelæg i Frøs og Gram Herreder, Haderslev Østeramt, Sundved og Als samt indtil Slutningen af 15. Aarh. heller ikke i Aabenraa Amt med Undtagelse af Nabosognet Bedsted. Ligeledes er man kun ganske undtagelsesvis gaaet over Vidaaen (Ubjærg og muligvis Ladelund S.). Bortset fra et ret stort Godskøb i Hviding (1294, S. 75) har man koncentreret sig først og fremmest om selve Sognet, Nr. Løgum, og der-

efter om dettes Nabo- og Naboers Nabosogne. I Bedsted var der saaledes 13⁷⁹⁾, i Ø. Højt 5, i Abild 11 og i Brede hele 17 Klostersgaard. Et Blik paa Kortet viser dog, at det ikke var til alle Sider, Klostret havde frit Spil, idet der ude mod Vest er en Del Sogne, i hvilke det enten aldrig havde faaet Fodfæste (Møgeltønder, Visby, Emmerlev og Hjerpsted) eller kun ejede en enkelt eller to Gaarde (Daler, Højer og Skast). Her spærrede stærkere Magter Vejen. Dels var det Tønderhus, der i det mindste efter en Jordebog fra 1543⁸⁰⁾ havde talrige Fæstere i Højer, Hjerpsted og Emmerlev Sogne, dels de to Storgodser, Møgeltønder og Trøjborg, der senere kom til at danne Grundstammen i de kongerigske Enklaver. I Møgeltønder havde Ribebisperne fra meget gammel Tid Borgen Møgeltønderhus, det nuværende Schackenborg, og 1361 blev Sognet et selvstændigt Birk.⁸¹⁾ Trøjborg, der oprindeligt tilhørte Hertugerne, blev af Valdemar V pantsat til Limbækkerne, af hvem Dronning Margrethe købte og indløste det 1407, for derefter at pantsætte det til Ribebisperne, der beholdt det til Reformationen, da det som alt andet Bispegods kom under Kronen.

Anderledes var det mod Sydøst i Slogs Hr., hvor Klostret fra gammel Tid havde Besiddelser. Den Omstændighed, at Herredet modsat næsten alt det øvrige Klostergods ikke hørte til Ribe men til Slesvig Stift, har øjensynlig ikke haft nogen Betydning. I et af Herredets Sogne, Hostrup, har det dog aabenbart ikke rigtig kunnet komme til for Herrerne paa Solvig. Et lille Magelæg mellem dem og Klostret er tidligere omtalt (S. 50); et Par Gaarde, det saa sent som 1517 erhvervede ved Magelæg fra Hertugen, er forsvundne. og paa samme Maade var det gaaet med de Besiddelser, det fra gammel Tid havde i Burkal S. (jfr. Tabel II). Tinglev laa aabenbart for

⁷⁹⁾ Medregnet Arndrup der efter Jordebogen hørte til Slogs Hr.

⁸⁰⁾ Sønderjydske Skatte- og Jordebøger. S. 278.

⁸¹⁾ Schleswig-holstein. Urkundensammlung. II, 444.

langt af Led, men foruden de alt nævnte 5 Gaarde i Ø. Højst havde det 7 i Bylderup og ikke mindre end 14 i Ravsted S. Og netop her samt i Nabosognet Bjolderup i Rise Hr. gjorde det et kraftigt Fremstød i Slutningen af 15. Aarh., hvor Klostret i det hele slaar ind paa en meget aktiv Godspolitik under de to Abbeder Claus og hans Efterfølger Jens Artsen, der maa have været ivrige og driftige Handelsmænd med stærkt Mod paa at øge Godset. Medens der nemlig fra hele den foregaaende Del af Aarhundredet kun kendes et eneste Køb, der skaffede Klostret siger og skriver én Gaard (7), har vi fra Tiden 1485—96 ikke færre end 10 Købebreve, hvorved Klostrets Tilliggende øges med mindst 48 Gaarde, af hvilke et Par efter Priserne at dømme har været adskilligt over en almindelig Bondegaards Format. Og af disse 48 Gaarde ligger atter de 40 i Slogs Hr. og de tilstødende Sogne af Sdr. Rangstrup og Lundtoft Hrdr. Fremstødet i disse Egne indledes med, at man i 1488 køber tre Gaarde i Bjolderup og Ravsted Sogne af Væbneren Otto Emmiksen t. Refsø (59), og 1491 erhverver man Vippelgaard i Tinglev fra Hans Ahlefeldt t. Søgaard, der atter havde købt den af Fru Barbara v. d. Wisch, Erik Emmiksen t. Tyrstrupgaards Efterleverske (47—49). I 1494 købes Visgaard i Kliplev S. af Fru Anne Sture af den bekendte alsiske Slægt (54), og samme Aar af Væbneren Thile v. d. Wisch t. „Lylleholm“ Vraagaard i Burkal S., 1 Otting paa Rens Mark „og al den Ejendom, han haver paa sin Husfrue (Fru Lene Sture) og Børns Vegne“ i Ønlev (Enløf) Mark (Rise el. Hjordkær S., 51—52). Alt dette var dog for Smaating at regne mod den Kæmpehandel, Abbed Jens to Aar efter afsluttede med det samme Ægtepar (157—59). Det drejede sig om ikke mindre end 35 Gaarde og en Mølle, hvoraf hele 25 i Ravsted S., 5 i Bjolderup S., 1 i Egvad S., 1 i Kværns S. og 3 i Bylderup S. Købesummen androg da ogsaa det meget betydelige Beløb af 4900 l. Mk.,⁸²⁾

⁸²⁾ Saaledes maa Brevets »Viiff dussent min hundert« jo sikkert forstaas.

medens det tidligere anførte Gods kun havde kostet 942 Mk., hvortil dog maa lægges den i Brevet ikke nævnte Pris for Vippegård. Alt i alt havde man i Aarene 1485—96, hvor der desuden købtes 8 andetsteds beliggende Gaarde, i det mindste maatte udrede godt 6500 Mk.⁸³⁾ Kuriøst nok kræves der i flere Tilfælde foruden den egentlige Pris tillige et lille Tillæg. Ved Købet af de tre Gaarde i 1488 (59) en Ring „saa god som en rhinsk Gylden“, ved Visgaard „et Stykke leysk“, d. v. s. Klæde fra Leyden (54), ved Vraagaard en Sølvske.⁸⁴⁾ Det har antagelig været til Fruen, saaledes som det udtrykkelig siges ved det store Køb i 1496, hvor Klostret foruden de 4900 Mk. tillige skal give Fru Lene „et Klenodie af 20 rhinske Gyldens Værd“. Desuden skal de holde en „evig Begængelse“ aarlig paa St. Jørgens Dag „for os, min Hustru og Børn før og efter vor Død og for alle vore i Gud afdøde Venners Sjæle“.

Det var en ordentlig Bid, man havde taget i disse Aar, men uheldigvis tyder adskilligt paa, at den var for stor, at man simpelthen havde forkøbt sig. At der efter 1496 ikke kendes et eneste Købebrev, siger endda ikke saa meget. Ogsaa i den foregaaende Periode spiller Købene jo en ganske underordnet Rolle. Derimod ser det ikke helt godt ud, at man antagelig kort efter 1500 baade maa pantsætte 3 Gaarde (100), optage et Laan paa 500 Mk., for hvilket man som sædvanlig sætter Jordegods i Pant⁸⁵⁾ og i 1511 for Indkøbssummen sælge den 1494 købte Visgaard til en Borger fra Flensborg.⁸⁶⁾ Mest afgørende er det dog, at der 1548 kun er 12 Gaarde til-

⁸³⁾ Antagelig bliver Beløbet 3—400 Mk. større, idet Købesummen foruden ved Vippen ikke kendes fra en anden Gaard og et Jordstykke i Hygum S. Prisen opgives dels i lybske Mk. dels i rhinske Gylden = 1½ Mk. En Gang kræves Beløbet udtrykkelig betalt i »godt Guld«.

⁸⁴⁾ en »sylve schœdth« (51).

⁸⁵⁾ I 1506 afbetaler man 200 Mk. og faar et Bol i Randerup tilbage (106); for Tilbagebetaling af de resterende 300 findes ingen Dokumentation.

⁸⁶⁾ Seidelin, Diplomatarium Flensborgense. II, 73.

bage af de 35, der købtes 1496, saaledes som det fremgaar af nedenstaaende Liste:

<i>Ravsted S.</i>	1496	1548
Ravsted	6 Gaarde	1
Knivsig	4 „	4
Korup	4 „	7 ⁸⁷⁾
Fovderup	4 „	—
Havsted	5 „	—
Høgsholt	1 „	—
Stormsgaard	1 „	—
<i>Bjolderup S.</i>	5 „	—
<i>Egvad S.</i>	1 „	—
<i>Kværs S.</i>	1 „	—
<i>Bylderup S.</i>		
Bredevad	2 „	1
Sollingvraa	1 „	1

Med Undtagelse af Øbening i Egvad S., der som omtalt bortmageskiftes 1539, er Resten sporløst forsvundet, uden at det kan afgøres, hvor den er bleven af. Ganske vist afslutter man 1517 et ret betydeligt Mageskifte med Hertug Frederik (I), hvor det Gods, Klostret afgiver, ikke specificeres, men kun siges at ligge mere bekvemt for Tønderhus (168). Men dette noget vage Udtryk, der jo forøvrigt viser, at Idéen til Mageskiftet er udgaaet fra Hertugen, passer unægtelig bedre til Besiddelser, Klostret kan have haft i Nærheden af Tønder, hvor det i hvert Fald engang har ejet Gods i Korntved, Emmerske og Sæd (jfr. S. 61), end paa Ravsted-Bjolderupegnen. Og dette bekræftes yderligere ved, at i det mindste nogle af de 13 Gaarde, Klostret fik til Gengæld, enten ligger i dette Strøg, desvis endog i selve Ravsted S., nemlig 2 Gaarde i Hejsel og 2 i Korup. De øvrige var 1 Gaard i Bedsted, Busholm og 1 Gaard i Højst S., 3 i Sottrup og 1 i Lendemark (Bylderup S.) samt 2 i Solderup (Hostrup S.).⁸⁸⁾

⁸⁷⁾ Af disse 7 er som nedenfor nævnt to senere tilkøbt.

⁸⁸⁾ Noget andet er, at muligvis kan noget af Ravstedgodset senere være gaaet over til Kronen, der 1543 ejede 6 Gaarde i Ravsted, 4 i Fovderup og 3 i Havsted. Sønderj. Skatte- og Jordebøger. S. 243.

Men som det gik med „det store Køb“, gik det ogsaa med Størsteparten af de andre Gaarde, Klostret havde erhvervet i Slutningen af 15. Aarh. Forsvundne i 1548 er 1 Gaard i Gesing (Skærbæk S.), 2 i Gaaskær og 4 i Fovderup (Ravsted S.), den store Gaard Vraagaard (Burkal S.) samt Jorder i Rends og Ønlev. Og samme Skæbne havde 3 Gaarde i Borg (Brede S.), Randerup og Forballum (Mjolden S.), der erhvervedes henholdsvis 1501, 1514 og 1516, samt de to Gaarde i Solderup, man havde faaet ved Mageskiftet med Hertugen 1517, og det nu forsvundne „Gallyborg“ (Galgemark? i Brede S.), man uvist naar havde tilbyttet sig fra Trøjborg mod et Bol i Aaspe i Brede Sogn.⁸⁹⁾ Da Klostret jo bestod indtil 1548, er det udelukket, at det „forsvundne“ Gods simpelthen er bleven inddraget under Kronen, og den eneste Forklaring bliver da den, at Klostret har maattet skille sig af med det for at kunne klare sig i de svære Tider, der fra 1520'erne satte ind mod Kirken. Paa Landdagen 1526 lykkedes det saaledes Ridder-skabet at skubbe Broderparten af den ekstraordinære Skat, Kongen krævede, over paa Kirken, der maatte udrede 80,000 Mk., det dobbelte af hvad „Mandskabet“ og Stæderne tilsammen betalte. Ogsaa den Uro, der samtidig rejste sig om Tjenden, maatte genere Klostret, der som vi senere skal se ejede 4 Sognekirker.⁹⁰⁾ At det i Klosters sidste Dage stod ilde til, viser da ogsaa dets tidligere omtalte Salg af 18 Gaarde til Wulf Pogwisch.

Ligesom flere andre Klostre havde Løgum ogsaa Købstadejendomme, der dog alle laa i Ribe, en By, hvortil man sikkert ofte havde Ærende, hvorimod det mærkelig nok ikke besad nogen Ejendom i det nærliggende Tønder.

Allerede 1259 købte man en Gaard lige overfor Torvet

⁸⁹⁾ Overhovedet virker det besynderligt, at man ikke har holdt bedre fast ved det dog saa praktisk beliggende Gods i Brede, Agerskov og Branderup Sogne.

⁹⁰⁾ Sønderjyllands Historie. II, 287 f., 319 f.

af Stormanden Grev Ernst af Gleichen (241), og faa Aar efter erhvervedes sammesteds en Bod (taberna) kaldet „Kødmanger-skammel“, altsaa en Slagterbutik, for at tale moderne (239). I 1293 fik man som Gave et halvt Hus og Grund nær St. Mikkelssport, medens den anden Halvdel købtes af Bispen (239), og tre Aar senere sikrede man sig en Nabogrund (240—41). Yderligere købte man 1328 en Gaard i Bredegade, der maa have været ret anseelig, da den baade rummede Sten- og Træhuse (241—42). Ogsaa i og ved Sudergade — den nuværende Skomagerslippe — ejede Klostret i hvert Fald senere Grunde (239—40), og muligvis var det paa en af disse, de Bygninger laa, som en Præst med det fremmedlydende Navn Lydechin Bæversten 1432 skænkede det som Sjælemesse-gave (241). I saa Fald maa selve Grunden og Bygningerne en Tid lang have haft forskellige Ejere, og det samme har aabenbart været Tilfældet med en Ejendom i St. Hans' Sogn, om hvilken man 1463-64 havde en Retstrætte med en Ribeborger, der tilslut endte med, at Klostret skulde have „Skyld og Rettighed“ samt For-købsret til Gaarden (236—339, jfr. 182). Om Klostret vedblev at beholde disse Ejendomme, og hvorledes det i saa Fald gik med dem efter Sekulariseringen, lader sig i hvert Fald for Tiden ikke afgøre.⁹¹⁾

Men foruden egentligt Jordegods og Købstadejendomme ejede Klostret efterhaanden 4 Kirker. Kirkeligt set betød dette, at Gudstjenesten og Sjæleplejen i Stedet for af Sognepræsten besørgeades af en af de præsteviede Munke, der boede i Klostret, eller, hvis dette laa for fjærnt fra Kirken, ved en af det indsat Vikar. Den økonomiske Fordel bestod i, at Klostret foruden Indtægten af det Jordegods, Kirken muligvis ejede, tillige oppebar de to Tredjedele af Sognets Tiende, der

⁹¹⁾ Muligvis kan Ribes senmiddelalderlige Jordebog give Oplysning herom, men i Modsætning til Byens øvrige Arkivalier opbevares den stadig i det stedlige Museum og har paa Grund af Forholdene ikke kunnet undersøges.

ellers henholdsvis tilfaldt Præsten og Kirkens Bygningsfond, dens *fabrica*, som det hedder paa middelalderligt Latin. Selvom dette naturligvis medførte Forpligtelsen til at vedligeholde Kirken, var det dog sikkert dengang som senerehen ingen helt daarlig Forretning at være Kirkeejer.

Den første Kirke, Klosteret erhvervede, var selve Sognekirken, den nuværende Nr. Løgum. Efter Pave Innocents III's Stadfæstelse af Klosters Privilegier, der selvfølgelig byggede paa et af Munkene indsendt Andragende, havde den allerede tilhørt Benedictinerne i Seem (183), og det virker derfor unægtelig noget besynderligt, at den i Biskop Omers oftere omtalte Skøde opføres som skænket af ham, hvilket gentages i en af Domkapitlet udstedt Stadfæstelse af 1228 (194, 134).

Den næste var Daler (1227)⁹²), og Gaven blev her dobbelt værdifuld, da Bispen noget senere (1252) forøgede den med sin Andel af Sognets Rugtiende (132). I selve Overdragelsesbrevet (132) begrundedes Gaven udtrykkelig ved Klosters Fattigdom. Det skulde give den Vikar, der indsattes, en anstændig Løn, medens Resten af Indtægterne maatte anvendes til Brødrenes Behov. Det var derfor vist en noget tvivlsom Fordel for Klosteret, da Biskop Jens 1323 overdrog det Spandet Kirke med den Motivering, at dens Indtægter var saa ringe, at den ikke af sine egne Midler kunde underholde en Præst, hvorfor Klosteret for Fremtiden skulde beskikke ham (133).

Her siges det udtrykkelig, at Overdragelsen skete med Sognefolkenes Minde. I Brevet angaaende Daler hedder det derimod mere vagt, at den er sket paa kanonisk Vis, men at Bispen 1263 maatte true Sognemændene med Banlysning, hvis de uden Abbedens Minde blandede sig i Indsættelsen af en Vikar (131), viser tilstrækkelig, at de ikke har været tilfreds

⁹²) Da Kirken nævnes i Domkapitlets lige omtalte Brev fra 1228, maa enten Aarstallet eller Bispenavnet E. (Esgerus) i Overdragelsesdokumentet skyldes en Fejl i Afskriften, idet hans Funktionstid var fra 1246—73.

med at blive berøvede deres Ret til Præstevalg. Ogsaa med Hensyn til Tienden var der Vanskeligheder. I 1278 krævede nemlig „de bedste Sognemænd” Ret til at tiende efter Skæppen og ikke i Kærven, hvilket Klostret gik ind paa under den Forudsætning, at der hvert Aar ydedes dem en Ørtug, d. v. s. 10 Skpr. Rug af hver Otting Jord (132).⁹³⁾ Da man jo ikke kan gaa ud fra, at Foldudbyttet har været ens fra Aar til Aar, er det altsaa i Virkeligheden en Slags Tiendeafløsning, hvor tillige Byg- og Havretienden er bleven konverteret til Rug. Forøvrigt synes der ikke at være Tale om et helt nyt Krav, men om en Tilbagevenden til en af Munkene ændret ældre Ordning, thi den Bispetiende, der 1252 var bleven skænket Klostret, var nemlig ogsaa ansat til et bestemt Beløb: 8 Ørtug = 80 Skpr. Rug.

Ogsaa med Sognemændene i selve Løgum havde Klostret en Tiendestrid, men her var det Munkene, der gik af med Sejren. Allerede Biskop Omer havde omkring 1200 stadfæstet en Overenskomst mellem de to Parter, hvorefter ikke blot Præstetienden, paa hvilken Klostret fra tidligere Tid havde Brev, men ogsaa den egentlige Kirketiende⁹⁴⁾ skulde tilfalde det (15). Men om selve Maaden, hvorpaa Tienden skulde ydes, maa der senere være opstaaet Uenighed, thi 1246 tildømte to af Paven beskikkede Ribekanniker Klostret begge de to Tiender af Kvæg, Honning, Hør og „Sæd i Neg efter Ribe Kirkes Sæd-

⁹³⁾ I Brevet siges der, at 10 af disse Skæpper skal være lig én »Ribeskæppe«. Om dette Maal, der svarer til en Tønde, jfr. Steenstrup, Studier over Kong Valdemars Jordebog. S. 252 og Sv. Aakjær i Nordisk Kultur XXX, 203.

⁹⁴⁾ I Biskop Omers udaterede Brev, der maa tilhøre Tiden 1184—1204, karakteriseres den som den Del af Tienden, »der er bestemt til Kirkens Opførelse af Træ eller brændte Tegl alt efter deres Kræfter«. Heraf kan man imidlertid ikke, som man skulde tro, drage den Slutning, at den nuværende Nr. Løgum Kirke — endsige da som J. Helms ved en Misforstaaelse af Stednavnet Løgum mener i Traps Slesvig S. 102 selve Klosterkirken — ikke var opført dengang, thi nøjagtig den samme Vending bruges i Brevet fra 1246, og før den Tid maa Kirken efter sin hele Stil afgjort være bygget. Det har aabenbart været en staaende Formular, der dog viser, at man endnu o. 1200 kunde tænke sig at bygge Kirker af Træ, jfr. min »Vore Landsbykirker« 2. Udg. S. 13.

vane" (215—16). Da det udtrykkelig fremhæves, at man skulde tiende i Kærven, maa Modparten aabenbart som senere de Daler Mænd have ønsket at yde den i Skæppen, altsaa i aftærsket Korn.

De Bryderier, Klostret havde af denne Art, var dog for intet at regne mod den Kamp, det maatte føre om en anden Kirke, som det utvivlsomt maatte være af særlig Betydning for det at eje, nemlig den til St. Lavrentius viede Nabokirke i Brede. Den varede rundt regnet sine hundrede Aar og giver et saa talende Billede af den Sejghed, hvormed Munkene hævdede deres en Gang erhvervede Rettigheder, at det kan forsvares at følge den i Enkeltheder.

Fra gammel Tid havde Kongeslægten Gods i Svanstrup i Brede Sogn⁹⁵⁾, og sammen med dette skænkede Kong Abel 1252 Klostret al den Ret, han havde til Kirken, til hvilken hans Forfædre netop paa Grund af denne Besiddelse havde Præsenta-tionsret. Samtidig bekræftedes dette af Ribebispen, „saaledes at Abbeden, saasnart Stillingen som Præst ved Brede Kirke bliver ledig, kan raade for Kirken", og kort efter gav ogsaa Domkapitlet sin Tilslutning (113—14). Efter den kanoni-ske Ret var Sagen saaledes i den skønneste Orden. I Kraft af sin Patronatsret havde Kongen præsenteret Bispen Klostret til Kirken, hvorefter denne havde givet sin Kollats.⁹⁶⁾ Da Overdragelsen tilmed var bleven bekræftet baade af Ærke-bispen, Abels Efterfølger, Kong Christoffer, og hans to Sønner, de sønderjydske Hertuger Valdemar og Erik; skulde man tro, at den hellige Grav var velforvaret. Dette var dog ikke Til-fældet; i selve Sognet har der aabenbart været Modstand ganske som i Daler. Faa Maaneder efter at Pavens Sendebud Kardinal Guido, der skulde mægle i den store Kirkestrid mel-lem Kongemagten og Ærkebispen Jacob Erlandsen, i August

⁹⁵⁾ Kong Valdemars Jordebog. Oluf Niensens Udg. S. 13. — Foruden 10 Mk. Guld i Svanstrup tillige 15 i Kummerlev (Cumled).

⁹⁶⁾ Jfr. Biskop Esgers Brev af 1272 10/7 (S. 123).

1266 havde bekræftet Abels Gave (117), rettede han nemlig en Henvendelse til de Brede Mænd (125). Han havde erfaret, hedder det, at de paa mangfoldige Maader hindrede Munkene i at nyde Kirken i Fred, og paalagde dem derfor ikke at besvære dem, „saa vi kan rose Eders gudfrygtige Villighed og ikke nødes til paa anden Maade at laste Eder”. Den paa-faldende milde Tone, han her anslaaer, finder sin naturlige Forklaring i Skrivelsens Slutning, der lyder: „Det Brev, som I siges at have opnaaet fra vort Kancelli, erklærer vi herved for ugyldigt at være, da det er opnaaet med Fortielse af Sandheden”. Brevet, hvis Indhold klogelig nok ikke refereres, har altsaa været en Underkendelse af Klosters Ret, og her som forøvrigt andre Gange under sit Ophold i Landet har Kardinalen saaledes givet Brev mod Brev.

Kardinalens lemfældige Henvendelse har dog aabenbart ikke baaret Frugt, og i 1272 blussede Striden op for Alvor. Dette Aar døde Hertug Erik Abelsen, og nogenlunde samtidig maa ogsaa Præsten i Brede være afgaaet ved Døden, hvorefter Kong Erik Glipping, der havde tiltaget sig Formynderskabet for Hertugens Sønner, præsenterede en ny Præst uden at tage mindste Hensyn til Klosters Ret. (217—18). Det var Ærke-deggen ved Domkapitlet i Aarhus, Mogens Knudsen, der selvfølgelig har ladet Embedet bestyre ved Vikar, og naar man erindrer det stærke Sammenhold mellem Cistercienserne og den skarpe Strid, der netop i disse Aar førtes mellem Bispestolen i Aarhus og Cistercienserne i Øm, fristes man uvilkaarlig til at sætte dette Valg i Forbindelse hermed.⁹⁷⁾ Selvfølgelig

⁹⁷⁾ Navnet nævnes ikke direkte, men at det maa have været Ærke-deggen, fremgaar af, at han optræder som Klosters Modpart i den nedenfor omtalte Proces i 1276, og bestyrkes yderligere ved et af dennes Punkter. Paa hans Paastand, at Munkene ikke kunde have flere Kirker uden pavelig Dispensation, svarer disse nemlig, at denne Indvending var betydningsløs, »fordi Ærke-deggen led af samme Svaghed« d. v. s. manglede Pavens Tilladelse til at forene Brede Kirke med Ærke-degne-dømmet (217). — Har han forøvrigt haft Berøring med Egnen, eller er det kun tilfældigt, at han 1266 nævnes som Vidne ved et af Ribebispen udstedt Brev ang. Gods i Bedsted (148)?

satte Kloret nu alle Sejl til. Samtlige Cistercienserabbeder i Danmark rettede en underdanig Anmodning til Kongen om ikke at taale, at hans Mænd forstyrrede Brødrene i deres Besiddelse af Patronatsretten, og dets gode Ven, Biskop Esger af Ribe gentog ikke blot sin og Domkapitlets gamle Bekræftigelse, men forbød den indsatte Præst (Vikar) og hans Efterfølgere at lade sig kalde af nogen anden end Abbeden eller overlade andre Kirkens Indtægter (123 og 126). Man nøjedes dog ikke hermed. Selve Paven blev mobiliseret, stadfæstede Overdragelsen og paalagde, som det var Skik og Brug, en stedlig Prælat — Domprovsten i Slesvig — at beskytte Munkene, da der paaførtes dem mangfoldige „Overgreb og Tab“ (121—22). Provsten truede ganske vist alle, der dristede sig til at hindre Munkenes Ret, med Banlysning, men det blev kun et Slag i Luften. I 1276 fandt der nemlig i selve Brede Kirke en Retsforhandling Sted mellem Kloret og Ærkedegnen med Ribebispen som Dommer (118-19). Hr. Mogens gjorde her først og fremmest gældende, at Kong Abels Overdragelse havde været ulovlig, thi Kongen havde aldrig været den rette Patron, „da han hverken har bygget Kirken eller givet Grunden eller doteret den“. Og, fortsætter han noget haartrukket, selvom Kongen virkelig havde haft Patronatsretten, kunde Biskoppens Kollats ikke berøve Patronen Ret til at ændre sin Indstilling. Men netop dette havde været Tilfældet, da Kong Erik „hvem Patronatsretten var tilfaldet efter Forgængernes Død, hvis de da havde haft nogen, straks, efter at samme Kirkes Sognepræst var død, præsenterede en anden“. Da Munkene erklærede, at de kunde begrunde deres Ret yderligere, fastsattes en ny Forhandling, men hvorledes denne forløb, kendes lige saa lidt som Bispens Dom. Den Omstændighed, at denne ikke er indført i Løgumbogen, tyder dog paa, at den ikke er falden ud til deres Fordel, og dette bestyrkes yderligere ved, at 1299 omtales alene Løgum og Daler, derimod ikke Brede, som Klorets Kirker (108).

I en halvthundrede Aar er der nu Tavshed om Sagen, men gemt var ikke glemst, og her som saa ofte viste det sig, at Klosterfolket havde en god Hukommelse. Da Kirken 1324 blev ledig, overdrog Hertug Erik den „for sin Sjæls Frelse“ til „Abbeden og Konventet“ uden med en Stavelse at hentyde til sin Oldefaders Brev (120).⁹⁸⁾ Gaven stadfæstedes saavel af Ærkebispens som af Eriks Søn, Barnekongen Valdemar (119, 124), men strængt taget var Klostret alligevel ikke kommet længere end i 1250'erne. Dets Ret til Kirken var hverken bedre eller ringere begrundet end dengang. Et Par Aar senere fik man dog en yderligere Sikkerhed, der i Realiteten har været af afgørende Betydning og kaster et klart Lys over det, der aabenbart har været Stridens egentlige Kærne. I 1327 bekræfter nemlig to Riddere, fire Væbnere og to Kvinder — antagelig Enker — paa egne og alle deres Slægtninges og Paa-rørendes Vegne Hertugens „Præsentation og Gave“ (244—45). Det ligger i Sagens Natur, at de alle maa have haft en mere eller mindre begrundet Andel i Patronatsretten, hvis de da ikke ligesom de tidligere nævnte „bedste Mænd“ i Daler simhelthen er optraadt paa Menighedens Vegne. Thi at denne har gjort Fordring paa at have et Ord med i Laget, fremgaar klart af Kardinal Guidos Formaning til Sognemændene sammenholdt med Paastanden i Processen om, at Kongen ikke sad inde med Patronatsretten til Kirken.⁹⁹⁾ Deres Tilslutning motiveres ved den Gæstfrihed (administratio), Munkene har vist alle, der kom til Klostret, og den kærkomne Tjeneste „saavel i himmelske som i jordiske Ting“, de uden Forskel har ydet. Men man har jo Lov til at tvivle paa, om det nu alene er dette, der har blødgjort Hjerterne. De gode Kloster-

⁹⁸⁾ Officielt skænkedes Kirken til det af ham stiftede, til Vor Frue viede Hovedalter i Klosterkirken, hvorefter Gaven stadfæstedes af Ribebispen (124—25).

⁹⁹⁾ Indirekte kan det ogsaa læses ud af de ældre Breve, at Kongen ikke havde hele Patronatsretten.

folk var aldrig bange for at ofre noget for en Sag, der laa dem stærkt paa Sinde.

Selv nu opnaaede Munkene dog ikke den fulde Besiddelse af den omstridte Kirke. En Snes Aar senere gav Hertug Valdemar nemlig 1344 Afkald paa den Del af Tienden, der var henlagt til selve Kirken, men som han i adskillige Aar havde ladet sine Fogeder hæve. At ogsaa dette Brev bekræftes af Ribebispen (115), tyder unægtelig paa, at Hertugerne fra gammel Tid dog har haft nogen Ret til Kirken, muligvis i deres Egenskab af Sognets største Ejendomsbesidder.

Fra nu af stod Løgum uantastet som Ejer af Brede Kirke, og som Jordebogen fra 1607 viser, beholdt man saavel denne som selve Sognekirken efter Klostrets Sekularisation, saaledes at Tienden indgik i Amtets øvrige Indtægter. Derimod var Daler og Spandet gaaet tabt. Overfor dem har aabenbart det af Fyrsterne efter Reformationen hævdede Krav om at raade for Kirkerne i deres Del af Landet, sejret over den gamle Ordning. Da Ribe Bispegods inddroges, blev Daler jo direkte en kgl. Enklave, medens Spandet sammen med Haderslev Amt ved Arvedelingen efter Hans d. æ's Død 1580 tilfaldt Kongen, hvorimod Løgumkloster Amt gik til Gottorperne.

En lille Del af Tienden var forøvrigt allerede gaaet tabt i Middelalderens Slutning, hvilket i et Tilfælde mærkes den Dag i Dag. Det var fra de to Byer Alslev og V. Højst. De havde hidtil sognet til Nr. Løgum Kirke i Ribe Stift, men var nu begyndt at søge til Ø. Højst i Slesvig Stift, der jo unægtelig ogsaa, navnlig da for V. Højsts Vedkommende, laa adskillig nærmere. Dette maa have medført, at de ogsaa svarede deres Tiende til Præsten dér, thi 1521 udvirker Abbeden Breve baade fra Kongen og Hertugen, som paabød dem atter at søge til Løgum og der gøre og give deres Offer, Tiende og andet, som de var deres rette Sognepræst pligtig. At det var dette og ikke selve Kirkegangen, der var det afgørende, fremgaar

tilstrækkelig tydeligt af, at Abbeden samtidig fik et Tingsvidne, om hvorledes Tienden skiftedes i de to Byer. Det gik ud paa, at den Tiende, der faldt Norden Aaen i Ribe Stift, deles lige mellem Præst og Kirke, men Sønden Aaen deles den mellem Præst, Bisp og Kirke.

Da Biskop Iver Munk i Ribe stadfæstede Kongens og Hertugens Breve, skulde man jo tro, at Sagen var afgjort, men ikke desto mindre dukkede den nogle Aar efter op paany. I 1529 sluttes der nemlig et Forlig, hvorved Klostret „først for Guds Skyld og for velbyrdig Mands Skyld, som er Mester Claus Gjordsen, vor naadige Herres Kansler, og andre Dannemænds Bøns Skyld“ tillod, at de to Byer fra nu af og til evig Tid skulde ligge til Højst Kirke. Klostret skulde dog have den halve Tiende „Sønden og Norden Aaen“ af Busholm, Alslev og V. Højst, Kirken og Præsten den anden Halvdel (29—33). De to Byer ligger jo stadig i Ø. Højst Sogn, hvorimod det aldrig synes at være bleven til noget med den Regulering, hvorved Iver Munk i sit ovennævnte Brev henlagde Visbjerg i Løgum Sogn til Bedsted.

Ogsaa om Vollums Sognehørighed var der Strid. En Tvist om „Smørbyrden“ af 9 Gaarde afgjordes 1487 paa den Maade, at den skulde tilfalde Præsten i Brede, hvorimod den Døstrup Præst skulde have Halvdelen af Korntienden, saaledes som det havde været fra gammel Tid (130). Denne sidste Udtalelse staar unægtelig i Modstrid baade med, at Bispen og Kapitlet i Ribe 1479 havde „vunden“ Korntienden fra Vollum til Brede, og et Sognevidne fra 1508 (98—99). Den menige Almue erklærer nemlig her, at med Undtagelse af to Bol, der en Tid lang havde ligget til Døstrup, havde de altid hørt til Brede: De var i Kirkens Regnskabsbog for Koleje og Gæld og havde ej ført deres Børn efter Christendom, Brude eller Lig til anden Kirke end Bredvad. Ved et af Bispen samme Aar sluttet Forlig bestemtes det, at alle kirkelige Afgifter af tre Gaarde

skulde tilfalde Døstrup, hvortil de henlægges, Resten derimod Brede (131). Saa vidt vides hører hele Byen nu til dette Sogn.

Selv bortset fra de 4 Kirker, Købstadgodset og tre Møller — Klostermøllen, Arndrup Mølle i Bedsted Sogn og Ulemølle i Hviding H.¹⁰⁰) — var de 193 Gaarde, Klostret ejede o. 1530, en anseelig Besiddelse, og som nærmere udviklet ovenfor maa Godsmængden tidligere have været ulige større. Alligevel stillede flere af Ordenens andre danske Klostre det ganske i Skygge. Tilfældigvis er der netop fra Løgum bevaret en fra Begyndelsen af 14. Aarh. stammende Liste over de „Kontributioner“, d. v. s. den faste aarlige Afgift, der fra o. 1300 paa-lignedes Klostrene til Dækning af Udgifterne ved Afholdelsen af Generalkapitlerne og andre for Ordenen fælles Udgifter, og hvis Størrelse ganske naturlig maa være reguleret efter deres Indtægter.¹⁰¹) At det, som talrige Beslutninger paa Generalkapitlerne viser, kneb stærkt med at faa den indbetalt, er naturligvis en Sag for sig. Ordnet efter Afgiftens Størrelse, ser den saaledes ud:

Sorø	25 libr. ¹⁰²)
Ryd	16 -
Øm	15 -
Tvis	9 -
Aas i Halland ..	9 -
Herrisvad	6 -
Løgum	6 -
Vitskøl	6 -
Holme	6 -
Esrom	4 -

¹⁰⁰) Om Klostrets Møller, Fiskedamme og Vandløb jfr. C. M. Smidt, Cistercienser-Kirken i Løgum. S. 19—20.

¹⁰¹) Jfr. Ortved, Cistercienserordenen og dens Klostre i Norden. I, 12. — Listen stammer fra et Haandskrift med religiøst Indhold, der oprindelig har tilhørt Løgum, men nu findes i Universitetsbiblioteket i Halle og er trykt i Studien u. Mitteilungen z. Geschichte d. Benedictiner Ordens. 1935 S. 409. Den maa være ældre end 1326, da vort yngste, omkring dette Aar stiftede Cistercienserkloster i Knardrup ved København ikke er medtaget.

¹⁰²) Afgiften er angivet i Tidens internationale Valuta, det engelske Pund (librum), der var lig en Mark rent Sølv. Jhs. Steenstrup, Studier over K. Valdemars Jordebog. S. 239.

I Tidens Løb maa der dog være indtraadt Forskydninger i Størrelsesforholdene. Efter en Jordebog fra 1497 ejede Esrom¹⁰³⁾ dengang o. 280 Gaarde, havde saaledes sejlet Løgum langt agterud, medens dette til Gengæld i hvert Fald i 16. Aarh. havde overfløjet sit sønderjydske Søsterkloster Ryd, om hvilket vor Viden desværre er meget mangelfuld. I nogle i Anledning af Arvedelingen efter Hertug Hans d. æ. 1580-81 foretagne Indtægtsberegninger er nemlig dettes Indtægter kun anslaaede til omkring Hælvtten af Løgums. Derimod holdt Sorø ubetinget Førstepladsen. Med de o. 625 Gaarde, det ejede i 1536, var det jævnsides med sine Naboer, Johanniterne paa Antvorskov Landets rigeste Kloster.¹⁰⁴⁾ Sammenlignet med det var Løgum naturligvis en relativ beskeden Stiftelse, og heller ikke med sine Naboer, Ahlefeldterne paa Søgaard kunde det maale sig. I et Frøkenskattemandtal fra 1543 angives Søgaards Tilliggende nemlig til 252 Gaarde, der ganske vist ligesom Gaarden selv var delt mellem de to Brødre, Frands og Gregers.¹⁰⁵⁾ Men alligevel — de 193 Gaarde og de andre Herligheder var dog al Ære værd, og takket være dem indtog Abbeden en fremskudt Post mellem Sønderjyllands Prælater og Stormænd. En af dem blev som nævnt S. 40 Kongehertugens Raad, og de mødte regelmæssig paa Landdagene.

2. Driftsform og Udbytte.

Hvorledes var nu Driftsformen for Klostrets Gods? Her kan det da straks siges, at til Storgods svarede ingenlunde Stordrift. Som Jordebogsuddraget S. 115 ff. viser, bestod Klo-

¹⁰³⁾ Dettes lave Rang paa Listen virker f. ø. forbavsende, naar man erindrer, at det blev Stammoder til ikke mindre end 5 Klostre: Vitskøl, Sorø og Ryd samt Dargun og Colbatz i Venden. C. M. Smidt, Cistercienserkirken i Løgum. S. 11—12 og Lorenzen, De danske Klostres Bygningshist. XI, 11—12.

¹⁰⁴⁾ Esrom: Codex Esromensis udg. af O. Nielsen. S. 264 ff. — Ryd: Zeitschr. f. schlesw.-holst. Geschichte. 41. Bd. S. 271 jf. med S. 246 — Sorø: Sorøbogen. I, 95.

¹⁰⁵⁾ Sønderj. Skatte- og Jordebøger. S. 424 ff.

strets Gods foruden af et Par Møller udelukkende af Fæstegaarde. De Ladegaarde („Grangier“), der dyrkedes af Munkenene selv og netop er saa karakteristiske for Cistercienserordenen, nævnes kun en eneste Gang, nemlig i Biskop Omers oftere omtalte Brev fra 1190'erne (jfr. S. 28). Siden hører vi intetsomhelst om dem, og Udviklingen har da sikkert gaaet den samme Vej som i Sorø, hvor Forholdene er særlig godt kendte. Ogsaa her er Grangierne praktisk talt helt forsvundne ved Middelalderens Slutning.¹⁰⁶⁾ En Undtagelse er der dog, nemlig Klosters egen Ladegaard. Selv om den overhovedet ikke nævnes i Brevbogen, maa den have eksisteret her lige saa fuldt som f. Eks. i Sorø. Den var saa at sige et fast Tilbehør til alle Herreklostre, og i et Inventar fra 1566, altsaa knap en Snes Aar efter Sekulariseringen, gøres der Rede for dens Besætning.¹⁰⁷⁾ Opgivelsen viser, at det ikke har været nogen helt ringe Bedrift. Alt i alt fandtes der 12 gamle Hopper og 5 unge To-Aars Foler samt 11 Føl, 58 Mælkøkøer, 51 Stk. Ungkreaturer, Stude eller Kalve, 16 Et-Aars Kalve, 25 „unge Kalve“, 2 gamle Tyre og 2 Et-Aars Tyre. Desuden 91 Faar, 45 Lam, 15 „unge Geder“, 57 gamle Svin og 40 Grise. Ikke mindst Svinebestanden virker efter Tidens Forhold helt imponerende, eller rettere ganske forbløffende, saavist som Svineholdet ellers paa de Tider var grumme ringe. Og da der 1587 endog fandtes 131 Svin, kan den store Mængde i 1566 ikke skyldes et Tilfælde.¹⁰⁸⁾ Maalt med vor Tids Maalestok har Kobesætningen selvsagt været meget lidt ydende; i 1568 var Mejeriudbyttet saaledes kun 10 Tdr., d. v. s. godt 2400 Pund Smør, hvilket svarer til o. 42 Pd. pr. Ko. Det er unægtelig noget mindre end den jyske Ko, der i 8 Aar gennemsnitlig præsterede 680 Pd. aarlig,¹⁰⁹⁾ men selv efter Datidens Forhold var Resultatet

¹⁰⁶⁾ Sorøbogen. I, 87 f.

¹⁰⁷⁾ Rigsarkivet: Gottorperarkivet Pk. 240.

¹⁰⁸⁾ Efter et nu i Kiel værende Inventar over en Række gottorpske Slotte, der godhedsfuldt er bleven mig meddelt af Arkivar Frk. Caroline Andersen.

¹⁰⁹⁾ Hejmdal. 1944 ¹³/₁₁.

ret sløjt. Efter de af Arkivar Peter Kr. Iversen foretagne Undersøgelser var den gennemsnitlige Ydelse af Besætningen paa Møgeltønderhus i Perioden 1603—51 68 Pd. pr. Ko, altsaa en Tredjedel højere. For at være fuldt retfærdig maa det dog nævnes, at paa Gram gav 1585 en Ko gennemsnitlig kun 50 Pd.¹¹⁰⁾ Mærkelig nok synes Studeholdet, der paa Møgeltønderhus var meget betydeligt, kun at have spillet en underordnet Rolle.¹¹¹⁾

Om Ladegaardens Tilliggende giver Jordebogen fra 1607 Besked. De indgravede „Kopler og Løkker“ og andre Marker, der var under Plov, var Nørremark, Truelsmark, Østerkoppel, Vesterkoppel, et lille Stykke Agerland ved Kalvehaven, et andet lille Stykke ved Ellumsø og endelig Paydamskoppel. Desuden havde den en Del nærmere specificerede Enge, der gennemsnitlig gav 600 Læs Hø, samt nogen „Hedegræsning“, som 1704 gik til „Usdam“, hvor Ellum Hede begyndte.¹¹²⁾ Det dyrkede Areal faldt i tre ulige store Indtægter („Schlege oder Innhemendt“), og almindeligvis kunde der aarlig saas 37 Ørter (46 Tdr. 2 Skpr.) Rug, 19 Ørter (28½ Td.) Byg og 3 Ørter (4½ Td.) Boghvede „undertiden mere, undertiden mindre“. Endelig saaedes der engang imellem 3 eller 4 Ørter (7½—10 Tdr.) Havre i Draved, hvorimod der ellers ikke var noget „Havreland“. Udbyttet angives 1579 til 6 Læster 7 Ørter og 2½ Skpr. Rug, d. v. s. 151 Ørter 2½ Skpr. = 189 Tdr. ½ Skp.; 3 Læster 7 Ørter og 11 Skpr. Byg = 79 Ørter 11 Skpr. = 119 Tdr. 7 Skpr.; 23 Ørter ½ Skp. Boghvede = 276½ Skpr. = 34 Tdr. 4½ Skpr.¹¹³⁾ F o r u d s a t at det dyrkede Areal

¹¹⁰⁾ Zeitschrift f. schleswig-holst. Gesch. 41. Bd. S. 244 — Sønderj. Aabøger. 1943 S. 77—78. Det kan i denne Sammenhæng nævnes, at Høhøsten 1568 var 780 Læs.

¹¹¹⁾ Efter den S. 104 trykte Oversigt for 1568—79 er det højeste Antal Stude, der sælges, kun 18 (1574), og for flere Aar opføres der overhovedet ingen. Jfr. Sønderj. Aarb. 1943. S. 80 f.

¹¹²⁾ »Løgum Kloster Amts Jordebog« 1704 (R. A.).

¹¹³⁾ Ved Omregning af Kornmaalene er her og senere benyttet en i Anledning af Skiftet efter Hertug Hans udarbejdet Regnskabssekstrakt for Løgumkloster Amt for Aarene 1568—79 (R. A. Kieler Aflev. A.

og Udsæden havde samme Størrelse som i 1607, vil dette alt-saa sige, at Rugen og Byggen gav godt 4, Boghveden endog næsten 8 Fold. Hvor underligt det end kan lyde for en Nutidslandmand, maa et saadant Foldudbytte siges at være særdeles pænt. Paa Møgeltønderhus, hvor Jorden vel nok var bedre, gav Rugen saaledes i Aarene 1630—40 fra 5 til 1,6 Fold (gennemsnitlig lidt over 3) og Byggen fra 4,9 til 2,1 (gennemsnitlig $3\frac{1}{2}$).¹¹⁴⁾ Hvorledes Sædskiiftet har været, ved vi ikke, thi fra de tre Indtægter kan sikkert ikke sluttes til Trevangsbrug. En hundrede Aar senere, hvor der var 5 Indtægter, idet den store Nørremark var bleven delt i tre, var det som almindeligt i Midtslesvig det saakaldte Græsmarksbrug. Sædskiiftet var i tre efter hinanden følgende Aar Byg eller Boghvede, „Møntrug“ og „anden Kærvs Rug“, hvorefter Jorden hvilede i to Aar og aftøjredes med Køer og Heste.¹¹⁵⁾ Dengang havde

XX 2184), paa hvis Omslag er noteret, at 1 Læst er 24 Ørter »an aller Handt Korn«, 1 Ørte Rug, Byg, Boghvede og Havre henholdsvis 10, 12, 12 og 20 Skæpper samt med en anden, men samtidig Haand, at der gaar 8 Skpr. paa en Rendsborger Tønde, et Maal, der er noget mindre end en dansk Tønde, idet i 1683 100 danske Tønder var 112 Rendsborgtønder (Sv. Aakjær i Nordisk Kultur. XXX, 208). Bortset fra Læsten, der ellers i Regelen er 24 Tdr., svarer Omregningstallene for Ørter til de almindelige jydskke, men afviger fra de f. ø. indbyrdes forskellige, der brugtes i den nærmeste Omegn, Tønder Amt og Møgeltønder Birk (Sv. Aakjær 1. c. S. 211, 215).

Avlens Størrelse i 1579 er taget fra de tilsvarende Beregninger, der efter et andet Forlæg delvis er offentliggjorte i Zeitschrift f. schlesw.-holst. Geschichte. 41. Bd. S. 245 f., hvor dog Rughøstens 16 Læster er en Skrivefejl for 6. Dette fremgaar af Sammentællingen S. 246 af Ladegaardens Avl, Tiendekornet og Landgilden, hvor Tallet 32 ikke som ment af Udgiveren skal rettes til 42, men er rigtigt, hvilket bekræftes ved en Sammenligning med de i Rigsarkivet værende Ekstrakter, hvor Ladegaardens Avl og Tiendekornet for alle Aar er slaaede sammen, ligesom i den i Zeitschrift S. 244 trykte Opgørelse for 1568, hvor Tiendekornet i Mod sætning til 1579 ikke er specificeret.

¹¹⁴⁾ Sønderj. Aarb. 1943. S. 74. Der dyrkes ingen Boghvede. — Efter Jordebogen fra 1704 var Foldudbyttet i Løgumkloster By for Byg i gode, middels og daarlige Aar henholdsvis 5, 3 og 2 Fold, for 1. Kærvs Rug (»Møntrug«) 4, 3 og 2, for 2. Kærvs Rug 3, 2 og $1\frac{1}{2}$ Fold.

¹¹⁵⁾ Løgumkloster Amts Jordebog 1704. Jfr. Troels Pink, Udskiftningen i Sønderjylland. S. 37 f. — Møntrug er efter Fejlbergs »Ordbog over jyske almuesmål« Betegnelsen for Rug efter Byg, og Navnet forklares her som den Sæd, der gav mest Mønt i Kassen.

Ladegaarden forøvrigt i lang Tid været bortforpagtet, i 1704 saaledes til Amtsskriveren og Husfogden, der udlejede Jorden i Smaaparcer. I hvert Fald 1607 synes den væsentlig at være bleven dreven ved Hoveri. I Jordebogen er der nemlig ved 11 Gaarde i Klosterby, en i Alslev og to i Tykskov (Abild S.) noteret „deit Houe Arbeit und Fohr (Ægt)“. Antallet af Hovbønder er dog saa ringe, at man maa formode, at de talrige Kaadnere, der som vi senere skal se, netop fandtes i Klosterby, har maattet tage en Haand med i Analogi med de Kaadnere, der boede paa den rene Bondejord. At dette har været Tilfældet, fremgaar da ogsaa af Jordebogen fra 1704, efter hvilken de foruden de sædvanlige Forbedelsespenge tillige betaler en Afgift for Hoveriafløsning.

Selvom det falder noget udenfor Æmnet, vil det dog være rimeligt her at se lidt nærmere paa Ladegaardens Nabo, *Flækken Løgumkloster*, eller Kloster som den jo hedder i daglig Tale.¹¹⁶⁾ Den nævnes vistnok første Gang 1546, da Hertug Hans udsteder et Lejdebrev for Hans Lausen i „Lemklosterbw“, der havde dræbt en Mand,¹¹⁷⁾ og af det to Aar yngre Skattemandt tal erfarer vi, at der i „Closterdorp“ boede 6 Fæstere — 5 Mænd og en Enke — der alle ligesom deres Fæller betalte 8 Sk. i Frøkenskat. Givet er det altsaa, at Kimen til den nuværende Flække har eksisteret før Klosters Sekularisering 1548. Men paa den anden Side viser selve Navnet, at der ikke kan være Tale om en gammel Landsby, saaledes som det synes at have været Tilfældet med et Par andre „Klosterbyer“, Sæby eller Mariested, som den stundom kaldes efter det derliggende Karmeliterkloster, og Mariager ved Brigittinerklostret af samme Navn. Og da Cistercienserne netop

¹¹⁶⁾ Saaledes allerede 1567 (Brevbogen S. 18).

¹¹⁷⁾ Koncept i Hansborgarkivet XXXIX, 20 c. jfr. Brev af 1546 6/1 sstds. 29 f. — I Klosters Brevbog omtales den kun den ovenfor nævnte Gang.

lagde Vægt paa en isoleret Beliggenhed,¹¹⁸⁾ kan det heller ikke være en før Klosters Anlæggelse eksisterende Bondeby, der har skiftet Navn, som det var Tilfældet med Slemninge paa Lolland, hvor Erik af Pommern til „Bedste og Bestandelse“ for det Brigittinerkloster, der skulde bygges, ved et Kongebrev i 1416 lagde Grunden til den senere Købstad Maribo.¹¹⁹⁾

Antagelig tilhører Klosterby Middelalderens Slutning, men denne Antagelse hviler udelukkende paa et Skøn. Med Sikkerhed kan intet siges, ligesaa lidt som vi ved, hvorfor den er bleven anlagt, eller hvorfra den Jord er taget, der dannede det reelle Grundlag for dens Eksistens. Om Bymarkens Beliggenhed og Størrelse i senere Tid ved vi derimod god Besked, takket være Jordebogen fra 1704. Det hedder her, at Beboerne ikke havde deres Agerland i bestemte Indtægter (Schläge), men liggende paa tre Steder. For det første Ny-mark (Neufeldt) Østen for Flækken op til Landebys Fælle; den var „indtaget“ fra Heden og gav Hø, naar den ikke var under Plov. Dernæst Søndermark Sønden for Byen og stødende op til Favrbj og Ladegaardens Jord og endelig Nørre-mark, der stødte op til Landeby og Koldkaad, medens deres Fælleshede laa mellem Assit og Landeby.

I 1548 var der som nævnt 6 Gaarde i Byen, men næste Gang vi hører nærmere om den, nemlig i Jordebogen fra 1607, er Tallet steget til hele 19 af meget ulige Størrelse, saaledes som det fremgaar af Jordebogens Udsædsangivelse.¹²⁰⁾ Foruden et kun her forekommende Fænomen, en Halvandengaard (1½ Guet), hvis Udsæd dog kun var 155 Skpr. Rug, var der to Helgaarde paa 280 Skpr., to paa 120, en paa 110 og en paa 100 samt 12 Halvgaarde, alle med forskellig Udsæd der ligger mellem 67

¹¹⁸⁾ Den anden Cistercienserby Sorø havde intet med Klosteret at skaffe, men skylder det af Christian IV 1623 oprettede Ridderakademii sin Tilblivelse (Sorøbogen I, 307 f.).

¹¹⁹⁾ Repertoriets I. R. Nr. 5607.

¹²⁰⁾ Ved Udsæd forstås her alt, hvad der kan saas i det dyrkede Areal.

Skpr. og en Bagatel paa 14. Det kan naturligvis tænkes, at Bymarken er bleven udvidet paa Ladegaardens Bekostning, men langt sandsynligere forekommer det mig, at der i Mellemtiden er sket en gennemgribende Udstykning af de 6 gamle Gaarde. Den samlede Udsæd 1607 er nemlig 1650 Skpr., hvilket jo paa det nærmeste svarer til 6 Gaarde à 280 Skpr.

Men foruden disse Bolsmænd, som de kaldes i Jordebogen fra 1704, var der et andet og langt talrigere Befolkningselement: Kaadnerne og Indersterne. Selv om vi først møder dem, efter at Godset var blevet et hertugeligt Amt, har de dog sikkert været der allerede i Klostertiden at dømme efter Forholdene i det gamle Tønder Len. Thi naar 36 af de 61 Forbedelsesmænd, der efter en Jordebog fra 1543 fandtes i Lenets Gestherreder, har hjemme i det lille Højer Hrd., ligger det jo nær at henføre dem til selve Højer, den anden vestslesvigske Flække.^{120a)} Efter Jordebogen fra 1607 var der ialt 33 Kaad med 45 Bøboere, idet der i flere fandtes to, i et enkelt endogsaa 3 Husstande. Kaad er en ældgammel dansk Betegnelse for et Husmandssted. Kendt er Rydaarbogens Udbrud „Kothkarlæ waræ allæ gallnæ meth Kyluer“, der virker saa pudsigt midt i Aarbogens Klosterlatin.¹²¹⁾ Det er aabenbart Harmen over denne Underklasserejsning, der faar Naturen til at gaa over Optugtelsen, da den ukendte, men næppe altfor lavættede Cistercienserbroder 1256 skal notere Aarets vigtigste Begivenheder. At selve Amtsskriveren Wolf Kalund — den samme, der tre Aar senere blev henrettet som Anstifter af Mordet paa Borgmester Claus Esmarch i Aabenraa¹²²⁾ — opføres under Kaadnerne som Bruger af to Kaad, viser dog, at Navnet her har mistet sin oprindelige Betydning, og i samme Retning peger det, at tre andre har Navne, der kan betegne deres Erhverv som Kleinschmidt, Schomacker og Schnittker.

^{120a)} Sønderj. Skatte- og Jordebøger. S. 274 f.

¹²¹⁾ Ellen Jørgensen, *Annales Danici*. S. 115.

¹²²⁾ Jfr. Sprogforeningens Almanak for 1945. S. 20 ff.

Den gamle Bondeby var ved at udvikle sig til Flække, og det er næppe tilfældigt, at Fæsteren af den mindste Halvgaard, den med de 14 Skæppers Udsæd, hedder Eskild Krudkremer, altsaa Urtekræmmer. Gennem den 100 Aar yngre Jordebog fra 1704 kan vi følge dens Vækst i Mellemtiden. Bolsmændenes Tal var saa nogenlunde det samme som i 1607, nemlig — Præstegaarden medregnet — 20 mod 19. Antallet af Kaadnere var derimod steget til det dobbelte: 91 mod 45, aabenbart ved en stærk Opdeling af Kaadene, hvor der nu skælnes mellem hele, halve, tredjedels, fjerdedels og ottendedels Kaad. Takket være Jordebogens Angivelse af hver enkelts Erhverv ser vi tydelig, at Benævnelsen Kaadnere nu fuldstændig havde skiftet Karakter. Ligesom Kaadnerhusene kunde svinge fra statelige Bygninger paa en Snes Fag til usselige Hytter paa tre Fag, dækkede Ordet over saa vidt forskellige Bestillinger som Tjenestemænd (Husfogden, Amtsskriveren, to Sandemænd og Skytten), Apothekeren, Købmænd (4), Kniplingskræmmere (6), Haandværkere (30), Kniplersker (7) og Daglejere (30) foruden forskellige andre. Men selvom der mellem disse kun fandtes et Par Stykker, om hvem det direkte siges, at de levede af Landbrug, havde næsten alle de andre en Ko eller to, et Svin eller i hvert Fald et Par Faar, enkelte endog Heste. Det var aabenbart den samme Blanding af Byerhverv og Landbrug, som Kapellanen Kruckenburg i sin Skildring af Flækken fra 1797 karakteriserede med Ordene „die Hauswirtschaft ist überall ländlich“, Ord, der jo delvis har sin Gyldighed den Dag i Dag eller i hvert Fald til Slutningen af forrige Aarhundrede, hvor Benævnelser som Kaadnere og „Klosterkreet“ var i Brug.¹²³⁾

Men under Kaadnerne var der et ligesaa talrigt Lag, nemlig Indersterne, der vel nok længe har eksisteret, men som det først 1704 er muligt at udskille som en særlig Klasse. Deres Antal var 92, hvoraf de 10 dog selv ejede Hus og rent er-

¹²³⁾ Schleswig-holstein. Provinzialberichte. 1797 II, 207—08. — Jfr. Hejmdal. 18/3 1944.

hvervsmæssigt ikke adskilte sig fra Kaadnerne; der var mellem dem baade en Købmand, en Kniplingskræmmer og 6 Haandværkere. Ogsaa mellem de øvrige møder vi enkelte Haandværkere, ligesom „Chirurgus“ og Amtmandens Huslærer kuriøst nok opføres under denne Kategori. Men det store Flertal var dog Daglejere eller Kniplersker, der boede til Leje, ikke mindst hos Kaadnerne, af hvilke flere havde Inderstehuse paa deres Grund.

Bortset fra Ladegaarden bestod det øvrige Gods af Fæstegaarde, om hvilke Jordebogen giver noget fyldigere Besked end vanligt i slige Protokoller. Foruden naturligvis om selve Fæsteafgiften — Landgilden — giver den nemlig tillige Oplysning om den paagældende Gaard er en Helgaard eller Halvgaard, om Udsædens Størrelse, ikke blot hvad der virkelig blev saaet, men tillige en beregnet Udsæd i Rug for al den Jord, der var under Plov,¹²⁴⁾ samt om hvormange Læs Hø hver Gaard kunde bjærge, noget der netop i denne Egn jo betød adskilligt. Endvidere gør den Rede for, om Bymarken er delt i Indtægter (Innehmendt) og i saa Fald hvor mange, og for Antallet af Kaadnere i Byen. Der kan derfor være god Grund til at bringe det som Tillæg trykte Uddrag af Jordebogens Opgivelser om disse Punkter.

De godt 200 Gaarde, hvoraf Klostergodset efter Jordebogen bestod, falder efter denne i to Hovedgrupper: Helgaarde og Halvgaarde, „1 Guet, 1/2 Guet“. Den første og langt den største omfatter ialt 163 Gaarde, hvortil maa lægges Halvandengaarden i Klosterby. Af Halvgaarde er der 43, medens Gaarde af anden Størrelse kun forekommer rent undtagelsesvis (3 Treottingsgaarde, 2 Enottingsgaarde og 1 Kwartgaard). Antallet af Fæstere er dog langt større. Paa omkring Totredjedel af Helgaardene samt paa to Halvgaarde i Søgaard og

¹²⁴⁾ »Kan all sin Landt besejen mit« eller »kan in sin Landt sejen« hedder det i Jordebogen.

Højer sad der nemlig flere Fæstere, gennemgaaende to pr. Gaard (95), paa 8 Gaarde dog tre, og paa en Gaard i Alslev endog fire „Gaardbrødre“, som de kaldtes. Mindst udbredt var det i Byerne i Slogs Herred samt i selve Klosterbyen, hvor der kun fandtes to Fæstere paa en af Byens 19 Gaarde. Men til Gengæld var der Byer, hvor det var gennemført til Bunds, saaledes Løgum og V. Terp, paa hvis henholdsvis 12 og 6 Gaarde der sad 24 og 12 Fæstere.¹²⁵⁾ Kun i ganske faa — ialt 7 — Tilfælde¹²⁶⁾ viser Navnene, at det er eller kan have været kødelige Brødre, paa en Gaard i Landeby sidder Moder og Søn sammen, paa en anden i Venemose en Fader og hans Børn. Men ellers er Navnene saa forskellige, at det i det højeste kan være Fætre eller endnu fjærnere Slægtninge. Hvorvidt der er Tale om selvstændige Brug med egne Bygninger, er ikke helt let at afgøre. Rent fiskalt opfattes Gaarden i hvert Fald som en Enhed, saaledes at Landgilden, selv hvor der som i Alslev sad fire paa én Gaard, regelmæssig opføres som ét samlet Beløb. Kun ved en Gaard i Løjtved med tre Gaardbrødre er den til en vis Grad specificeret, og i et Par Tilfælde (Gravlund og Maarbæk) er der for de henholdsvis 3, 3 og 2 Fæstere angivet, hvor stor en Brøkdel af Gaarden, der falder paa hans Lod. Men ogsaa her er Landgilden opført under ét, og det siges udtrykkelig, at Ejendommen er én Gaard (is 1 Guet). Naar jeg ikke desto mindre er mest tilbøjelig til at tro, at to eller flere Fæstere paa samme Gaard virkelig betegner lige saa mange selvstændige Brug, skyldes det de tidligere omtalte Regnskabsekstrakter fra 1568—79 i Rigsarkivet. Her hedder det nemlig i Ekstrakten fra 1579, at Godset bestaar af 55 hele og 238 halve Gaarde samt 13 „hvor tre bor paa én Gaard“, hvilket opsummeres som 55 + 119 + 13 „ful-

¹²⁵⁾ Jfr. J. Hvidtfeldts Redegørelse for de samtidige Forhold i Varnæs i Sønderj. Maanedskrift. 20. Aarg. S. 97—98.

¹²⁶⁾ I Alslev, Søgaard, Løgum, Bjerndrup, Tykskov (Tuxhouet) og Borg.

de“ Gaarde, altsaa i alt 187.¹²⁷⁾ Medens dette Tal rimer godt med, hvad der kan udlæses af Jordebogen, virker Forholdet mellem Hel- og Halvgaarde ved første Øjekast unægtelig højt besynderligt. Man fristes næsten til at tro, at Tallene er bleven ombyttede, da Jordebogen jo gav 163 hele og 43 halve Gaarde. Forklaringen er imidlertid sikkert den ganske simple, at de to Begreber er opfattet forskellig i de to Kilder. Som Helgaarde betegner Ekstrakterne nemlig kun Gaardene med én Fæster, medens Halvgaardene ikke blot er de i Jordebogen som saadanne opførte Ejendomme, men tillige alle de Gaarde, hvorpaa der sidder to Fæstere, altsaa ganske analogt med de 13 med tre Gaardbrødre, der direkte opgives som 13 Helgaarde. Læst paa denne Maade og under Hensyntagen til Forskydninger, der kan være sket i Mellemtiden, svarer Tallene i det hele og store til Jordebogen, der netop har 55 Gaarde med én Fæster.¹²⁸⁾ Ogsaa den Omstændighed, at det i Regnskabet siges, at der paa Godset findes 332 „Ildsteder“, tyder unægtelig i Retning af selvstændige Brug,¹²⁹⁾ da dette Tal jo netop er lig med det samlede Antal Fæstere.¹³⁰⁾

Godset bestod altsaa overvejende af Helgaarde, men efter den „beregne Udsæd“, der jo staar i naturlig Relation til det dyrkede Areal, dækker dette Begreb over Ejendomme af meget forskellig Størrelse:

2 Gaarde har over 500 Skpr. Udsæd	
1	„ „ 500--450 „ „
2	„ „ 449—400 „ „
10	„ „ 399--350 „ „
13	„ „ 349—300 „ „
22	„ „ 299—250 „ „

¹²⁷⁾ Hele Gutern 55, Halve Gutern 238, Noch 13 Guter, dar drei uff ides Gudt wanen. Summa 187 fulle Guter, und sijn 332 Fuerstete.

¹²⁸⁾ Med Vestermølle dog 56.

¹²⁹⁾ Jfr. tillige Anm. 60, Side 50.

¹³⁰⁾ Efter Jordebogen fra 1704 maa Brugene absolut være delte, da der for hver Fæster gøres Rede for hans Bygninger og Besætning.

48	„	„	249—200	„	„
52	„	„	199—150	„	„
13	„	„	149—100	„	„
1	„		ikke ogevjet.		

Det er altsaa Gaardene med en Udsæd paa mellem 249 og 150 Skpr., der saa afgjort er de dominerende, og indenfor disse Grænser er atter Gaardene med 180 Skpr. Udsæd de hyppigste. Omregnet til Tønder svarer dette til en Udsæd mellem c. 19 og 31 henholdsvis 22½ Td., og regner man som Skik og Brug var én Tønde Sæd til én Tønde Land, viser dette altsaa Størrelsen af det Areal, de havde under Plov.¹³¹⁾

Ganske den samme Ulighed i Gaardenes Størrelse gør sig gældende for Halvgaardene:

1	Gaard	har	150	Skpr.	Udsæd
18	„	„	149—100	„	„
15	„	„	99—50	„	„
9	„	„	49—14	„	„

Der er med andre Ord Halvgaarde, hvis Tilliggende er større end adskillige Helgaardes, medens der til Gengæld er et Par usselig smaa Gaarde med en Udsæd paa kun 14 og 15 Skæpper. Mest besynderlige er Forholdene, som vi ovenfor har set, i selve Klosterbyen.¹³²⁾

Uvist hvorfor opgiver Jordebogen ved Klosterby, Alslev, V. Højst og Nyby foruden de enkelte Gaarde tillige hvormange Bol, der var i Byen, nemlig 13, 11, 4 og 2.¹³³⁾ Da dette svarer til Antallet af Helgaarde + Summen af Halvgaarde, viser

¹³¹⁾ Naar dette ligger saa langt under Gennemsnitsstørrelsen for en Nutidsgaard, maa det jo erindres, at det udyrkede Areal (Enge, Fælleder og Heder) ikke er medregnet.

¹³²⁾ Det skal her bemærkes, at det af Jordebogen ikke er muligt at paavise et bestemt Forhold mellem Udsæd og Landgilde, samt at Gaarde med samme »beregne« Udsæd ikke sjældent svarer forskellig Landgilde.

¹³³⁾ Den ellers saa almindelige Inddeling i Ottinger — jfr. J. Hvidtfeldt anf. Sted S. 99 — bruges kun i ganske faa Tilfælde, hvorimod den træffes i ret gamle middelalderlige Dokumenter jfr. de ovenfor trykte Lister over Klostergodset.

det altsaa, at endnu paa denne Tid regnedes i Vestslesvig en Helgaard for et Bol. Men hvor stort var paa de Tider et Bol? Takket være Jordebogens Opgivelse af den „beregnete Udsæd“ er vi i Stand til at kunne fastslaa det rent negative, at Beløbet dengang ikke var nogen konstant Størrelse, men at det varierede fra By til By. Som det direkte fremgaar af Udsædsoversigten og yderligere bekræftes af Jordebogsuddraget, var dette nemlig i høj Grad Tilfældet, naar man gaar ud fra Sætningen et Bol = en Helgaard. Men nu indenfor den enkelte By? Holder vi os alene til Birket, hvor Klostret jo var eneraadende, og hvor vi derfor kan være sikker paa, at Jordebogen omfatter alle Gaardene i den paagældende By, viser Jordebogsuddraget, at i 12 af Birkets 18 Byer eller Samlinger af Gaarde er Bolene, som man kunde vente, ens store, medens de derimod i de øvrige 6, og vel at mærke de største (Klosterby, Alslev, Ellum, V. Terp, Løgum og Løjtved) er ret varierende, saaledes at én bestemt Størrelse dog i Regelen er den hyppigst forekommende. Da Boltallet imidlertid for de to førstnævnte Byer godtnok svarer til Summen af Helgaarde og Halvgaarde, har Bolet her altsaa mistet sin oprindelige Betydning og er saa at sige stivnet som Betegnelse for Gaarde, man af os ukendte Grunde karakteriserede som Helgaarde uden Hensyn til deres indbyrdes Størrelsesforhold.

En nærmere Granskning af Udsæden i disse Byer gør det dog overmaade sandsynligt, undertiden fuldstændig sikkert, at ogsaa de oprindeligt har bestaaet af lige store Gaarde eller Bol, saaledes som vi saa det for Klosterbyens Vedkommende, men at der i Tidens Løb har fundet en Sammenlægning eller Opdeling Sted. Nogle af Gaardenes Udsædsangivelse viser ved første Øjekast, at der er sket en Sammenlægning, men i andre Tilfælde er Forholdene ikke saa ligetil. Lærereg i begge Henseender er Jordfordelingen i Alslev, der foruden 3 Gaarde af forskellig Størrelse bestod af 6 Gaarde paa 210

Skpr.s Udsæd, en paa 420 og en anden paa 525. Her ser man straks, at de to sidste maa have „slugt“ henholdsvis 1 og 1½ Gaard af Normalstørrelsen.¹³⁴⁾ Men dividerer man Byens samlede Udsæd 3090 Skpr. med „Normaludsæden“ 210, faar man foruden 14 Helgaarde af denne Størrelse tillige en Rest paa 150. Noget bedre bliver Resultatet ved Klosterby, Ellum og Løjtved, der henholdsvis giver 6 Gaarde med 280 Skpr.s Udsæd og en Rest paa 30, 11 Gaarde paa 180 og en Rest paa 30 og 6 Gaarde af samme Størrelse samt en Rest paa 23. Alene ved V. Terp gaar Regnestykket helt op, idet vi i Stedet for 6 Gaarde af ulige Størrelse faar 6 Helgaarde og en Halvgaard à 180 Skpr., der aabenbart har været den almindeligste i denne Egn. Vi møder det nemlig ogsaa i den store By Løgum, der i Stedet for 12 tidligere har bestaaet af 13 Gaarde. Ganske vist faar vi ogsaa her en Rest paa 40 Skæpper, men dette kan forklares ved, at en af Gaardene efter Jordebogen ved Siden af sit egentlige Tilliggende har „lidt Kirkeland“.

Naar det tidligere er sagt, at Klostergodset foruden af Ladegaarden udelukkende bestod af Fæstegods, er dette ikke helt rigtigt. Af de i Jordebogen anførte Gaarde er der nemlig 5, der udtrykkelig betegnes som „frit Bondegods“, altsaa Selveje, nemlig Busholm, 1 Gaard i Alslev, 1 i Hejsel og 2 i Korup, og da Antallet af Klostergaarde i disse Byer er det samme som i 1548, maa de altsaa allerede dengang have tilhørt Klostret.^{134a)} For os lyder dette besynderligt, men i 16.—17. Aarh. var Forskellen mellem en „jordegen Bonde“ og en Fæster i det daglige Liv ikke synderlig stor, bestod væsentlig i, at Selvejerbondens Gaard gik i Arv, ligesom Landgilden ofte var

¹³⁴⁾ Jfr. Korup i Ravsted S. hvor der bl. a. er 3 Gaarde med en Udsæd paa 195 Skpr. og 2 med 390. Karakteristisk nok er begge de to sidste Selvejergaarde.

^{134 a)} Man fristes næsten til at tro, at det — bortset fra Alslev, er de samme Gaarde, som Klostret erhvervede i 1517 ved et Mageskifte med Hertugen (jfr. S. 74), der altsaa har ejet det noget vanskelig definerbare Begreb »Herligheden« over disse Gaarde.

noget mindre.¹³⁵⁾ Dette synes da ogsaa at have været Tilfældet med Klosters fem jordegne Bønder. Uagtet deres Gaarde hørte til de allerstørste — Busholm havde saaledes en beregnet Udsæd paa 595 Skpr., Alslevgaarden 525, de to Korupgaarde 390 og Gaarden i Hejsel 300 — laa deres Landgilde dog under de andre Bymænds.

Repræsenterede Selvejerne Toppen af „Klostertjenerne“, bestod Bundklassen af de talrige Kaadnere og Inderster, om hvilke vi dog først faar Besked, efter at Klosteret var bleven et hertugeligt Amt. Da de to Kategorier betalte den samme Afgift til Hertugen, er de slaaet sammen i Regnskabsekstrakterne 1568—79, efter hvilke der fandtes 137 „Forbedelsesfolk“ i Amtet, og først Jordebogen fra 1607 sætter Skel mellem dem. Der var dengang ialt 82 Kaadnere, af hvilke de 45 som nævnt boede i Klosterby. Men ogsaa talrige andre Byer havde, som Jordebogsuddraget viser, Kaadnere, oftest kun et Par Stykker i hver By, i Skærbæk dog hele 6. De betalte en fast aarlig Afgift „Forbedelsespeng“, der regelmæssig var 8 β, men som dog kunde stige til 24, hvis de havde Eng, hvad der i Klosterby var Tilfældet med 5. Bortset fra denne By, hvor Forholdene jo var af en særlig Art, maa Kaadnerne, der i mine unge Dage i Sundeved var Fællesnavnet for de faste Daglejere, der arbejdede paa Herregaardene, have været Husmænd, der drev et mindre Landbrug, men jævnsides hermed arbejdede for Bonden paa den Gaard, paa hvis Jord de ofte boede. I 1577 klager saaledes de til Refsø henlagte Bønder over, at de Kaadnere, nogle af dem havde boende, og som foruden de 8 β, de betalte Hertugen, gjorde Hoveri til de paagældende Gaarde, nu ogsaa skulde gøre Hovtjeneste til Refsø.¹³⁶⁾ Modsat Kaadnerne maa Indersterne for at tale moderne vel nærmest karakteriseres

¹³⁵⁾ Jfr. J. A. Fridericia i Hist. Tidsskrift. 6. R. II, 493. — Men til Gengæld var den jordegne Bonde modsat Fæsteren ikke fritaget for de almindelige Skatter.

¹³⁶⁾ Supplik af 6/8 1577 i Hansborgarkivet XXXIX, 29 l.

som Indsiddere eller „jordløse Husmænd”. Ogsaa de betalte 8 B i Forbedelsespenge, og som vi saa i Redegørelsen for Forholdene i Løgumkloster, er Grænsen mellem de to Kategorier ret flydende. Blot saa meget kan siges, at Indersterne maa have været et mere ustabil Element. I 1607 fandtes der 101 paa hele Godset, men efter hvad Jordebogen oplyser i sin Rekapitulation, svingede Antallet fra Aar til Aar, „alt eftersom de dør eller rømmer”.

Hvormeget fik nu Klostret ud af sit Gods?

For selve den egentlige Klostertid tier Kilderne ganske, men helt paa bar Bund staar vi dog ikke. Regnskabsekstrakterne fra 1568—79 giver nemlig ikke blot Besked om de samlede Indtægter, men ogsaa om de mangehaande Bestanddele, hvoraf de var sammensatte. Som Skik og Brug i Tidens Lensregnskaber faldt disse i to store Grupper: Visse og uvisse Indtægter. De sidste bestod væsentlig af Sagefald d. v. s. Retsbøder, der tilfaldt Klostret i Kraft af dets Birkeret, Indfæstning og Indtægten ved Salg af Stude m. m., altsaa Faktorer der ganske naturligt svingede fra Aar til Aar, og af hvilke den sidste for Løgums Vedkommende ikke stammer fra Fæstegodset men fra Klostrets egen Ladegaard. De visse Indtægter var Bøndernes Fæsteafgift, Landgilden, og selv om den i ældre Landbrugshistorie næsten som en Trossætning hævdede Paa-stand om Landgildens Uforanderlighed ikke helt holder Stik, er der alligevel noget om den. I hvert Fald paa denne Tid og i denne Egn, har den i det hele og store en saa konstant Karakter, at det maa være tilladeligt fra Forholdene i 1568 at slutte tilbage til Tiden før 1548.

Landgilden, der endnu i alt væsentlig ydes i Naturalier, bestod efter Ekstrakten fra 1568 af følgende Poster, hvor Kornet for Nemheds Skyld er omsat til det sædvanlige Maal, Ørten.

Aarlig Pligt		291 Mk.	4 Sk.
Tørvepenge fra Frøs Herred		8 „	12 „
Foderpenge for 9 Tyre 9 Gld.		= 13 „	8 „
Rug	279 Ørter à 10 Skpr.	= 348 Tdr.	6 Skpr.
Byg	92 ¹ / ₂ „ à 12 „	= 138 „	6 „
Havre	128 „ à 20 „	= 320 „	
Mel fra 2 Møller	59 „ à 10 „	= 73 „	6 „
Smør 1 Læst 5 ¹ / ₂ Tdr.		= 17 ¹ / ₂ „	
Magre Svin		203 Stkr.	
eller en Ørte Byg pr. Styk		= 304 Tdr.	4 Skpr.
Faar		11	
Lam		48	
Gæs		160	
Høns		316	
Æg		17 Snese	

Desuden maatte hver Helgaard yde 10, hver Halvgaard 5 Læs Tørv til Teglgarden. Blot for de fjærntliggende Gaarde i Frøs Hr. var Ydelsen, som anført ovenfor, erstattet med en Pengeafgift.

For Hovedposternes Vedkommende falder disse sammen med Jordebogens. Men sammenholder man dennes Opgivelser om hver enkelt Gaards Udsæd med Landgilden, er der et Par Forhold, der straks falder i Øjnene og hver paa sin Maade kaster et skarpt Lys over dens hele konservative Karakter. Det ene er Misforholdet mellem Havreudsæden og Havrelandgilden. Af de tre Kornsorter Rug, Byg og Havre — Hvede dyrkedes overhovedet ikke — spiller Havren nemlig en ganske underordnet Rolle i Driften. Den dyrkes kun paa ca. en Femtedel af Klostergaardene, ialt paa 42, der væsentlig ligger i Højer, Abild, Daler, Brede, Skast og Mjolden Sogne, og den samlede Udsæd beløber sig kun til 22 Ørter og 1 Skæppe (441 Skpr.), hvorimod Landgilden andrager 5 Læster 9 Ørter og 7¹/₂ Skp. (2587¹/₂ Skpr.). Det vil med andre Ord sige, at for overhovedet at kunne præstere dette Kvantum maatte man avle næsten 6 (5,9) Fold, og saa blev der endda intet tilovers til Udsæd endsige til Foder for den meget store Hestebestand, Tidens svære Hjulpløve gjorde til en Nødvendighed. Men et Foldudbytte af denne Størrelse ligger paa denne Egn helt udenfor Mulighedernes Grænse. Paa Møgeltønderhus er Gennemsnittet i Aarene 1630—40 »en Kende over 2 Fold«, og paa den langt bedre Jord i Varnæs regnede man 1704 med henholdsvis 5, 3¹/₂ og

2 Fold, som bedste, middelgod og daarlig Høst.¹³⁷⁾ Hertil kommer endvidere den Ejendommelighed, at Havren indgaar i Landgilden for adskillige Gaarde, hvor den slet ikke dyrkes.

Landgildens Størrelse viser, at Havren engang maa have været dyrket i langt større Udstrækning, men i hvert Fald 1607 — og antagelig adskillig tidligere — maa Havrelandgilden enten have været ydet i Penge eller i andet Korn. Sikkert dog ikke i Boghvede, der jo overhovedet ikke forekommer mellem Landgildens Poster, hvorimod den i Driften har en langt større Udbredelse end Havren, lad saa være at den enkelte Gaards Udsæd ikke er synderlig stor. Vi møder den nemlig paa ca. Totredjedele af Klostergaardene, medens kun 70 Gaarde ikke havde deres Boghvedeager. Den Omstændighed, at den ikke dyrkes paa 18 af de 42 »Havregaarde«, tyder sammen med, hvad vi ellers ved, paa, at den paa de magreste og letteste Jorder har fortrængt Havren. Men Boghveden var dengang ikke gammel i Gaarde her i Landet. Først ved Midten af 16. Aarh. begyndte aabenbart Dyrkningen af denne nu næsten forsvundne Katurplante, hvis skønne, lyserøde Blomsterkvaste var en Fryd for Øjet og Lugten, og lad mig tilføje — for Bierne! Den har derfor ikke sat sig Spor i de fra Fædrenes Tid nedarvede Landgildeafgifter, ligesom Bønderne en Tid lang haardnakked vægrede sig ved at betale Tiende af den,¹³⁸⁾

Størrelsen af de uvisse Indtægter, angivet i den i Hertugdømmernes gængse Mønt, lybske Mark à 16 Sk. à 12 Pg. fremgaar af omstaaende Tabel.

For de tre første Posters Vedkommende, der med Sikkerhed kan siges at stamme fra Fæstegodset, er Gennemsnitsbeløbet 1079 Mk., ikke blot i sig selv, men ogsaa i Forhold til visse Indtægter en ganske antagelig Sum.

Takket være de Priser, der ved Hertugdømmernes Deling 1544 ansættes for Landgildens brogede Mangfoldighed af Korn og Smør, Gæs og Høns, er vi nemlig i Stand til at kunne beregne dennes o m t r e n t l i g e Værdi i Penge. Alle tre Kornsorter anslats dengang til 1 Mk. pr. Ørte — man huske dette ældgamle Kornmaals forskellige Størrelse for de enkelte

¹³⁷⁾ Sønderj. Aarb. 1943. S. 74 — Sønderj. Maanedsskrift. 20. Aarg. S. 103.

¹³⁸⁾ Om Boghvedens Indtrængen jfr. min lille Meddelelse i Sønderj. Aarb. 1902. S. 30 f.

	Samlet Indtægt		Deraf for								
			Sagefald		Ind- fæstning		Forbe- delses- penge		Stude- salg	Antal solgte Stude	
1568	1388	12	509	7	420	8	58	8	312	12	
1569	1328	10	386	14	408		57		312	12	
1570	1089	12	475	8	217	3	58	8	186	8	
1571	1221	5	357	4	383		61	8	300	12	
1572	1255		322	1	331	9	57		188	8	
1573	1256		472	4	573	8	61		—	—	
1574	2038	9	629		658		59		504	18	
1575	982	12	411	4	422		60	8	—	—	
1576	1694	6	936	2	506		70		—	—	
1577	1986	11	796		746		66		208	8	
1578	1427	2	622	12	381		67	8	—)	—	1228Mk for Føl og Hopper
1579	1850	12 ^{1/2}	794	10	450		68	8	384	16	
I Gennem- snit	1460		559	6 ^{1/2}	458	1	62		199	15	

Kornsorter — en Td. Smør til 12 Mk., en Td. Honning 7^{1/2}, et Svin 1^{1/2}, et Faar 8 Sk., et Lam 4 Sk., en Gaas 2 Sk., en Høne 4 Pg. og en Snes Æg 6 Pg.¹³⁹⁾ Efter denne Værdiansættelse, der vel nok som almindelig ved Søkendskifter ligger noget under Priserne i Handel og Vandel, faar vi følgende:

Aarlig Pligt	291 Mk.	4 Sk.
Tørvepenge	8 „	12 „
Foderpenge	13 „	8 „
Rug	279 „	
Mel	59 „	
Byg	92 „	8 „
Havre	128 „	

¹³⁹⁾ Jfr. Zeitschrift. 41. Bd. S. 219.

Smør	210	„	
Honning	26	„	4 Sk.
Svin ¹⁴⁰⁾	304	„	8 „
Faar	5	„	8 „
Lam	12	„	
Gæs	20	„	
Høns ¹⁴¹⁾	7	„	14 „
Æg	2	„	4 „
Tørv ¹⁴²⁾	ca. 107	„	
Summa	ca. 1567	Mk.	6 Sk.

Lægges hertil de 1079 Mk. fra de uvisse Indtægter, bliver den samlede Indtægt af Fæstegodset altsaa ca. 2646 Mk. eller lige saa mange Ørter Rug, hvilket svarer til ca. 3300 Tdr. Til Sammenligning kan anføres, at Sorø Klosters samlede Landgildeindtægter 1568 er 6332 Tdr.¹⁴³⁾ Det maa dog straks siges, at Landgildeindtægterne kun havde denne Størrelse, naar alt Godset var „besat“, d. v. s. bortfæstet, saaledes som det efter Jordebogen var Tilfældet 1607. Thi hører det uhyggelige Fænomen „øde Gaarde“ d. v. s. Gaarde uden Fæstere navnlig hjemme i 17. Aarh. med dets talrige Krige og stedse stigende Skattetryk, har det sikkert ikke været ukendt i tidligere Tider.

Men Fæstegodset var jo ingenlunde Klosters eneste Indtægtskilde. Rent bortset fra de Gaver, det sikkert har modtaget, men om hvis Størrelse vi af gode Grunde intet kan sige, var der selve Klostermøllerne, der gennemsnitlig indbragte godt 113 Ørter Mel (Rug) og 23 Ørter Malt,¹⁴⁴⁾ samt Ladegaarden og Tienden. I Modsætning til Landgilden maatte Udbyttet

¹⁴⁰⁾ I St. f. Svinene kunde Fæsteren give 1 Ørte Byg, hvad han vel nok har foretrukket, da dennes Værdi kun var $\frac{2}{3}$ af et Svins.

¹⁴¹⁾ Beregnet efter Taksten for Tønder Amt.

¹⁴²⁾ Taksten 1544 har ingen Tørvepris. 1579 sættes Læset til $1\frac{1}{2}$ Sk., men har ligget lavere 1544, da der i Mellemtiden er sket en betydelig Prisstigning (jfr. Zeitschrift. 41. Bd. S. 219—20). Læset er derfor her sat til 1 Sk.

¹⁴³⁾ Sorøbogen. I, 129—30.

¹⁴⁴⁾ I Ekstrakterne kaldes de to Møller »Walck«mølle og »Backhus«mølle. Den sidste nedlægges 1574.

af disse to sidste Indtægtskilder selvfølgelig være stærkt svingende, da de jo begge rettede sig efter Høstens Udfald. Den nedenstaaende Tabel, der er uddraget af Regnskabskstrakterne 1568—79, giver os den samlede Indtægt af Tienden og Ladegaardens Avl og Mejeribrug, der gennemsnitlig aarlig kan anslaaes til 577 $\frac{1}{2}$ Mk.

	Rug			Byg			Havre			Boghvede			Tdr. Smør
	L.	Ørt.	Skp.	L.	Ørt.	Skp.	L.	Ørt.	Skp.	L.	Ørt.	Skp.	
1568	11	23	4	5	1	3	5	13		9	9		10
1569	11	2	5	5	2	3	4	9		9	5		9 $\frac{1}{2}$
1570	15	19	2	6	21	3	3	3		9	8		8
1571	17	0	2	4	19	10	1	1		16	4		9
1572	15	18	8	7	9	6	7	16		22	3		10
1573	10	9	3	7	8	3	1	10		1	1	2	10
1574	17	14	9	5	21	4 $\frac{1}{2}$	1	16		15	6		10
1575	10	11	5	7	23	5	—	—	—	1	6	—	8
1576	16	23	1	5	7	9	2	5		4	2		10
1577	9	4	2	3	21	5	4	10		17	11		8
1578	13	5	9	5	11	1	2	12		5	1 $\frac{1}{2}$		8
1579	12	21	7	6	12	3	3	15		1	11	7 $\frac{1}{2}$	9
Gennemsnit	12	16	9	5	23	1 $\frac{11}{12}$	3	7 $\frac{1}{2}$		16	8 $\frac{11}{12}$		9 $\frac{3}{24}$
Gennemsnit i Ørter og Skæpper	304	—	8 $\frac{11}{12}$	143	—	1 $\frac{11}{12}$	3	—	7 $\frac{1}{2}$	16	—	8 $\frac{11}{12}$	

Hvor stor en Andel, der falder paa de to Faktorer, ved vi kun for et enkelt Aar (1579), da de for Kornets Vedkommende var nøjagtig lige store. Tienden gav nemlig 6 Læster, 14 Ørter og 4 $\frac{1}{2}$ Skpr. Rug, 3—10—4 Byg, 0—3—15 Havre og 0—12—7 Boghvede, bortset fra Skæpperne altsaa tilsammen 255 Ørter Korn eller efter Taksten fra 1544 lige saa mange lybske Mk., medens Ladegaardens Kornavl som før nævnt var 254 Ørter. Det kan naturligvis ikke afgøres, om dette Forhold

har været konstant, men alt for store har Udsvingene næppe været; baade Ladegaarden og de tiendepligtige Gaarde laa jo i samme Egn, maatte altsaa have samme Vejrlig og vel ogsaa Jord af samme Kvalitet.¹⁴⁵⁾

Omregnet i Penge efter Taksten fra 1544 androg de samlede Indtægter beregnet efter Gennemsnittet i Aarene 1568—79 følgende Beløb:

Landgilden	1567 Mk.
Andre Indtægter af Godset	1079 „
Tienden, Ladegaardens Avl og Mejeriprodukter	577 ¹ / ₂ „
Salg af Stude m. m. fra Ladegaarden	389 „
Klostermøllen	136 „

tilsammen altsaa 3748¹/₂ Mk., svarende til ca. 4685 Tdr. Rug. Selv om det naturligtvis ikke passer paa Mark og Skilling, regner man da næppe meget fejl ved at anslaa Klosters aarlige Indtægt i dets sidste Dage til et lignende Beløb.

Uvilkaarlig spørger man nu sig selv, hvortil man egentlig brugte alle disse Penge og Naturalier. Selvom den strænge og simple Livsførelse fra Ordenens ældre Dage efterhaanden var bleven afløst af en mere behagelig Tilværelse, kunde Munkene dog umulig gøre Kaal paa det hele. Ganske vist ved vi ikke, hvor stort deres Antal var, men over en Snes Stykker har der næppe været. I hvert Fald i Middelalderens Slutning var et stort Landkloster imidlertid noget andet og mere end et Munkebo, langt snarere maa vi forestille os det som en Herregaard og det ikke af de smaa. Lægbrødrene, der i den gamle Tid havde skaffet Klostrene den nødvendige Arbejdskraft, var forlængst en Saga blot. I deres Sted var traadt et betydeligt

¹⁴⁵⁾ Senere hen er Tienden langt mindre. I 1607 andrager den, »naar Kornet er givtigt«, kun 110 Ørter Rug, 46 Byg, 2¹/₂ Havre og 3 Boghvede altsaa 161¹/₂ Ørter og ydes foruden af Nr. Løgum Sogn kun af Svanstrup og Kummerlev i Brede Sogn. Daler er vel som nævnt gaaet tabt ved Reformationen og Spandet i Tørninglen ved Delingen efter Hertug Hans, men hvor Resten af Brede Sogns Tiende er bleven af, kan næppe afgøres. Mulig er den dog efter Klosters Ophævelse atter gaaet til Præsten og Kirken.

lejet Folkehold, der alle skulde have Kost og Løn, hvortil for adskillige, om ikke alle, ogsaa hørte Klæder. I Sorø, der fortsatte sin Tilværelse langt over en Menneskealder efter Reformationen, og hvor Forholdene takket være bevarede Regnskaber er godt kendte, havde Abbeden saaledes 4—5 „Drenge“, d. v. s. Pager eller Tjenere til sin Opvartning, Køkkenpersonalet talte ikke mindre end 8 Mand, og alt ialt var der dengang (i 1560'erne) en 100 Mand i Klosters Brød, rent bortset fra Munkene.¹⁴⁶⁾ Saa storslaede har Forholdene sikkert ikke været i Løgum, men ogsaa her var Abbeden jo dog en Prælat af Rang, der har krævet et standsmæssigt Underhold, og helt lille var Klosters Bedrift, som vi tidligere saa, jo heller ikke. Men foruden hvad der gik med til Klosters faste Beboere og rejsende Godtfolk af Stand, mod hvilke der udvistes stor Gæstfrihed, maa vi regne med den udstrakte Godtgørelse, der hørte til Ordenens faste Pligter. Hvor omfattende denne kunde være, fremgaar af, at i et fransk Kloster uddeltes der hver Uge til Fattige 2100 Brød ved Porten, og for atter at ty til Sorø var det her lige til Svenskekrigene i Midten af 17. Aarh. Skik og Brug, at Betlere og andet Fattigfolk i Hundredvis bespistes hver Skærtorsdag; et enkelt Aar stiger Tallet endog til 1100.¹⁴⁷⁾ Noget maa jo ogsaa være gaaet med til Vedligeholdelse af Kirken og Klosteret, selv om dette just ikke var Middelalderens stærke Side, og endelig var der i Middelalderens sidste Tid de ekstraordinære Skatter og Paalæg. Men trods alt viser de store Godskøb omkring 1500, at der til Tider har kunnet opspares et betydeligt Overskud.

III. Klosters sidste Dage.

Da Reformationen i 1520'erne naaede Sønderjylland, gik det haardt ud over Tiggermunkene og deres Klostre i Byerne.

¹⁴⁶⁾ Sorøbogen. I, 10—11.

¹⁴⁷⁾ Ortved, Cistercienserordenen og deres Klostre i Norden. I, 105 f. — Sorøbogen. I, 350.

Begyndelsen skete i Flensborg, hvor Borgerne 1528 udjog Graabrødrene, tilskyndet af Rigshofmesteren Mogens Gjøe, „alle Lutheraneres Fennikedrager“ som Poul Helgesen kalder ham. Noget lignende skete samme Aar i Slesvig og Husum, og 1530 kom Turen til Tønder. Herreklostrene gik derimod foreløbig Ram forbi. Indtil en almindelig Reformation havde fundet Sted i det romerske Rige og Danmark, fastsloges det 1533 i Hertug Christian (III's) Stadfæstelse af Hertugdømmernes Privilegier, at „med Land- og Jomfruklostrene skal det blive ved det gamle“. Ikke mindst disse sidste maatte jo staa Adelsens Hjerte nær som Forsørgelsesanstalter for deres ugifte Døtre! Ingen skulde nødes til at forlade Klostrene, hvorimod de Munke, der ønskede det, frit kunde drage bort. De der blev tilbage, skulde stadig bære Ordensdragten og være dens Regler lydige, men hvis alle ønskede det, vilde Hertugen beskikke dem en Prædikant, altsaa en luthersk Præst. Det var saa noget nær de samme Bestemmelser, der gentoges i den for Kongeriget 1537 udstedte lutherske Kirkeordinans, som det havde været Meningens ogsaa skulde gælde for Hertugdømmerne. Dette strandede dog paa Landdagens Modstand, og først 1542 lykkedes det Christian III at faa dennes Tilslutning til en noget ændret Kirkeordning.¹⁴⁸⁾ I denne fandtes imidlertid ingen Bestemmelser om Klostrene, antagelig fordi Kongen overfor dem havde handlet paa egen Haand. I sin Stadfæstelse af Løgums Privilegier fra 1524 havde Frederik I udtalt, at han ikke vilde overantvorde nogen Klostret i Befaling, men „efter gammel Sædvane holde det til vor og vore Arvingers egen Nytte og Bedste“ (171), et Tilsagn, der aabenbart er fremkaldt ved, at man allerede paa de Tider i Kongeriget var begyndt med at forlene Adelsmænd eller Prælater med Klostrene.¹⁴⁹⁾ I en nogen anden Form gentoges dette i et Værnebrev for Abbeden

¹⁴⁸⁾ Sønderjyllands Historie. II, 334—42. Jfr. Ny kirkehist. Samlinger II, 737 f.

¹⁴⁹⁾ Jfr. Kr. Erslev, Danmarks Len og Lensmænd. S. 144 f.

fra 1539, hvori det hed, at han ikke skulde staa til Rette for nogen anden, „det være da for os selv eller vor Amtmand i Tønder“ (174). Muligvis kan dette ogsaa staa i Forbindelse med, at Abbeden i Sorø 1538 havde faaet overdraget Tilsynet med de endnu eksisterende Cistercienserklostre, mellem hvilke dog hverken Løgum eller Ryd Kloster nævnes.¹⁵⁰) Deres aarhundredgamle Forbindelse med Søsterklostrene i Danmark var nu brudt, ganske som Slesvigs Bispedømme et Par Aar efter gled bort ved den sidste katholske Biskop Godske Ahlefeldts Død 1541.

I 1540 stadfæstede Christian III Klostrets Privilegier „i alle Punkter, Ord og Artikler“ i et Brev, der saa nogenlunde ordret svarer til Faderens Privilegiestadfæstelse fra 1524. Her som der tales der om „den synderlige Gunst og Naade, han nærede mod Abbed, Prior og det menige Konvent“ (172—73). Men allerede Aaret efter rettedes der et nyt Slag, om ikke mod selve Klostret saa dog mod den gamle Lære, der vel nok stod for dets Beboere som den ene rette. I Lighed med hvad der samtidig skete med de holstenske Klostre, fik nemlig Præsterne i Flensborg Befaling til efter en dem tilstillet, meget udførlig Instruks at gennemføre „en kristelig Reformation“ og Kirkeordning. Instruksens Hovedpunkter gik ud paa, at Abbeden skulde være Fyrsterne d. v. s. Kongen og hans Brødre — huld og tro, holde Bygningerne ved Magt og ikke uden Tilladelse afhænde noget af Godset, men tværtimod efter Ævne forbedre det. Som det var bestemt i Kirkeordinansen af 1539, skulde han holde en Læsemester, der kunde udlægge den hellige Skrift og uddanne de fromme og lærde Præster, hvormed Klostrene skulde betjene de Kirker, de ejede. Hvad Guds-tjenesten angik, skulde man holde sig til en bestemt Ordning — vistnok den af Reformatoren Bugenhagen udarbejdede — og aflægge alle pavelige og ukristelige Ceremonier, og Brødre-

¹⁵⁰) Sorøbogen. I, 116—17.

ne stod det frit at forlade Klostret. Til Gengæld vilde Fyrsterne holde Klostrene ved Magt og lade dem nyde deres Rente, ligesom Abbeden maatte indtage saa mange Munke, som Klostret kunde underholde.¹⁵¹⁾ I det hele og store blev der herved gennemført en lignende Ordning som i de kongerigske Herreklostre. I en Række af de største af disse fortsattes Klosterlivet i den nye Skikkelse omend mere og mere afsvækket en Tid lang endnu. I Øm og Esrom saaledes til 1560, i Vitskøl til 1563, i Sorø og Antvorskov til 1580 og i Ringsted endog til 1592.¹⁵²⁾ De lededes stadig af en Abbed eller Prior, der aldrig som Lensmændene var adelig, men en „lærd“ Mand, altsaa en Theolog. Men han udnævntes af Kongen, og praktisk talt var alle disse Klostre Len, hvis Overskud gik til Kongens Kasse.

Udviklingen i Løgum artede sig noget anderledes. Da den sidste Abbed Morten Iversen døde i Ribe i Efteraaret 1548,¹⁵³⁾ fik han ingen Efterfølger, men Klostret selv bestod alligevel i en Aarrække. Kun glimtvis faar vi Besked om, hvorledes Forholdene nu var ordnede. I et Brev fra 1552 angaaende en Gaard i Brede, som Wulf Pogwisch i sin Egenskab af Lensmand paa Trøjborg søgte at drage fra Klostret ved en Omrebning, hedder det, at denne Foranstaltning var sket uden Viden, Vilje eller Tilladelse af Christoffer Rantzau — da Amtmand i Tønder — „als Vorweser des Closters“.¹⁵⁴⁾ Denne Benævnelse maa svare til det danske „Forstander“, og hans Stilling har antagelig været den samme, som den, der kendes fra enkelte danske Klostre: Dalby i Skaane, Hundslund, nu Dronninglund i Vendsyssel og Gudum i Vestjylland, i Spidsen for hvilke der 1530—31 kom til at staa en Adelsmand som For-

¹⁵¹⁾ Sejdelin, Diplomatarium Flensborgense. II, 303 og Ny kirkehist. Samlinger II, 745—50.

¹⁵²⁾ Kr. Erslev, Danmarks Len og Lensmænd. S. 148 ff.

¹⁵³⁾ I et Brev af 1548 14/11 omtales han som nylig død. Hansborgarkivet XXXIX, 29c.

¹⁵⁴⁾ Hansborgarkivet XXXIX, 29c, 268. Jeg skylder Arkivar Hvidtfeldt Tak for denne Henviisning.

stander.¹⁵⁵) Her var han valgt af Klostret selv enten paa Livstid eller for et bestemt Aaremaal, og muligvis har det samme været Tilfældet i Løgum; den Omstændighed, at Abbed Mortens Død ikke har sat sig Spor i Hertugens ellers saa indholdsrige Brevbøger, kunde jo nok tyde herpaa. Men i hvert Fald var der stadig Munke i Klostret, thi i det samme Brev omtales det, at Klosters Prior er optraadt paa dets Vegne. Og endnu ved Landdagen 1564 i Anledning af Hans d. yngres Hylding giver Klostret Møde, er altsaa stadig bleven betragtet som en selvstændig Institution ikke som et Amt.¹⁵⁶) Det falder da ogsaa godt i Traad hermed, at først 1568 møder vi en Amtmand for Løgumkloster.¹⁵⁷) Men omend ikke retslig saa dog faktisk havde Klostret fra Abbed Mortens Død været et Amt. Det fremgaar direkte af, at dets Skriver fra 1549 aflægger Regnskab for Hertugen, indirekte tillige af, at det er Hertugen, der tager Affære ved Generhvervelsen af det til Wulf Pogwisch solgte Gods, jfr. Side 51. Naar man som hidtil er gaaet ud fra, at det blev sekulariseret 1548, er dette altsaa kun formelt ikke reelt urigtigt.

Til Slut blot et Par Ord om de gamle Klosterbygningers Skæbne.¹⁵⁸) De synes foreløbig at være bleven staaende, men indrettes nu til andet Formaal, nemlig til Bolig eller rettere Aftrædelsrum for Hertugen og Amtmanden. I et desværre yderst kortfattet Inventar fra 1566¹⁵⁹) nævnes saaledes bl. a.: Hs. fyrstelige Naades Kammer, Amtmandens Kammer, Skri-

¹⁵⁵) Kr. Erslevs anf. Værk. S. 145, 159, 162.

¹⁵⁶) Ipsen, Die alten Landtage d. Herzogthümer Schleswig-Holstein. S. 13 Anm.

¹⁵⁷) Efter godhedsfuld Meddelelse fra Arkivar Frk. Caroline Andersen foreligger der ingen Bestalling for ham. Muligvis er han bleven udnævnt 1566, thi fra dette Aar haves der et Inventar, og Optagelse af slikt fandt regelmæssig Sted ved et Embedsskifte.

¹⁵⁸) Om Klostret se f. ø. V. Lorenzen, De danske Cistercienserklostres Bygningshistorie. S. 83 ff. og Grundplanen S. 64.

¹⁵⁹) R. A. Gotorper Ark. Pk. 240.

verens Kammer, Junkernes Kammer, Kancelliet og Sølvkammeret, foruden naturligvis Køkken og Kælder, Vinkælder og Bryggers.

I Tidens Løb viste de gamle Bygninger sig dog for upraktiske. Allerede i det S. 187 anførte Inventar fra 1587 omtales en ellers ukendt Bygning, „det nye lange Hus“, og 1614 opførte Hertug Johan Adolf den endnu staaende Dommerbolig m. m., „e Slot“, som den kaldes i daglig Tale, hvor Amtmanden residerede i Stuen, medens første Sal synes at have været forbeholdt Hertugen, naar han gæstede disse Egne. Nu ser det lidt afpillet ud, men oprindelig var det en særdeles statelig tofløjet Bygning med to Trappetaarne mod Syd, af hvilke det ene stod i Hjørnet mellem Hovedfløjen og en nu næsten helt nedrevet Vestfløj. Ved denne Lejlighed maa Klosters Vestfløj vel være blevet nedbrudt. Naar Sydfløjen forsvandt, vides ikke; sandsynligvis er det dog sket samtidig, og i hvert Fald vises den ikke paa en i Rigsarkivet bevaret Plan fra 1767. Efter denne stod der nemlig ikke mere af Klostret end nu omstunder, altsaa de nordligste Totredjedele af den ved Midten af 13. Aarh. opførte Østfløj. Dennes sydligste Del med den pompøse Brødrehal var alt da erstattet med en enetages Bygning, der tjente som Tørvelade. Og ilde blev der handlet med det, der var tilbage. At den smukke, hvælvede Port brugtes som Vognskjul, fik endda være, men selvom Kapitelsalen endnu 1767 havde sine pillebaarne Hvælvinger i Behold, var dette Klosters allerhelligste Rum, hvor Abbeder jordfæstedes,¹⁰⁰⁾ degraderet til — Hestestald, senere Kostald. Og et Par Smaarum for Enden af Munkenes Sovesal — Dormitoriet — i øvre Stokværk havde allerede dengang fundet den Anvendelse, de beholdt til efter Genforeningen, nemlig som — Fangeceller. Efter hvad Jacob Helms beretter i sin smukke Skil-

¹⁰⁰⁾ Jfr. M. Mackeprang. Løgum Kloster (Nationalmuseets blaa Bøger). S. 45—46 og Fig. 24.

dring af Kirken i Traps Hertugdømmet Slesvig, førtes Fangerne herfra ad Dormitorietrappen gennem Kirken til Retssalen i Slottets Vestende.

Først i vore Dage har man, saa vidt det lod sig gøre, raadet Bod paa Fortidens Synder.

TILLÆG

UDSÆDSOPGIVELSER I LØGUMKLOSTER AMTS

JORDEBOG FRA 1607.

Sted- og Personnavne er gengivne med Originalens Retskrivning, hvorimod den i Ørter og Skæpper angivne Udsæd er omsat til Skæpper efter Normen en Ørte Rug = 10 Skpr., en Ørte Byg og Boghvede = 12 Skpr., en Ørte Havre = 20 Skpr. Tallene i 1. Kolonne betegner Helgaarde (1) og Halvgaarde ($\frac{1}{2}$). En Klamme } foran Tallet, at der er 2 eller flere »Gaardbrødre« paa Gaarden. Det i [] anførte Tal angiver Antallet af Indtægter i Bymarken; en — betyder, at Skriveren har udeladt Tallet, et 0, at der ingen Indtægter findes. I rund Parenthes () er opgivet Antallet af Kaadnere — eller Kaad — i Byen. — En Stjerne ved Fæsterens Navn betyder, at han er hoveriplitig (»deit houe arbeit und fohr«).

	Gaardé	Beregnet Udsæd	Rug •	Byg	Havre	Boghvede	Læs Hø
BIRKET.							
<i>Closterdorp</i> 13 Bol, [-] (33) ¹⁾							
Hinrich Boyesen de olde	1	110	40	30	—	—	50
Hinrich Kock*	$\frac{1}{2}$	35	13	12	—	—	20
Laurz Hansen	„	55	28	14	—	—	30
Katrin Juers	„	40	10	12	—	—	12
Peter Ericksen	„	50	15	12	—	—	24
Marten Hansen*	„	67	22	14	—	—	23
Jeb Hansen*	„	62	20	16	—	—	22
Rasmus Petersen*	} 1	280	80	48	—	6	60
Jeb Laßen*							
Peter Jebsen*	„	280	80	48	—	6	60
Michell Martensen*	„	120	50	24	—	—	60
Peter Pawelsen*	$\frac{1}{2}$	55	25	12	—	—	30
Hans Riggelsen	1	120	40	30	—	—	60
Hinrich Korff	„	100	40	30	—	—	50
Andreas Greigersen*	$\frac{1}{2}$	42	15	6	—	2	15
Anne Hanses	„	15	10	6	—	—	20
H(r). Laue Trulsen	$1\frac{1}{2}$	155	50	36	—	—	52
Nis Petersen	$\frac{1}{2}$	25	10	6	—	—	20

¹⁾ 45 Kaadnere.

	Gaarde	Beregnet Udlaed	Rug	Byg	Havre	Boghvede	Lees Ho
Jens Pawelsen*	„	25	10	6	—	—	20
Eschell Krudtkremer*	„	14	10	2	—	—	—
<i>Alschleff</i> 11 Bol, deriblandt							
1 Kirkegaard, [7] (4)							
Katrin Matzes	} 1 ²⁾	525	150	48	—	28	120
Christen Nißen							
Aßmus Juersen	} „	420	110	48	—	24	80
Marquart Juersen							
Hans Jeßen	} „	210	60	30	—	12	40
Jens Christensen							
Michell Tugsen							
Christen Petersen	} „	210	60	24	—	12	45
Peter Jensen							
Jeb Petersen	„	210	60	24	—	12	40
Laurz Jensen	„	210	65	24	—	12	35
Owe Nißen ³⁾	„	210	60	24	—	12	40
Aßmus Nißen	} „	350	100	36	—	14	60
Hans Christensen							
Owe Nißen	} „	255	75	24	—	12	45
Laurz Nißen							
Niels Jurgensen	} „	210	60	24	—	12	40
Sitzell Tuges							
Matthias Hansen	„	280	80	30	10	16	70
<i>Wester Hoystt</i> ⁴⁾ [6] (4)							
Christen Rasmußen	1	240	80	18	—	12	40
Aßmus Jürgensen	„	„	„	„	—	„	„
Aßmus Jepsen	} „	„	„	„	—	„	„
Erick Andersen							
Pawell Aßmußen	} „	„	„	„	—	„	„
Hans Laurzen							
<i>Assitt</i> [7]							
Niels Aßmußen	} 1	350	100	40	—	12	60
Andreas Juersen							

²⁾ Frie bunden guett.

³⁾ En hell kercken guett.

⁴⁾ sindt 4 hele bohl.

	Gaarde	Beregnet Udsæd	Rug	Byg	Havre	Boghvede	Læs Hø
Andreas Hansen Jeb Laurzen	} 1	350	100	40	—	12	60
<i>Fourbuy</i> [6] Hans Jeßen Laurz Petersen	} 1 ⁵⁾	250	90	48	4	6	60
<i>Ellum</i> [7] (2) Niels Laurzen Andreas Christensen Jeb Trulsen	1 }" }"	180 " "	60 " "	18 " "	— —	6 "	40 "
Christen Laurzen Christen Petersen Maz Andersen Andreas Petersen Thomas Andersen Seuerin Nißen Niels Negelsen Niels Andersen Christen Petersen Jep Laurenzen	" }" }" }" }" }" }" }" }" }"	300 " "	90 " "	26 " "	— —	10 "	69 "
Peter Michelsen	¹ / ₂	150	45	12	—	5	35
Boetilt Christens Tielloff Laurzen	} 1	300	90	24	—	10	70
<i>Owidt</i> [6] Matthias Tugsen Peter Sorensen	} 1	270	90	24	—	12	50
<i>Westermohll</i> [7] Anne Jebbs	1	200	80	12	—	12	50
<i>Nuybo</i> ⁶⁾ [7] Mette Jebbs Peter Juversen Peter Negelsen	1 }" }"	210 " "	100 " "	36 " "	— —	10 "	40 "
<i>Siogaardt</i> [7] (1) Peter Juersen Andreas Petersen Jens Petersen	¹ / ₂ }" }"	140 " "	50 " "	20 " "	— —	6 "	28 "

⁵⁾ is 1 volleguett.⁶⁾ sin 2 volle bohll.

	Gaarde	Beregnet Udsæd	Rug	Byg	Havre	Boghvede	Læs Hø
<i>Fleschburgh</i> [7]							
Jeb Petersen	1/2	140	50	20	—	6	27
<i>Fahrgardt</i> [7]							
Hans Petersen	1	350	100	30	—	18	40
<i>Tegellgardt</i> ⁷⁾ [7]							
Jeb Jensen	} 1	350	100	48	—	16	90
Marten Petersen							
<i>Lugumgardt</i> [6]							
Peter Hansen	} 1	360	120	36	—	9	60
Thomas Tugsen							
Jep Ousen							
Tuge Petersen							
Ketell Ketelsen	} "	"	"	"	—	"	"
Anne Jenses	} "	"	"	"	—	"	"
<i>Tornschow</i> [8]							
Jacob Tugesen	1	210	65	18	5	6	46
Jeb Jensen	"	"	"	"	"	"	"
<i>Terp</i> [6] (4) ⁸⁾							
Tuge Jebsen	} 1	180	60	24	—	4	—
Laurz Laßen							
Christen Jebsen	} "	183	60	30	1	4	38
Niels Jensen	} "	240	80	32	—	8	60
Jens Petersen							
Knudt Andersen	} "	180	60	24	—	4	36
Lawe Tugsen							
Hans Laurzen	} "	"	"	"	—	"	"
Peter Simensen							
Maz Petersen	} "	210	70	26	—	7	50
Niels Jebsen							
Tuge Petersen	} "	"	"	"	—	"	"
<i>Kloingh</i> [6] (3)							
Jeb Jepsen	1	150	60	12	—	5	30
Matthias Nißen	"	"	"	"	—	"	"

7) is en volleguett.

8) Desuden Jacob Petersen 1 toft guett, der skylder 1 Ørte Rug.

	Gaarde	Beregn et Udsæd	Rug	Byg	Havre	Boghvede	Læs He
Andreas Frendesen	} 1	150	60	12	—	5	30
Seuerin Laurzen							
Jens Petersen							
Laurz Nielsen							
Jens Petersen							
	1/2 ⁹⁾	45	15	6	—	2	—
<i>Lugum [9] (4)</i>							
Andreas Knutzen	} 1	180	60	20	—	4	48
Jep Hansen							
Owe Jeßen							
Nis Juersen							
Jep Nielsen							
Peter Jebsen							
Andreas Jensen							
Peter Petersen							
Hans Nielsen							
Andreas Laurzen							
Jep Michelsen							
Hans Michelsen							
Marten Simensen							
Bartelt Ulefsen							
Niels Laurzen							
Niels Michelsen							
Christen Wollesen							
Maz Jebsen							
Peter Seuerinsen							
Andreas Laurzen							
Christen Michelsen							
Hans Seuerinsen							
Maz Frendesen	} „ ¹⁰⁾	229	76 ^{1/2}	24	—	6	70
Hans Frendesen							
<i>Ulstrup [6]</i>							
Michell Hansen	} 1	300	100	36	10	12	72
Jep Petersen							
Owe Terstensen							
	„	„	„	„	„	„	„
<i>Koldkaadt [5]</i>							
Nis Sonnicksen	1	200	80	48	—	—	36

⁹⁾ gehoret tho Lugum kercke.

¹⁰⁾ und weinigh kercken landt.

		Gaarde	Beregnet Udsæd	Rug	Byg	Havre	Boghvede	Læs He
Maz Jepsen	}	1	200	80	48	—	—	36
Peter Mazen								
<i>Landbuy</i> [4] (1)								
Jasper Negelsen	$\frac{1}{4}$ }	1 ¹¹⁾	200	60	36	—	—	50
Laurenz Ebsen								
Laurenz Petersen	$\frac{1}{2}$ }							
Maz Negelsen	}	"	"	"	—	—	"	
Pawell Hansen								
Nis Mazen	}	"	"	"	—	—	"	
Frende Jürgensen								
Hinrich Petersen	}	"	"	"	—	—	"	
Dorothea Peters								
Hinrich Boyesen	}	"	"	"	—	—	"	
Niels Hansen								
Aßmus Aßmußen	}	"	"	"	—	—	"	
Bartell Gardner								
Hans Frensesen	$\frac{1}{2}$	Ej opg.	25	18	15	—	25	
Hinrich Boyesen	$\frac{1}{4}$		40	10	12	—	20	
<i>Loydtwedt</i> [6]								
Tuge Petersen	}	1	300	100	72	—	—	160
Jens Ousen								
Michell Laursen	$\frac{1}{3}$ }	"11)	270	90	54	—	—	100
Maz Wollesen								
Christen Tugsen	$\frac{1}{3}$ }							
Nis Laurenzen	}	"	168	55	36	—	—	68
Maz Vloffsen								
Jep Jepsen	}	"	180	60	42	—	—	60
Jep Mazen								
Peter Hansen	}	"	120	40	30	—	—	60
Hans Petersen								
Hans Petersen	$\frac{1}{2}$		65	35	36	—	40	
<i>Berndrup</i> [3]								
Michell Petersen	}	1	180	60	72	—	—	120
Jep Petersen								
Marine Michels	}	"	"	"	—	—	"	
Botill Owes								
Michell Petersen	$\frac{1}{2}$		90	30	36	—	40	

11) Is 1 guett.

	Gaarde	Beregnet Udsæd	Rug	Byg	Havre	Boghvede	Lees Hø
Wisbergh [4]							
Jeb Vloffsen	} 1	240	70	48	—	—	120
Nis Nißen							
Christen Pawelsen							
Hans Jebsen							
	} "	"	"	"	—	—	"
TØNDER HERRED							
<i>Tuxhouet</i> ¹²⁾ [4] (Tykskov)							
Andreas Hansen*)	} 1	240	40	24	10	4	30
Peter Hansen*							
Tuge Buntzen*							
Hans Laßen*							
	} "	"	"	"	"	"	"
<i>Hoxlundt</i> [4]							
Nis Raßmußen	} 1 ¹³⁾	240	40	24	—	—	16
Peter Martensen							
<i>Konigsbergh</i> [3]							
Hans Aßmußen	} 1	450	48	30	—	—	26
Christen Petersen							
<i>Wehnmose</i> ¹⁴⁾ [5]							
Riggell Andersen	} 1	300	60	36	20	—	26
Riggell Andersens Kinder							
<i>Abell</i> [0] (3)							
Peter Laurenzen	} 1	400	60	60	20	—	100
Karsten Nißen							
Las Laßen	1 ¹⁵⁾	210	30	30	10	—	31
Pawell Matthiaßen	„ ¹⁶⁾	350	30	36	10	—	35
Peter Jensen	1/2	140	20	24	10	—	30
Her Jacob Laurentzen (Sognepræsten)	„	120	20	24	—	—	25
<i>Sullstede</i> [3] (1)							
Aßmus Jebsen	1/2	120	40	18	—	2	18

¹²⁾ sint 2 volleguder.¹³⁾ is 1 volleguet.¹⁴⁾ 1 volleguett.¹⁵⁾ ringer en verde part.¹⁶⁾ 1 guet else 1/2 vesteguet und 1/2 kerckenguet.

	Caarde	Beregnet Udsæd	Rug	Byg	Havre	Boghvede	Læs Hø
<i>Daler</i> [0] (3)							
Jens Nißen	} 1	200	60	96	40	—	28
Niels Petersen							
<i>Hoyer</i> [0]							
Thomas Nißen	} 1/2	140	10	17)	—	—	45
Thomas Hansen							
LØ HERRED							
<i>Trelburgh</i> [6]							
Jep Petersen	} 1	320	100	40	—	12	72
Maz Jensen							
Jes Petersen							
Jes Jensen							
<i>Storde</i> [4 1/2]							
Broder Hansen	} 1	230	90	42	—	8	70
Johan Laßen							
<i>Burgh</i> [5] (1)							
Tuge Hansen	} 1	250	80	36	10	2	44
Peter Jensen							
Peter Andersen	”	”	”	”	”	”	”
Christen Juersen	} ”	”	”	”	”	”	”
Andreas Gundersen							
Peter Laurentzen	} ”	”	”	”	”	”	”
Jasper Laurentzen							
<i>Harris</i> [7]							
Jens Hauloffsen	} 1	240	55	36	—	—	90
Bundi Nielsen							
Michell Nißen	} 1	180	40	30	—	—	60
Andreas Brodersen							
Johan Mazen	1/2	120	27 1/2	18	—	—	45
<i>Apterp</i> [6] (1)							
Niels Andersen	} 1	240	60	36	10	2	180
Hans Christensen							
Peter Hansen	} ”	160	40	30	10	2	140
Hans Jensen							

17) Byg og Havre 13 Ørter.

	Gaarde	Beregnet Udsæd	Rug	Byg	Havre	Boghvede	Læs Hø
<i>Randerup</i> [6]							
Hans Christensen	1/2	125	28	32	5	1	40
Knudt Petersen	1/2	120	20	36	20	—	35
<i>Schadtz</i> [-]							
Jep Petersen	1/2	120	20	36	20	—	35
Laurz Willatzen	1	160	30	36	40	—	60
<i>Faarbalm</i> [0]							
Niels Petersen	1/2	65	5	36	20	—	35
<i>Ottersbull</i> [0]							
Andreas Nielsen	1/2	60	30	36	5	—	40
Maz Hansen	3 Otting	85	40	48	10	—	60
<i>Miolden</i> [3]							
Anna Hanses	1/2	60	15	24	2	—	40
Andreas Hansen	„	65	15	25	5	—	40
Tuge Jepsen	3 Otting	100	25	40	5	—	60
<i>Dosterup</i> [-]							
Peter Christensen	} 1	140	50	50	10	4	100
Michell Michelsen							
<i>Lowrup</i> [6]							
Nis Jensen	} 1	180	50	28	—	6	60
Marin Nielses							
Christen Laurzen	1/2	90	25	14	—	3	30
<i>Drengstede</i> [4 1/2]							
Broder Nißen	} 1	200	85	54	—	4	120
Katrin Christens							
Peter Andersen	} „	160	80	48	—	4	100
Maz Christensen							
<i>Wolm</i> [-]							
Niels Sorinsen	} 1	200	80	48	—	3	90
Tuge Christensen							
<i>Schwanstrup</i> [-]							
Peter Mazen	1	270	90	42	10	3	60
Andreas Thomsen	„	„	„	„	„	„	„

	Gaarde	Beregnet Udaas	Rug	Byg	Havre	Boghaede	Laes He
<i>Kommeleff</i> [-]							
Andreas Sorinsen	} 1	280	100	40	—	12	72
Thomas Laßen							
Thomas Andersen	} "	"	"	"	—	"	"
Johan Mazen							
HVIDING HERRED							
<i>Barsbull</i> [0]							
Peter Jebsen	} 1	130	60	60	6	4	52
Hans Jostsen							
<i>Mohsbull</i> [0] (1)							
Jep Nielsen	3 Otting	120	50	42	5	4	39
<i>Gisingh</i> [0]							
Frende Jeßen	1 Otting	40	20	20	—	1	13
<i>Scherrebeck</i> [0] (6)							
Hans Jeßen	1/2	120	40	24	—	3	20
Andreas Simensen	"	"	"	"	—	"	"
Willarz Martensen	3 Otting	60	20	12	1	1 1/2	6
<i>Asterup</i> [0]							
Nis Martensen	1	220	30	100	20	—	5-6
<i>Berckeleff</i> [3]							
Maz Laurzen	} 1	120	40	48	—	2	30
Jep Petersen							
<i>Kerckbuy</i> [6]							
Andreas Jebsen	1/2 ¹⁸⁾	120	40	24	—	—	35
<i>Gonsacker</i> [6 1/2]							
Jes Hansen	} 1	Ej anf.	60	40	—	—	30
Katrin Petersen							
<i>Arrildt</i> [5 1/2]							
Nis Sorinsen	} 1	150	60	24	—	6	54
Broder Nißen							
<i>Rohmett</i> [4]							
Michell Hansen	} 1	150	50	16	—	6	40
Hans Petersen							

¹⁸⁾ und etzlich kercken landt.

	Caarde	Beregnet Udsæd	Rug	Byg	Havre	Boghvede	Læs He
Nis Martensen	} 1	150	50	16	—	6	40
Hans Mazen							
SLOGS HERRED							
<i>Arndrup [-] (1)</i>							
Peter Jebsen	1	240	80	18	—	6	16
Niels Hansen	"	"	"	"	—	"	"
Niels Løgum	"	"	"	"	—	"	"
Hans Pawellsen	}"	"	"	"	—	"	"
Hans Nißenn							
<i>Butzholm [-]</i>							
Hans Dinnesen	} 1 ¹⁹⁾	595	170	60	6	32	140
Michell Mattesen							
<i>Oster Hoystt [6] (1)</i>							
Jens Martensen	1	180	60	12	—	6	30
Christen Schroder	"	"	"	"	—	"	"
Laurentz Andersen	}"	"	"	"	—	"	"
Nis Michelsen							
Peter Truwelsen	1/2	90	30	6	—	3	15
<i>Rabstede [6]</i>							
Catarin Jeßens	1	210	70	30	—	12	80
<i>Hessell [6] (1)</i>							
Jep Nißen	} 1 ²⁰⁾	300	120	72	—	—	160
Christen Petersen							
Jep Petersen	1/2	110	40	12	—	10	32
<i>Korderup [6] (1)</i>							
Nis Pawelsen	1	150	50	10	—	10	20
Niels Jurgensen	"	"	"	"	"	"	"
Jurgen Petersen	"	195	65	12	—	12	25
Hans Nielsen	"	"	"	"	"	"	"
Peter Laurentzen	"	"	"	"	"	"	"
Christen Petersen	}" ²⁰⁾	390	130	24	—	24	50
Nis Tugsen							
Andreas Tugsen	}" ²⁰⁾	"	"	"	"	"	"
Eschell Christensen							

19) frie bunden guett.

20) frie bunden guett.

	Caarde	Beregnet Udsæd	Rug	Byg	Havre	Boghvede	Laes Hø
<i>Kniffsick</i> [6] (1)							
Hans Kallisen	1	195	65	12	—	12	20
Jes Christensen	”	”	”	”	—	”	”
Ellin Hanses	”	”	”	”	—	”	”
Jep Jurgensen	”	”	”	”	—	”	”
<i>Bredewadt</i> [6]							
Marine Jenses	1	150	50	7	—	12	25
<i>Lendmarck</i> [-] (1)							
Peter Jurgensen	1	135	45	48	—	12	10
<i>Bulderup</i> [-] (1)							
Jes Matthiaßen	1	260	65	8	—	14	22
<i>Wippel</i> [5]							
Hans Jepsen	} 1	250	100	36	—	6	120
Nis Asmußen							
<i>Sotterup</i> [-] (1)							
Jes Jepsen	1	150	50	4	—	12	17
Peter Pawelsen	} ”	300	100	8	—	2	34
Christen Hansen							
Jes Petersen	”	140	42	4	—	12	15
Soren Hansen	”	280	84	8	—	—	50
SDR. RANGSTRUP HERRED							
<i>Grauelundt</i> [-] (1)							
Tuge Hansen $\frac{1}{2}$	} 1 ²¹⁾	300	100	36	—	8	60
Jens Mattesen $\frac{1}{4}$							
Ester Pauls $\frac{1}{4}$							
Hans Michelsen $\frac{1}{2}$	} 1 ²²⁾	”	”	”	—	”	”
Hans Hinrichsen $\frac{1}{4}$							
Andreas Jebsen $\frac{1}{4}$							
<i>Bedstede Terp</i> [-]							
Mattes Jebsen	} 1	255	85	36	—	—	80
Torsten Martensen							
Hans Petersen	} ”	”	”	”	—	—	”
Jep Petersen							

21) ist 1 guett.

22) 1 guett.

	Gaarde	Beregnet Udsæd	Rug	Byg	Havre	Boghvede	Læs Hø
<i>Bedstede</i> [-] (1)							
Hans Boyesen	1/2	140	40	12	—	6	24
Hans Jeßen	„	„	„	„	—	„	„
Hans Schumaker	„	70	20	6	—	3	12
<i>Morbeck</i> [-]							
Peter Asmußen 1/2	}1 ²³⁾	180	60	14	—	6	30
Hans Kallisen 1/3							
NR. RANGSTRUP HERRED							
<i>Stenderup</i> [6]							
Peter Sorinsen	1/2	75	25	8	—	2	20
<i>Wellerup</i> [-] (1)							
Christen Hansen	}1	300	100	36	—	12	60
Nis Terstensen							
FRØS HERRED							
<i>Harreby</i> [8]							
Nis Andersen	}1	280	90	36	6	15	28
Laue Nielsen							
Jens Mazen	1/2	90	35	12	—	10	12
Maz Nißen	}1	140	60	24	—	15	20
Tuge Hierresen							
Andreas Petersen	}„	180	80	26	—	20	24
Jep Pawelsen							
<i>Kamdrup</i> [9]							
Laurz Jepsen	}1	168	80	24	—	24	20
Peter Nielßen							
<i>Vestede</i> [9]							
Hans Sornsen	}1	168	80	24	—	24	20
Tebe Tusen							
Las Thomsen	}„	280	90	36	—	20	20
Thomas Hansen							
Nis Jepsen	}„	140	70	20	—	15	20
Peter Jensen							
Jens Jebesen							
<i>Arndrup Mølle</i> (1)		150	50	12	—	12	20
<i>Uhle Mølle</i> ²⁴⁾		60	15	15	—	—	24

²³⁾ ist 1 guett. ²⁴⁾ i Hviding Hr.